

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SİBEL TURAN

HAZIRLAYAN
ALİ NİHAT ULUKENT

EDİRNE 2010

Tezin Adı: Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Türkiye

Hazırlayan: Ali Nihat ULUKENT

ÖZET

Küresel anlamda gittikçe önem kazanan çevre kavramı ve çevre politikaları özellikle Avrupa Birliği politikaları içerisinde gün geçtikçe daha özel bir hal almaya başlamış ve önemli gelişmeler göstermiştir. Öneme binaen Avrupa Birliği çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başlamış ve ciddi adımlar atmıştır. Avrupa ülkelerinde çevre bilincinin yerleşmiş olmasından ve Birliğin uluslararası alanda çevre konularında öncü rol oynamasından bu anlaşılmaktadır. Türkiye’de, çevre sorunları ile ilgili yasama çalışmalarının AB giriş sürecinin bir zorunluluğu olarak hızlanması da yine bu durumla ilgilidir. Çevre üzerindeki baskının giderek ağırlaşması, doğal kaynakların tükenme noktasına gelmesi, sel, kuraklık, orman yangını gibi yıkımların çoğalması, evlerden ve ulaşım araçlarından kaynaklanan karbondioksit emisyonunun sürekli artış göstermesi, özellikle kentsel yerleşim yerlerinde kirlilik ve gürültüden dolayı yaşam kalitesinin düşmesi, her yıl yaklaşık iki milyar ton atığın üretilmesi ve bunun yılda ortalama %10 artması gibi çevre sorunları, sürdürülebilir çevre politikalarını da zorunlu ve acil bir hale getirmiştir.

AB, çevre konusunda ilk kez 1972 yılında harekete geçmiş ve birbirini izleyen altı eylem programı kabul etmiştir. Bu konuya ciddi kaynaklar ayırmış, denetimlerini arttırmış ve yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde müktesebat uyumu ve yasal eşgüdüm çerçevesinde, çevre politikalarının AB mevzuatına en uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu tezde çevre sorunlarının çözümünde ortaya çıkan yeni gereksinimler, uygulanmasına çalışılan politikalar, ulusal çabalar ve uluslararası işbirliği girişimleri

AB özelinde incelenecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin çevre konusunda AB mevzuatı ile uyumu da incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Çevre Sorunları, Çevre Eylem Planı, Çevre Politikaları

The Name of the Thesis: European Union's Environmental Policies and Turkey

Prepared By: Ali Nihat ULUKENT

ABSTRACT

The notion of environment and environmental policies that gains more importance day by day globally has been started to have a peculiar place especially in European Union policies and developed considerably. Upon the significance of the subject the European Union has dealt with the issue and taken considerable steps. This can be understood from the well-settled environmental policies within the European Union countries and from the Union's pioneering the environmental issues in the international era. The acceleration of legislation in Turkey regarding the environmental problems as a requirement of EU candidacy may also be related to this. The environmental problems such as increasing pressure over environment, the termination of natural resources, floods, drought, increasing destructions forest fires, the boosting CO₂ emission from the houses and the transportation vehicles, the decreasing quality of life especially because of the pollution and noise in urban areas and the nearly 2 billion tons of waste materials annually that is increasing every year 10% have necessitate sustainable environmental policies compulsory and urgent.

The EU has been first became active in terms of environment in 1972 and accepted six consecutive action programs. EU has allocated considerable budget for this subject, increased controls and started to apply sanctions. In the process of Turkish candidacy to EU and in the framework of alingment of *acquis* and legislative coordination, it is required to arrange the environmental policies in full accordance to EU legislation.

In this study, the new requirements emerged for the solution of environmental problems, the policies in being tried to be applied, national efforts and the attempts

for international cooperation will be investigated especially for EU. Additionally, Turkey's adoption of EU legislation will be scrutinized.

Keywords: European Union, Turkey, Environmental Problems, Environment Action Plan, Environmental Policies

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ.....	1
------------	---

I. BÖLÜM

ÇEVRE ve ÇEVRE SORUNLARI

1. Çevre Kavramı.....	3
2. Çevre Sorunları ve Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı	6
a.Hava.....	6
b.Su.....	8
c.Toprak.....	10
d.Gürültü.....	12
e.Atıklar.....	14
f. BiyolojikÇeşitlilik.....	19
3. Çevre ve Çevre Sorunlarının Uluslararası Özellik Kazanması...	20

II. BÖLÜM

ÇEVRENİN ULUSLARARASI BOYUTLARI

1. Sorunun Uluslararası Düzeyde Tanımlanması.....	24
2. Uluslararası Politika ve Çevre.....	27
3. Uluslararası Örgütler ve Çevre.....	29
a. Birleşmiş Milletler.....	29
b. Bölgesel Örgütlenmeler.....	31
i.Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü.....	31
ii.Avrupa Birliği.....	33

III. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI

1. Avrupa Birliği'nin Çevre Politikasının Doğuşu, Gelişmesi ve Hukuki Temelleri.....	36
--	----

2. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Belirlenmesi ve Uygulanmasında Genel Yapılanma ve Kurumlar.....	53
a. Avrupa Parlamentosu.....	53
b. Avrupa Komisyonu.....	54
c. Avrupa Konseyi.....	55
d. Avrupa Birliği Adalet Divanı.....	55
e. Avrupa Birliği Sayıştayı.....	56
f. Çevre Genel Müdürlüğü.....	56
g. Avrupa Çevre Ajansı.....	57
h. Avrupa Yatırım Bankası.....	57
3. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Uygulanması.....	58

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI

1. Anayasada Çevre.....	70
2. Kanunlarda Çevre.....	73
a. Çevre Kanunu.....	73
b. Ulusal Parklar Yasası.....	75
c. Kültür ve Doğa Varlıklarının Korunması.....	76
d. Boğaziçi’nin Korunması.....	77
e. Kıyıların Korunması.....	77
f. İmar Denetimleri ve Çevre.....	79
g. Belediye Yasası.....	79
h. Genel Sağlığı Koruma Yasası.....	80
i. Turizmin Özendirilmesi Yasası.....	80
j. Ormanlar ve Ormancılık.....	81
k. Su Ürünleri Yasası.....	81
l. Tarım Topraklarının Korunması.....	81
3. Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası Hukuki Düzenlemeler.....	82
4. Türk Çevre Politikası’nın AB Mevzuatı ile Uyumunu.....	87
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKÇA.....	98

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

a.g.t.: adı geçen tez

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

ATRG: Avrupa Topluluğu Resmi Gazetesi

BM: Birleşmiş Milletler

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

ECOSOC: United Nations Economic and Social Council

EMAS: Eco-Management and Audit Scheme

FAO: Food and Agriculture Organization

ILO: İnternational Labour Organization

IMPEL: European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law

IULA: International Union of Local Authoroties

KHK: Kanun Hkmnde Kararname

KOB: Katılım Ortaklığı Belgesi

MIT: Massachusetts Institute of Technology

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

OEEC: Organization for European Economic Co-operation

RG: Resmi Gazete

SD: Stratejik evresel Değerlendirme

TİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UÇEP: Ulusal evre Stratejisi ve Eylem Planı

UNCSD: United Nations Commission for Sustainable Development

UNEP: United Nations Environment Programme

UNESCO: United Nations Educational Scientificand Cultural Organization

WHO: World Health Organization

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) politikaları içinde çevre sorunları özel bir yer tutmaktadır. Çevre sorunlarının sınır tanımayan özelliğinden dolayı AB çevre sorunları ile ilgilenmeye başlamıştır. Avrupa ülkelerinde çevre bilincinin yerleşmiş olmasından ve Birliğin uluslararası alanda çevre konularında öncü rol oynamasından bu anlaşılmaktadır. Türkiye’de, çevre sorunları ile ilgili yasama çalışmalarının AB giriş sürecinin bir zorunluluğu olarak hızlanması da yine bu durumla ilgilidir. Birliğin yayınlarına bakıldığında ortak bir çevre politikasının gerekçesi olarak; Avrupa’da çevre üzerindeki baskının giderek ağırlaşması, doğal kaynakların tükenme noktasına gelmesi, sel, kuraklık, orman yangını gibi yıkımların çoğalması, evlerden ve ulaşım araçlarından kaynaklanan karbondioksit emisyonunun sürekli artış göstermesi, özellikle kentsel yerleşim yerlerinde kirlilik ve gürültüden dolayı yaşam kalitesinin düşmesi, her yıl yaklaşık iki milyar ton atığın üretilmesi ve bunun yılda ortalama %10 artması gibi çevre sorunlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Özelde AB’nin genelde ise tüm dünyanın en büyük sorunlarından birisi olan çevre sorunlarının uygun yasal düzenlemelerle ve uygulanacak politikalarla en aza indirilmesi için AB, çevre konusunda ilk kez 1972 yılında harekete geçmiş ve birbirini izleyen altı eylem programı kabul etmiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin de AB adaylık sürecinde Uyum Yasaları çerçevesinde pek çok başlıkla beraber çevre konularında da AB ile eşgüdüm sağlanması gerekmektedir.

Türkiye’nin AB üyelik süreci başlı başına önem arz eden bir olgudur. Bu olgu içerisinde adaylık sürecinde müktesebat uyumu ve yasal eşgüdüm çerçevesinde, çevre politikalarının AB mevzuatına en uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çevre konusunda yapılan ulusal politika ve çalışmaların bölgesel ve küresel olarak etkileri bulunmaktadır. Çevre sorunlarının canlı ve cansız varlıklar üzerindeki etkisi ve ulusal ve uluslararası boyutları düşünöldüğünde yapılacak olan tez çalışmasının önemi anlaşılacaktır. Bu tezde çevre sorunlarının çözümünde ortaya çıkan yeni gereksinmeler, uygulanmasına çalışılan politikalar, ulusal çabalar ve

uluslararası işbirliği girişimleri AB özelinde incelenecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin çevre konusunda AB mevzuatı ile uyumu da incelenecektir.

AB çevre politikalarının özellikle hukuki boyutu dikkate alınarak incelenmeye çalışılacaktır. AB hukuku içerisinde çevre konularıyla ilgili başlıklar incelenmeden önce, çevre kavramı, çevre sorunları, bu sorunların uluslararası özellik kazanması, uluslararası düzeyde tanımlanması, uluslararası politika ve hukuk açısından çevre konuları, çevre kavramının uluslararası örgütler açısından ele alınması gibi başlıklar incelenerek gerekli teorik taban ve bilgi altyapısı oluşturulmaya çalışılacaktır. Ayrıca AB çevre politikasının doğuşu, gelişmesi ve hukuki temelleri genel yapılanma ve kurumları ve AB'de çevre politikalarına ilişkin uygulamalar incelenecektir. Bunlara ek olarak, Türkiye'deki çevre politikalarının anayasa, kanunlar ve taraf olduğu uluslararası hukuki düzenlemeler açısından incelenerek Türk çevre politikasının AB mevzuatı ile uyumu ortaya konulacaktır.

Tezin hazırlanma yöntemi olarak, AB ve Türkiye'deki çevre politikalarının anlaşılması ve ilgili hukuki mevzuatların karşılaştırılarak, hem teoride hem de uygulamada karşılaşılan farklılık ve uyumlulukların ortaya konulması benimsenmiştir. Tezin ortaya koymaya çalıştığı, Türkiye'nin AB Uyum Yasaları çerçevesinde "uyum"un hangi aşamasında olduğunun anlaşılmasıdır. Teorik olarak atılan müktesebat uyumuna ilişkin adımların, uygulama noktasında ne kadar başarılı olduğu veya olacağı anlaşılmaya çalışılacaktır. Uygulamada gelinen noktanın teorik uyum yasaları ile ne kadar eşgüdümlü olduğu tespit edilecektir.

1. BÖLÜM

A. ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI

1. Çevre Kavramı

Çevre kavramı, açık ve kolay anlaşılabilir gibi görünmekteyse de incelendikçe ve ilgi alanı belirlenmeye çalışıldıkça, kavramın karmaşık ve sınırlarının çizilmesinin güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Kavram, uzunca bir süre sözlüklerde olmasına karşın kullanımının yaygınlık kazanmasının 20. yüzyılın ikinci yarısına rastladığı bilinmektedir.

Çevrenin birçok tanımı yapılmıştır. Bir tanıma göre “Canlı varlıkların, hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri yada etkilendikleri mekan birimlerine o canlının yaşam ortamı yada çevre denir”.¹ Son zamanlarda ise çevre fiziki ve kültürel özellikleri ile beraber anılmaktadır. Çevre artık “insanları etkileyen yada onların etkiledikleri dış şartların tamamı” şeklinde tanımlanmaktadır.²

Bu bağlamda en genel tanımı ile çevreden, “canlı varlıklar ve insan etkinlikleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler yapabilen fiziksel, kimyasal ve biyolojik etmenlerin tümünün anlaşıldığı”³ belirtilmektedir. Bununla birlikte çevrenin tüm canlı varlıkları (biyotik çevre), cansız varlıkları (abiyotik çevre) ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etmenleri kapsadığını anlatan tanımlar bulunmaktadır. Bu kavramı belirgin kılmak için insanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenlerin altı çizilebilir. Çevre; insanın diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini, insanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini, insanın canlılar dünyası dışında kalan, ama canlıların

¹ Sırrı Erinc, *Ortam Ekolojisi ve Degradasyonel Ekosistem Değişiklikleri*, İ.Ü Deniz Bilimleri Enst. Yayını, İstanbul 1984, s. 3.

² Kemal Görmez, *Çevre Sorunları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 8.

³ Ruşen Keleş, Birol Ertan, *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 14.

yaşamlarını sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla, hava, su, toprak, yeraltı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkiler çerçevesindeki etkileşimi şeklinde de tanımlanabilmektedir.

Bunların yanı sıra çevre, canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünüdür. Çevrenin canlı (biyotik) ögeleri nüfus türleri, yani insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikroorganizmalardan oluşur. Cansız (abiyotik) ögeler ise iklim, hava, su ve topraktır. Cansız ögeler canlıları etkileyip, onların eylemlerini güçlendirirken, canlılar da cansızların konumlarını, yapılarını belirleyen etkilere sahip olmaktadır. Çevre, insanın diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini, insanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimi, insanın canlılar dünyası dışında kalan, ama canlıların yaşamları sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla, yani hava, su, toprak, yeraltı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çerçevesinde etkileşimini anlatmaktadır.⁴

Niteliğine göre yapılan ayrımlarda, fiziksel çevre, insanın içinde yaşadığı, varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortama denilmektedir. Fiziksel çevre, doğal çevre ve yapay çevre olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal çevre, insanın oluşumuna katkıda bulunmadığı, hazır bulunduğu çevredir. İnsanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak, doğal çevresinde bulmuş olduğu yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak yarattığı çevreye de yapay çevre denilmektedir.⁵

Bir fiziksel çevre içinde bulunan insanların ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemleri gereği yarattıkları ilişkilerin tümü toplumsal çevreyi oluşturur. En basit komşuluk ilişkilerinden başlayarak alışverişe, eğitime, çalışma koşullarına, yöneten-yönetilen ilişkilerine kadar uzanan ve toplumsal yaşam koşullarını belirleyen bu resmi ve resmi olmayan ilişkiler, davranışlar toplumsal çevrenin ifadesidir.⁶

---

⁴ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2005, s. 32.

⁵ *a.g.e.*, s. 34.

⁶ *a.g.e.*, s. 35.

Mekan açısından ele alındığında ise çevre, yerleşme yerlerine göre ve ölçeklere göre ikiye ayrılmaktadır. Yerleşme yerlerine göre; insan nüfusunun mekan üzerinde yerleşmesi kırsal ve kentsel olmak üzere iki biçimde gerçekleşmiştir.⁷ Ölçeklere göre; mekan etmeni göz önünde tutulunca, çevreyi farklı mekan ölçeklerinde ele almak olanağı doğmaktadır. Çevre, yerel ve bölgesel ölçeklerde incelenmektedir. Bölge boyutu bir ülke sınırları içinde olabileceği gibi, birden çok ülkeyi ya da birden çok ülkenin belli yörelerini kapsayan sınırlar içinde de yer alabilmektedir.⁸

Ulusal boyut, bir ülke içindeki değişik yerlerin çevresel değerlerinin ve özelliklerinin oluşturduğu ulusal çevre varlığını belirlemektedir. Uluslararası boyut ise, çevreyi uluslararası topluluğun değerleri açısından ele almaktadır. Çevrenin uluslararası boyuta taşmasının önemli bir nedeni de çevre kavramının kazandığı içeriktir. Yerel, bölgesel ve ulusal boyutların ötesinde tüm ulusların paylaştığı evrensel değerler bütünüdür.

İnsanın bilgi ve kültür birikimine dayalı olarak, doğal çevresinde bulunduğu yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak yaratmış olduğu çevre, yapay çevredir. Belli bir fiziksel çevrede yaşayan insanların, içinde buldukları toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlerin bir gereği olarak yaratmış oldukları ilişkiler bütünü ise toplumsal çevreyi oluşturur.⁹

Bu yapılan tanımların yanında bazı kuruluşlar da çevre kavramını kendi faaliyetleri açısından açıklamaya ya da tanımlamaya çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) insanlar çevreyi hem oluşturmakta hem de yok etmektedir ve çevre insanların sosyal, ahlaki ve ruhsal gelişimini sağlamak için fırsatlar tanımaktadır derken,¹⁰ Avrupa Toplulukları çevre, ilişkilerin karmaşıklığı içinde insan yaşamının

---

⁷ *a.g.e.*, s. 36.

⁸ *a.g.e.*, s. 37.

⁹ Ruşen Keleş, Birol Ertan, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰ Declaration of The United Nations Conference on The Human Environment, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503&I=en>, (05.01.2010).

çerçevesini, ortamını ve koşullarını olduğu gibi ya da duyulduğu gibi oluşturan öğelerin tümüdür diye tanımlamaktadır.¹¹

Türkiye’de 5491 sayılı kanun ile değişiklik yapılan Çevre Kanunu’nun 2. maddesine¹² göre ise çevre; canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmaktadır.

2. Çevre Sorunları ve Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Çevre sorunları birdenbire ortaya çıkmamış, zaman içinde birikerek bu hale gelmiştir. Çevrenin kirlenmesi ya da bozulması, çevreyi oluşturan öğelerin bu süreç içinde giderek niteliğinin değişmesi, değerinin kaybolmasıdır. İnsan faaliyetleri sonucunda çevreye verilen zararlar doğanın kendini yenileyebilme yeteneği sayesinde başlangıçta fark edilmemiş, hatta çevrenin zamanla bu kirliliği yok edeceği kanısı yaygınlaşmıştır. Ancak zaman içinde sanılanın tersine, çevreye bırakılan kirliliğin nicel ve nitel olarak artması, çevrenin kendini yenileyebilme niteliğinin çok üstüne çıkmış, çevre hızla kirlenmeye başlamıştır.¹³

a. Hava

Hava kirliliği kısaca atmosferin doğal yapısında optimum sınırlarında olmayan bir ya da birden fazla maddenin insan ve çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek düzeyde yeterli bir zaman diliminde bulunması şeklinde tanımlanabilir.¹⁴

---

¹¹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *a.g.e.*, s. 33.

¹² Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 5491, Değişiklik Tarihi: 26.04.2006, 13.05.2006 tarih ve 26167 sayılı Resmi Gazete.

¹³ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁴ Hüseyin Özdilek, “Hava, Su ve Toprak Kirliliği”, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, (ed.) Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 77.

Belli bir kaynaktan atmosfere bırakılan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara ve eşyaya zarar verecek bir yapıya dönüştürmesine hava kirliliği denmektedir. Herhangi bir yerden havaya yayılan kirleticiler birinci ve ikinci dereceden kirletici olarak iki kümede toplanmaktadır. Birinci dereceden kirleticiler, belli bir yerden atmosfere bırakıldığı andan başlayarak havayı bozan kirleticilerdir. İkinci dereceden kirleticiler ise atmosferdeki kimyasal reaksiyonlar sonucunda oluşan kirleticilerdir.¹⁵

Hava kirleticileri, havanın doğal bileşimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol durumundaki kimyasal maddelerdir. Bunların havadaki miktarlarının belirli ölçülerin üstüne çıkması, hava kirliliğine yol açmaktadır. Türlü hava kirleticiler için saptanan kirlilik sınır değeri hava kirliliği standardı olarak adlandırılmaktadır. Yaklaşık solunum düzeyindeki 1 metreküp havanın içerdiği kirlilik miktarına hava kirlilik düzeyi denmektedir.¹⁶

Hava kirliliğinin başlıca etmenlerinden insan nüfusunda son 100 yılda meydana gelen dört kat civarındaki artış özellikle vurgulanmaya değerdir. Yalnızca bir milyar civarında tahmin edilen 1800 yılı dünya nüfusu 1999 yılı sonlarına doğru 6 milyar rakamına ulaşmıştır. Artan nüfusa paralel olarak ısınma, ulaştırma, endüstriyel ve tarımsal üretim talepleri de artmış bunun sonucu olarak özellikle kentsel ve önlem alınmadığı zamanlarda endüstriyel ve tarımsal alanlarda hava kirliliği ciddi ve önemli boyutlara ulaşmıştır.¹⁷ Hava kirlenmesinin en önemli nedenleri; kentleşme, endüstrileşme, enerji üretimi, mobil kaynaklar ve diğer kirletici kaynaklardır. Hava kirliliğine neden olan gazlar, yağışlar ve diğer yollarla toprak ve sulara karışarak bu ortamları kirletmektedir. Bu durum ekolojik dengeyi ve tarımsal ürün verimlerini olumsuz etkilemektedir. Hava kirliliğinin çevresel etkileri; bitkiler, hayvanlar, iklim, insan sağlığı ve küresel düzeydeki etkiler olarak sıralanabilir.¹⁸

---

¹⁵ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s. 91.

¹⁶ *a.g.e.*, s. 91.

¹⁷ Hüseyin Özdilek, "Hava, Su ve Toprak Kirliliği", *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, (ed.) Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 77.

¹⁸ <http://www.aeri.org.tr/pdf/bks/5-1.pdf>, (23.12.2009).

Hava kirliliği ulusal sınır tanınamakta, kirlilik kolayca yayılabilmektedir. Bu nedenle, hava kirliliğinin önlenmesi, denetlenmesi uluslararası işbirliğini gerekli kılmaktadır. Her ülke, kendi toplumsal ve ekonomik yapısına uygun tüzel ve yönetsel düzenlemelere gitmekle birlikte, hava kirliliğinin belirlenmesi ve önlenmesi için uluslararası kurallar da giderek gelişmektedir.¹⁹

Hava kirliliğinin önlenmesi ve hava kalitesinin artması, hava kirliliğinin denetlenmesi amacıyla yapılacak tüzel, yönetsel ve teknik düzenlemelere bağlıdır. Denetim ancak standartlar belirleyerek sürdürülebilir. Standartların bir yandan Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), AB gibi uluslararası ve bölgesel kuruluşlar tarafından, diğer yandan da ulusal kuruluşlar tarafından saptandığı görülmektedir.²⁰

Hava kirliliğinin denetimi ile ilgili standart saptanırken, genellikle türlü hava kirleticiler için kirlilik sınır değerleri verilir, kirlilik yapan kuruluşlar kirletme özelliklerine göre sınıflandırılır, kirletme niteliği yüksek olan kuruluşların faaliyetleri izne bağlanır, havaya atacakları su buharı, toz, duman katı maddeciklerden oluşan zararlılara (emisyonu) sınırlamalar getirilir. Ülkemizdeki uygulamayı yönlendiren 2.11.1986 tarih 19269 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği’nde de yukarıda sıralanan bu noktalar hükme bağlanmıştır.²¹

b. Su

Uygarlığın gelişmesiyle birlikte, insanın suyun doğal dolanımına yaptığı müdahaleler artmış, giderek su kaynaklarının sürekliliğini etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Akarsular üzerine elektrik enerjisi elde etmek amacıyla barajların, sulama amacıyla göletlerin yapılması, akarsuyun ulaştığı yüzeysel su kaynaklarına taşıdığı suyu azaltmakta ve kaynağın doğrudan zarara uğramasına neden olmaktadır. Değişik amaçla kullanılan suların boru hatlarıyla taşınması da doğal döngüyü etkilemektedir.

---

¹⁹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim*, a.g.e., s. 90.

²⁰ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası*, a.g.e., s. 102.

²¹ a.g.e., s. 102.

Suyun doğal dolanımında karşılaşılan sorunların yanı sıra, tarımsal, kentsel ve endüstriyel faaliyetlerin ortaya çıkardığı atıklar da su kaynaklarının bozulmasını belirgin duruma getirmektedirler.²²

Su kaynaklarından büyük ölçüde yararlanılmayı sınırlayacak olan organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif herhangi bir maddenin suya karışarak suyun nitelik ve yapısında değişikliklere neden olması su kirliliği olarak tanımlanabilir.²³ Bununla birlikte su kirliliği terimi, en geniş anlamı ile ekolojik yapının bozulmasını ifade eder. Bir başka anlatımla, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak ölçüde, organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışmasına su kirliliği denir. IULA Çevre Terimleri Sözlüğü su kirliliğini suyun yararlı kullanımını etkileyecek miktarlarda kimyasal, fiziksel ya da biyolojik maddelerin katılmasıyla kalitesinin bozulması olarak tanımlamaktadır. Bu tanım göstermektedir ki; en uygun su kirliliği tanımı suyun kullanma amacına göre yapılandırılır. Kullanma amacına göre su kirliliği, suyun doğal yapısının, kullanma amacının dışına çıkacak biçimde bozulmasıdır. Örneğin içme suyu amacı ile kullanılmayacak kadar kirliliği bir su, sulama amacı ile kullanmak için kirliliği olmayabilir.²⁴

Sanayi tesislerinden herhangi bir işlemde geçirilmeden serbest bırakılan sıcak suların akarsulara karışması sonucu oluşan sıcaklık artışı ve renk değişimleri gibi fiziksel değişiklikler; sulara ağır metaller, tuzlar, pestisitler ve deterjanlar gibi bileşiklerin karışması ile oluşan kimyasal değişiklikler ve suya karışan organik materyallerin (kanalizasyon, evsel atıklar, çiftlik gübresi gibi) oluşturduğu değişiklikler suyun kirlenmesine neden olmaktadır.²⁵

Sanayi tesislerinin çıkardığı atıklar, çevredeki tarım arazilerini etkilemekte, ormanları tahrip etmekte, mevcut ve potansiyel yer altı ve yerüstü su kaynakları kirlendiğinden, bu kaynakların içme ve sulama amacıyla kullanım olanakları azalmaktadır. Tesislerin etki alanı içindeki tarım işletmelerinde kirliliğe, toprakta iz element ve ağır metal birikimine, yetiştirilen ürünlerin verim ve kalitelerinde

²² Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası a.g.e.*, 116.

²³ <http://www.aeri.org.tr/pdf/bks/5-1.pdf>, (26.12.09).

²⁴ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası, a.g.e.*, s. 117.

²⁵ <http://www.aeri.org.tr/pdf/bks/5-1.pdf>, (26.12.09).

kayıplara, yetiştirilebilecek ürün sayısının azalmasına, yetiştirilen ürünlerde bazı mikro besin maddelerinin toksik düzeylere ulaşmasına ve tarım arazilerinin değerlerinin düşmesine neden olabilmektedir. Sanayinin neden olduğu olumsuz dışsal ekonomiye (kirliliğe) bağlı olarak üreticilerin geliri ve bireylerin sağlığı ve mal varlıkları olumsuz etkilenmektedir.²⁶

Su kirliliğinin denetimi, kirliliğin önlenmesi ve kalitenin yükseltilmesi amacı ile yapılacak tüzel, yönetsel ve teknik düzenlemelere bağlıdır. Konuya ilişkin düzenlemeler çerçevesinde belirlenen standartlara uygunluk, yetkili bulunan kuruluşlar tarafından denetlenir. Su kirliliğine ilişkin olarak önlemler uluslararası ve ulusal düzeylerde olmak üzere iki kümede toplanmaktadır. Temel düzenlemelere konu olan ayırım; denizler ve kıta içi sular için ortak düzenlemeler, deniz kirliliğine ilişkin düzenlemeler, kıta içi sularla ilgili düzenlemeler başlıkları altında toplanmaktadır.²⁷

Yerüstü ve yeraltı sularının korunması ile ilgili çok sayıda yönerge çıkarılmış, içme ve kullanma suyu, balıkçılık ve kabuklu deniz hayvanı yetiştiriciliğinde kullanılan su için kalite standartları getirilmiştir. Buna benzer biçimde, zehirli atık boşaltımı da sıkı bir biçimde denetlenmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği, uluslararası sularda kirliliğin azaltılmasına yönelik sözleşmelere de katılmıştır.²⁸

c. Toprak

İnsan açısından toprağın önemi, toprağın ekonomik ve toplumsal işlevinden kaynaklanmaktadır. Toprak bir üretim faktörü olarak tarım ve sanayi için yadsınamaz bir değere sahiptir. Bunun yanı sıra, toprağın mekansal yerleşime olanak vermesi, yerleşim sorunlarının temel nesnesini toprak yapmıştır. Görülüyor ki; toprak insanın tarım, sanayi ve yerleşme amaçlarına uygun olarak işlevler yüklenmekte, kendi

---

²⁶ <http://www.aeri.org.tr/pdf/bks/5-1.pdf>, (26.12.09).

²⁷ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 105-106.

²⁸ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/1151.pdf>, (23.12.09).

özelliklerine göre olmaktan çok bu işlevler doğrultusunda kullanılmaktadır. Hızlı artan nüfus, bu nüfusun gereksinimlerini karşılama, toprağa verilen yükü nicel ve nitel olarak arttırmıştır.²⁹

Toprak kirliliği genel bir tanımla, insan etkinlikleri sonucunda, toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır. Toprak kirliliği, toprakta yanlış tarım teknikleri, yanlış ve fazla gübre ile tarımsal mücadele ilaçları kullanma, atık ve artıkları, zehirli ve tehlikeli maddeleri toprağa bırakma sonucunda ortaya çıkmaktadır.

İnsan etkinliklerinin kimisi toprağı doğrudan kirletmektedir. Kimisi ise, önce hava ya da su kirliliğine neden olup, ardından toprak kirliliğine yol açmaktadır. Toprağın kirlenme nedenleri hava kirliliğinden kaynaklanan kirlenme, su kirliliğinden kaynaklanan kirlenme, tarımsal mücadele ilaçları ve yapay gübrelere kaynaklanan kirlenme, katı atıklardan kaynaklanan kirlenme olarak sınıflandırılabilir.³⁰

Toprak kirliliğinin tanımı yapılırken kirliliğin nerede meydana geldiği önemli bir olgudur. Bitkisel ve hayvansal üretimin ana maddesi olan toprak aynı zamanda yapı malzemelerini birçoğunun ana maddesidir. Kısaca toprak organizmaları, su, rüzgar gibi çeşitli doğal olaylar sonucu yıllar sonucu oluşan mineraller ve organik maddeler barındıran ince bir litosfer tabakasıdır.

Toprak kirliliği iki şekilde meydana gelebilir; doğal olarak meydana gelen toprak kirlenmesi, ve insan eliyle (antropojenik) oluşan toprak kirliliği.

Bazen ana kaya toprak kirliliğine neden olabilmekte, çoğu zaman ise insan eliyle topraklar kirletilmektedir. Toprak kirliliği kısaca toprağın bölgede normal yapısına aykırı katı veya sıvı maddelerle karışması, toprak yapısının fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklerinin değiştirilmesi ve toprakların esas kullanım amaçları dışında kullanılması şeklinde tanımlanabilir.

---

²⁹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 116.

³⁰ *a.g.e.*, s. 117.

İnsan eliyle oluşan toprak kirliliğine neden olan başlıca etkenler tarımsal arazilerde aşırı sulama ve gerektiğinden fazla gübre ve tarımsal ilaç uygulanması, kentsel alanda uygun olmayan yapılaşma, tarım ve orman arazilerinin işgali, çöp deponi alanlarının hatalı yerlerde seçilmesi ve hatalı şekilde işletilmesi, endüstriyel bölgelerde ise çevreyi umursamaz üretim teknolojilerinin yakın çevrelerinde neden olduğu toprak kirlenmesi ve endüstri bölgelerinin tarım arazilerini işgalidir.³¹

d. Gürültü

Günümüzde çevre sorunları sıralanırken, gürültü bunların arasında önemli bir sorun olarak yer almaktadır. Gürültü doğrudan bir çevresel değerin bozulması sonucunda ortaya çıkmamakta, ancak diğer çevresel değerleri algılamayı etkileyen, sağlık bozucu bir durum olmaktadır.

Gürültü, çıkış yeri ve yayılma ortamı olarak tüm alıcı ortamları kapsayabilir. Ancak özellikle insana zarar veren gürültü, alıcı ortam olarak havaya özdeşleştirildiğinden, bu çalışmada gürültüye hemen hava ve havaya ilişkin sorunların ardından değinilmektedir.

Kentleşme, endüstrileşme, teknolojik gelişmeler giderek daha gürültülü yaşam biçimlerini zorunlu kılmaktadırlar. Günümüzde gürültü bir çevre ve sağlık sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Gürültü, istenmeyen bir durum olduğu, insanları olumsuz etkilediği için, kimilerince bir kirlilik ögesi olarak ele alınmakta, gürültü kirlenmesinden söz edilmektedir. IULA'nın Çevre Terimleri Sözlüğü de Gürültü Kirliliği terimine yer vermiş, "İnsanlar üzerinde olumsuz fizyolojik ve psikolojik etkiler yaratan, arzu edilmeyen sesler" diye, diye gürültüyü tanımlamıştır. Gürültü, bir başka tanımla, istenmeyen ya da dinleyen için anlamı olmayan ya da hoş gitmeyen, rahatsızlık verici sesler bütünüdür. Kimi ekonomistler gürültüyü, ekonomik açıdan diğer kirlilik türlerinden farklı görmezler. Gürültü, bireylerin ya da bireyler topluluğunun özel çıkarları için yaptıkları tasarruflar sonucunda ortaya çıkan

---

³¹ Hüseyin Özdilek, "Hava, Su ve Toprak Kirliliği", *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, a.g.e.,s. 91.

ve diğ er bireylere yüklenen bir maliyettir. Bu ise diğ er kirlilik türleri gibi, kirliliğ in ekonomik bakımdan temelini oluşturan dışsallık ile açıklanabilir. Gürültünün dışsal bir maliyet olarak nitelendirilebilmesi, gürültünün insanlar ya da bazı hayvanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğ i sınırın bulunmasına bağı ldır.³²

Gürültü, doğ al gürültüler ayırık tutulursa; modern toplumların tanıdığ i bir sorundur. Kentleş me ve sanayileşmeye koş ut olarak artmakta, kaynakları çeş itlenmektedir. Gürültü kaynakları toplumların kültürlerine bağı lı olarak da ülkeden ülkeye farklı olabilir. Ancak, standart belirlenirken temel farklılık, sahip olunan teknoloji den ve kullanılan araçlardan kaynaklanmaktadır.³³

Gürültü denetimini hük me bağı layan ya da açıkça gürültü denetimini ö ngörmemiş olsa bile, böyle bir denetime olanak sağı layan tüzel düzenlemeler giderek gelişmektedir. Çevre Kanunu'nun 14 üncü maddesi, "kiş ilerın huzur ve sükununu, beden ve ruh sağı lı ğ ını bozacak şekilde yönetmelikle belirlenen standartlar üzerinde gürültü çıkarılması yasaktır. Fabrika, atölye, iş yeri, eğ lence yeri, hizmet binaları, konutlar ve ulaşım araçlarında gürültünün asgariye indirilmesi için önlemler alınır" hükmü ile gürültü denetimini getirmiştir. Çevre Kanunu'nun 14 üncü maddesi uyarınca hazırlanan Gürültü Kontrol Yönetmeliğ i 11.12.1986 tarih ve 19308 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğ in amacı, huzur ve sükunu, beden ve ruh sağı lı ğ ını gürültü ile bozmayacak çevre koş ullarını gerçekleştirmektir. Yönetmelik, genel hükümlerin yanı sıra, hem gürültü kaynaklarını, hem de gürültü yasaklarını belirlemiştir. İş Kanunu, gürültü denetimine ilişkin herhangi bir hüküm taşımamaktadır. Ancak bu yasaya göre çıkarılmış bulunan, 11.1.1974 tarihinde yürürlüğe giren İşçi Sağı lı ğ ı ve İş Güvenliğ i Tüzüğü birkaç maddesinde gürültünün sınırını ve alınması gerekli önlemleri saptamıştır. Gürültü konusunda doğ rudan yapılan bu tüzel düzenlemelerin yanı sıra Belediye Kanunu, Hıfzısıhha Kanunu, Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun,

---

³² Ruş en Keleş, Can Hamamcı, *Çevre bilim, a.g.e.*, s. 100.

³³ *a.g.e.*, s. 101.

İl Özel İdaresi Kanunu, İmar Yönetmelikleri, İlgili Yönetim birimine dolaylı da olsa bu konuda denetim yetkisi vermektedir.³⁴

Gürültü sağlıklı yaşam koşullarını tehdit eden bir çevre sorunu olarak görünmekte, insan sağlığı üzerinde fizyolojik ve psikolojik etkide bulunmaktadır. Gürültünün insanlar üzerindeki olumsuz etkileri işitme dizgesi öğelerinin kulak çınlaması ve sağırılık gibi fiziksel hasar görmesi, kaslarda yorgunluk sonucunda iş verimliliği ve üretkenliğinin azalması, yorgunluk ve sinirlilik durumu, dikkatin dağılması, uyku düzeninin bozulması, vücudun fizyolojik davranışında oluşturduğu değişiklikler, toplumsal davranışlardaki değişiklikler olarak sıralanabilir.³⁵

Gürültünün insan sağlığına olan zararlarının yanı sıra hayvan topluluklarını da olumsuz etkilediği bilinmektedir. Gürültü hayvan topluluklarının ürkmesine ve bunun sonucunda göç edip, yerleşim alanlarını değiştirmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, başta besi hayvanları olmak üzere, gürültü hayvanlarda da fizyolojik ve etolojik nedenlerle davranış değişiklikleri yapmaktadır.³⁶

e. Atıklar

Atıklar sadece tüketim değil üretim faaliyetleri sonucunda da ortaya çıkmaktadırlar. Atıklar üretim ve tüketim sürecinin bir olgusudur.³⁷ Bu bağlamda atıklar ürün ve hizmet üretimleri ve tüketimleri sırasında ve/veya sonrasında ortaya çıkan, fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinden dolayı karıştıkları alıcı ortamların doğal bileşim ve özelliklerinin değişmesine yol açabilen ve birincil

---

³⁴ *a.g.e.*, s. 103.

³⁵ *a.g.e.*, s. 104.

³⁶ *a.g.e.*, s. 105.

³⁷ *DPT VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Denetimi özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, s. 84, e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/icmesuyu/oik524.pdf>.

amaçlarla kullanılamayacağı düşünülen sıvı, gaz, katı maddeler ya da enerji olarak tanımlanmaktadır.³⁸

Katı atık, evsel, ticari ve endüstriyel işlevler sonucu oluşan ve tüketicisi tarafından artık işe yaramadığı gerekçesiyle atılan, ancak çevre ve insan sağlığı yanında diğer toplumsal zararları nedeniyle düzenli biçimde uzaklaştırılması gereken maddeler olarak tanımlanmaktadır.³⁹

Bununla birlikte bazı literatürlerde katı atık kavramı sıvı, gaz veya radyoaktif atıklar dışında kalan atıklar için kullanılsa da, söz konusu katı atıkların yeniden üretim ve işleme sürecine sokulması nedeniyle artık daha fazla atık anlamı taşımayan katı ya da yarı katı maddeler için de kullanılmaktadır.⁴⁰

Herhangi bir amaçla kullanıldıktan sonra ve bileşimi değiştikten sonra alıcı ortama verilen sıvılar atık su ve sıvıları oluşturmaktadır. Yine çeşitli faaliyetler sonucu oluşan ve yine alıcı ortama verilen gazlar da gaz formundaki atıklardır. Hava kirleticiler de gaz formundaki atıklara örnek olarak verilebilir.

Katı atıkların bertaraf metotları yarattıkları çevresel zararlardan dolayı bir anlamda çevre sorunu oluşturmaktadırlar. İlk çağlardan günümüze avcı toplumlardan yerleşik toplumlara bütün insanlar kullandıklarının artıklarını ya da gözden çıkardıklarını bertaraf etme yoluna gitmişlerdir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta katı atıklara, hiç bir surette sadece gözden uzak tutulması ve bir şekilde elden çıkarılması gereken maddeler gibi bakılmamalıdır. Ayrıca katı atıkların aslında çok değerli bir kaynak olduğu görüşü de yanlış bir görüştür. Soruna en gerçekçi yaklaşım, katı atık uzaklaştırma işlemlerinin mümkün olan en az maliyet ile yapılması gereken önemli bir toplum hizmeti olduğudur. Bunun için atıklar etkin yöntemler ile toplanmalı ve taşınmalı, içlerinden geri kazanılması ekonomik olan madde grupları alındıktan sonra uygun teknikler kullanılarak zararsız hale

---

³⁸ *Ansiklopedik Çevre Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 2001, s. 57.

³⁹ İlke Bezen Aydoğdu, Nesrin Çobanoğlu, "Tıbbi Atıkların Yönetimi, Toplanması, Taşınması ve Bertarafında Yerel Yönetimler Tarafından Uyulacak Esaslar", İstanbul, *I. Ulusal Yerel Yönetimlerde Sağlık Hizmetleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 2006, s. 18.

⁴⁰ Hamit Palabıyık, Derya Altunbaş, Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler*, ed. Mehmet C. Marın, Uğur Yıldırım, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2004, s. 105.

getirilmelidir. Genel olarak, katı atıkların uzaklaştırılması için kullanılabilecek pek çok değişik teknoloji mevcuttur.⁴¹

Uygun şartlar altında biriktirilmeyen veya hangi kriterler göz önüne alınarak seçildiği pek belli olmayan sahalara rastgele dökülen atıklar, tehlikeli mikroplar ve hastalık taşıyıcı canlılar için çok müsait bir üreme ortamı oluşturmaktadır.⁴²

Katı atıkların özellikle düzensiz depolanmaları halinde yangın, patlama ve toprak kayması gibi tehlikeler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katı atıkların içinde bulunan organik maddelerin çokluğu ve bunların bazılarının parlama özelliğine sahip olması, düzensiz depolama alanlarında bu tür tehlikelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Patlayıcı maddelerin katı atık akımına karışması halinde atık yığınlarında patlamaların olacağı açıktır. Ancak, sakıncasız kabul edilen bazı madde grupları da belirli koşullar altında patlamalara sebep olabilmektedir. Dünyada ve Türkiye'de katı atıkların bertaraf edilmesi, genellikle gelişigüzel arazi doldurma yöntemiyle yapılmaktadır. Bu tür düzensiz depolama sahalarındaki katı atık yığınlarından kontrolsüz bir şekilde yayılan tozlar, sızıntı suları ve gazlar çevreyi önemli ölçüde kirletmektedir. Çok çeşitli kirleticileri ihtiva eden sızıntılar, yüzey ve yeraltı içme suyu kaynaklarının kirlenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca gelişigüzel atılan katı atıklardan kontrolsüz olarak yayılan gazlarının sebep olduğu yangın, patlama ve heyelanlar, bazı kentlerimizde mal ve can kaybına yol açmıştır. Eski ve düzensiz depolama sahalarının kapatılmaları, ıslahı ve rehabilitasyonu ile ilgili süreç “mevcut durumun tespiti, kapatma ile ilgili planlama ve mühendislik işlemlerinin ıslahı ve rehabilitasyon tedbirlerinin alınması, kapatma, ıslah ve rehabilitasyon işlerinin tamamlanması”⁴³ aşamalarında gerçekleştirilmektedir.

Depolama gazının özellikleri ve miktarı, atığın bileşimi, ön işlem şekli, sıkıştırma/presleme tipi ve derecesi, depolama alanının işletilme yöntemi, kapatma/örtü malzemesinin türü ve kalınlığı, atık miktarı depolama alanının

---

⁴¹ *Türkiye'nin Çevre Sorunları, a.g.e., s. 384.*

⁴² *Türkiye'nin Çevre Sorunları, a.g.e., s. 374.*

⁴³ *a.g.e., s. 374-375.*

geometrisi ve hidrojeolojik özellikleri ve iklim şartları (sıcaklık, yağış, buharlaşma) gibi faktörlerden etkilenmektedir.⁴⁴

Gaz, uygun olmayan şekillerde toplandığında, bulunduğu yerde ve civarda serbestçe yayılarak patlama ve yangın riski meydana gelebilmektedir. Metan gazı (CH₄), sera gazlarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilmektedir, çünkü küresel ısınma üzerinde, CO₂'ye kıyasla 21 kat daha fazla etkisi vardır ve havada hacimsel olarak % 5-15 konsantrasyona ulaştığında patlayıcı özellik göstermektedir.⁴⁵

Türkiye'de depolama gazının ortaya çıkması ve bunun kontrolsüz bir şekilde atmosfere bırakılması sonucu ortaya çıkan olumsuz etkileri şunlardır:

1) Patlama ve yangın

2) İnsan sağlığı açısından risk: Bu konuyla ilgili belirli bir örnek 1993 yılında İstanbul'da Ümraniye'de yaşanan felâkettir. Bu trajik olayda 350 000 metre küp (m³) atık, çamur kayması şeklinde 500 metre (m) aşağıdaki vadiye ve oradan da Pınarbaşı semtine dökülmüştür. Bazı evler çamurla kaplanmış ve 27 kişi hayatını kaybetmiştir. Benzer “çamur kaymaları” 1995 ve 1996 yıllarında Kemerburgaz'da da meydana gelmiştir.

3) Depolama alanları üzerindeki veya bitişiğindeki ürün ve bitkilere olan zararlı etkiler: Eğer depolama alanları, kum, çakıl veya çatlak kayalar gibi yüksek geçirgenlik ortamına sahip yeryüzü katmanlarında yer almaktaysa bu durum özellikle önemli bir mesele haline gelmektedir. Bu durumlarda depolama gazı, depolama alanının sınırlarının çok ötesinde geçebilmektedir.

4) Sera etkisi: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2000-2020 yılları arasında Türkiye'de üretilen depolama gazının toplam miktarını hesaplamıştır. Önümüzdeki on yılda Türkiye'nin AB katı atık yönetimi kurallarını benimseyecek olması, belediyelerin çoğunun, daha fazla geri kazanım ve geri dönüşüm uygulaması içine girecek olmaları ve daha fazla sayıda kompostlaştırma tesisinin faaliyete geçecek

---

⁴⁴ a.g.e., s. 376.

⁴⁵ a.g.e., s. 377.

olması gibi sebeplerle, depolama sahalarına daha az organik maddenin gönderilmesi çok muhtemeldir. Diğer yandan, ekonomik şartların iyileşmesi muhtemelen kişi başına atık üretimini yükseltecek ve ülkede katı atık arıtma tesislerinin yaygınlaşması başta organik malzemelerin de (belediye katı atık işleme tesislerinde son bulan organik içeriği yüksek sulu çamur) bertaraf edilmek üzere düzenli depolama alanlarına gönderilmesine sebep olacaktır.⁴⁶

5) Sızıntı Suyu ve Kontrolü: Atık depolama sahalarında sızıntı sularının ortaya çıkışı, oldukça karmaşık bir süreçtir. Araziye depolanan katı atıklar, kimyasal ve biyokimyasal yollarla dönüşüme uğramaktadır. Yiyecek, bahçe ve hayvansal atıklar gibi organik kökenli gruplar, mikroorganizmalar tarafından kullanılıp gerek aerobik (oksijenli) ve gerekse anaerobik (oksijensiz) olarak bozunmaktadır. Demir (Fe^{+2}) ve diğer metal bileşenler ise oksitlenerek ayrışmaktadır. Yiyecek artıklarının bozuşması çok kısa bir sürede gerçekleşirken, cam ve plastikler gibi bazı madde gruplarının ayrışması çok uzun yıllar alabilmektedir.⁴⁷

Depolanan katı atıkların bozuşması, depolama sahasının stabilize olması açısından istenen bir durumdur. Ancak, yağış sularının, yüzeyden akan suların veya yeraltı suyunun tanı olarak stabilize olmamış katı atıklar ile temas etmesi sonucu parçalanma ürünleri, çöp depolama hücrelerinin dışına taşınarak çevre kirliliğine ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Bir başka ifade ile katı atık yığınlarına ve depolama hücrelerine belirli bir su tutma kapasitesinin üstünde aşırı miktarda su girmesi halinde atıklar bu fazla suyu tutamamakta ve dışarı bırakmaktadır. Sızıntı suyu olarak tanımlanan bu fazla su, atıklar içinden geçerken çeşitli kirleticileri ve parçalanma ürünlerini de yıkayarak bünyesine almakta ve yüzey veya yeraltı su kaynaklarına taşımaktadır. Genel olarak, az yağış alan kurak bölgelerdeki depolama sahalarında sızıntı suyu sorunu önemli boyutlara ulaşmaz. Fakat, yıllık yağış miktarı 40 santimetreden (cm) fazla ise sızıntı sorunu çok tehlikeli boyutlar kazanmaktadır.⁴⁸

Toplanan sızıntı suları, evsel veya endüstriyel atık su arıtım tesislerine gönderilmekte veya depolama sahasında fiziksel, kimyasal ve biyolojik teknikler

---

⁴⁶ *a.g.e.*, s. 377.

⁴⁷ *a.g.e.*, s. 382.

⁴⁸ *a.g.e.*, s. 382.

kullanmak suretiyle arılmaktadır. Sızıntı sularının atık depolama hücrelerinin üstüne sirküle edilmesi de yönetmelikler ile çelişmesine rağmen çok yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir.⁴⁹

6) Diğer Sorunlar: Katı atık iş kolunda ortalama iş kazası ve yaralanma sıklığı oldukça yüksektir. Ayrıca, katı atıkların toplanması taşınması, değerlendirilmesi ve zararsız hale getirilmesi ile ilgili işlerde çalışanlarda çok değişik türden iş hastalıklarına, özellikle bulaşıcı hastalıklara, solunum yolu rahatsızlıklarına ve ağır yük kaldırma sebebiyle sakatlanmalara sık olarak rastlanmaktadır.⁵⁰

Bunlara ilaveten, kırık cam tabakalarının, insektisit, pestisit ve benzeri kimyasal maddeler ile ilaçların, ağır metaller içeren pillerin ve yangına sebep olabilecek malzemelerin katı atık biriktirme ve toplama kaplarına atılması, özellikle çocuklar açısından çok sakıncalıdır.⁵¹

f. Biyolojik Çeşitlilik

Biyolojik çeşitlilik ya da biyolojik zenginlik, çok geniş kapsamlı bir terimdir. Biyolojik çeşitlilik, virüs ve bakteri gibi en küçük mikroptan en büyük bitki ve hayvanlara kadar yeryüzündeki bütün yaşam formlarını ve bunlar arasındaki etkileşimleri içeren bir çevrebilim terimi olarak tanımlanabilir. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne göre, biyolojik çeşitlilik, birbiriyle ilişkili üç düzeyde çeşitliliği (türler içindeki genetik çeşitliliği, tür çeşitliliğini ve ekosistem çeşitliliğini) içine alır. Buna göre biyolojik çeşitlilik, kara, deniz ve diğer su ekosistemleri dahil bütün kaynaklarda yaşayan organizmalar arasındaki çeşitliliği ve parçası oldukları ekolojik yapıları kapsar.⁵²

---

⁴⁹ *a.g.e.*, s. 382.

⁵⁰ *a.g.e.*, s. 382.

⁵¹ *a.g.e.*, s. 382.

⁵² Fikret Mazı, "Biyolojik Çeşitliliğin Azalmasını Etkileyen Faktörler ve Sonuçları", *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, (ed.) Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 168.

Belli bir ülkeye, bölgeye ya da yöreye özgü bitki örtüsü flora, yabanıl hayvan topluluğu da fauna olarak adlandırılır. Flora ve fauna mikroorganizmalarla birlikte çevrenin insan dışında yer alan ve biyolojik zenginlik de denilen canlı öğelerini oluştururlar. Çevrenin kendi kendini yenilemesinde ve sürebilmesinde temel öge biyolojik zenginliktir.⁵³

Türkiye’de faunanın karşı karşıya bulunduğu temel sorunlar, kirlenme, bozulma ve avcılıktır. Kirlenme kentsel ve endüstriyel atıklar ile tarımsal mücadele ilaçlarının aşırı kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Atıklar hava, su ve toprak alıcı ortamlarından oluşan faunanın yaşam ortamını yaşanılır olmaktan çıkarmakta, hayvanlar göçmek ya da ölmek ikilemiyle karşılaşmaktadırlar. Ayrıca tarımsal mücadele yapılan yerlerde de aşırı ilaçlama hedeflenen türün dışındaki fauna için de bir çevre kıyımına dönüşmektedir. Hayvanların yaşam ortamlarının bozulması, çayır ve meralarda olduğu gibi yaşam ortamının niteliğinin bozulması ya da alanların yok olması, buralarda yaşayan faunayı olumsuz etkilemektedir.⁵⁴

Türkiye’de bilinçli ve av belgeli avcının sayıca az olması bilinçsizce sürdürülen avcılığın ön plana geçmesi, su ve kara faunasına büyük zarar vermektedir. Düzensiz avlanma, üreme mevsimlerine dikkat etmeme, yaban kuşlarının yumurtalarından yararlanma için avlanma ve bazı türlerin kaçakçılığı kaynaklanan sorunlar temel sorunlardır.⁵⁵

3. Çevre ve Çevre Sorunlarının Uluslararası Özellik Kazanması

Çevre özyapısı gereği uluslararasıdır. Çevreyi belirleyen temel etkenler sıralanacak olur ise, bu nitelik açıkça ortaya çıkar. Çevre, fiziksel etkenler açısından değerlendirilirse, su ve hava gibi çevrebilimsel öğelerin herhangi bir ülkenin sınırlarına bağlı olmaksızın nitelik değiştirdikleri kolayca gözlenir. Ayrıca bu

---

⁵³ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim*, a.g.e., s. 126.

⁵⁴ a.g.e., s. 134.

⁵⁵ a.g.e., s. 135.

ortamda yaşayan kuşlar, balıklar, memeliler, yani hayvan topluluğunu oluşturan tüm canlı türleri, bilindiği gibi insanların çizdiği siyasal sınırlardan habersizdir.⁵⁶

Toplumların örgütlenmesiyle yakından ilgili olan toplumsal ve ekonomik açıdan soruna yaklaşırsa, ekonomik etkenlerin de uluslararası boyutu oluşturan iki temelden biri olduğu ortaya çıkar. Çevreye yönelik olarak alınacak her karar, ekonomi üzerindeki ağırlığı göz önünde tutularak alınmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin uluslararası rekabet pazarında kayba uğramamak için uluslararası düzeyde uyum sağlayacak çözümlerden yana oldukları yeterince açıktır.⁵⁷

Çevrebilimsel duyarlılığın son yıllar boyunca belirgin bir biçimde yayıldığına tanık olunmaktadır. En çok yirmi yıl önce yalnızca ileri endüstri ülkelerini ilgilendiren çevre ile ilgilenme, çevreyi koruma, insanlığın ortak varlığını korumaya dönüşmüş, evrensel değerler bütünü olarak anılan çevre, insanlığın ortak geleceği olmuştur. Çevre sorunlarının artması çevrebilimsel dengenin hızla bozulması, yerel eylem ve sorunları kolayca uluslararası topluluğu ilgilendirecek, etkileyecek boyuta ulaştırmıştır. Bu gelişme ise, çevrenin uluslararası politikanın ve örgütlerin gündemine girmesiyle sonuçlanmıştır.⁵⁸

Doğa-insan ilişkilerinin ulaştığı nokta 20. yüzyıl insanını yeniden düşünmeye yöneltmiştir. Sorunsalın irdelenmesi göstermiştir ki; dünyada yalnızca belli noktalarda, yerlerde, bölgelerde bozulma, yok olma ile karşılaşılmaz, eğer bir sorun varsa dünyanın tümünü aynı anda ve aynı ölçüde ilgilendirmektedir. Dünyanın tümü aynı çevrebilimsel koşullara bağlıdır. Bu nedenle, dünyanın tek bir geleceği vardır ve insanlar bu ortak geleceği birbirleriyle paylaşacaklardır. Çevre bilimsel insan-çevre ilişkilerini ortaya koyarken, yerkürenin yerini, değerini açıklamış, çevre sorunlarının kısa sürede tüm yerküreyi sardığını kanıtlamıştır. Bunun sonucunda çevre sorunlarının bütüncüllüğü ve küreselliği çevre söylemine girmiştir.⁵⁹

---

⁵⁶ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası, a.g.e.*, s. 192.

⁵⁷ *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁸ *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre bilimsel, a.g.e.*, s. 169.

Çevre kirlenmesine karşı özellikle son yıllarda gösterilen duyarlılığın önemli bir nedeni de halkın bilinçlenmesidir. Aslında kirlenme çok eski zamanlardan beri rastlanan bir olaydır. Yunan mitolojisinde Herkül'ün hiç kimse tarafından temizlenemeyen Augias'ın gübresini, Alpnee nehrinin yatağını değiştirerek temizlemesinden büyük bir başarı olarak bahsedilmektedir.⁶⁰ Çok sayıda insanı bir araya toplayan kentlerin gelişmesiyle çevre kirlenmesi sorunu da ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaçağda kentlerin daha da gelişip karmaşıklaşmasıyla çevre kirlenmesi önemli boyutlara ulaşmaya başlamış, caddelere ve suyollarına çöp dökülmesini önlemek için çeşitli yasal önlemler alınmış ve hava kirliliğine karşı ilk yasa 1273'te İngiltere'de çıkarılmıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte, çevre kirlenmesinin etkileri de ilk kez kendini göstermeye başlamıştır. O dönemin teknolojisi, dar alanlarda yoğunlaşmış sanayi tesislerinin yol açtığı kirlenme ve gürültü durumunu önlemek için yeterli olmamıştır. Klorür, amonyak, karbonmonoksit ve metan gibi hava kirleticilerinin etkisiyle bronşit ve zatürre olayları artmaya başlamış, sanayi atıkları su kaynaklarında da kirlenmeye yol açmıştır. Sanayileşmenin ilk geliştiği ülkelerden İngiltere'de, 19. Yüzyıl ortalarında, yoğun nüfuslu bölgelerdeki su kirlenmesi ciddi bir sorun durumunu almıştır.⁶¹

19. yüzyılda Avrupa'da, havayı kirleten, insan sağlığı için tehlike yaratan, gürültü yapan işletmelere karşı çeşitli cezalar da içeren önlemler uygulamaya konulmuştur. 1857'de İngiltere'de, 1881'de ABD'de hava kirliliğini önlemek amacıyla yasalar çıkarılmış, Batı Avrupa'da, çevrecilerin ve başka baskı gruplarının verdiği savaşımın sonucu birçok siyasal parti çevre sorunlarını programlarına almış, bu konuda yasalar çıkarılarak kamuoyunda çevre kirlenmesine karşı duyarlılık oluşmaya başlamıştır.⁶²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, nüfusun artması, sanayileşmenin gelişmesi ve yayılması, kentlerin büyümesi, artan kara, deniz ve hava trafiği, yeni kimyasal

---

⁶⁰ Tamer Atabarut, "Türkiye'de Katı Atık Yönetiminin Gelişimi", *Türkiye'de Çevrenin Korunması ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2000, s. 120.

⁶¹ Özgür Öztunç, *Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 4.

⁶² Özgür Öztunç, *a.g.t.*, s. 6.

maddelerin üretilmesi çok ciddi boyutlarda kara, tatlı su kaynakları, deniz ve hava kirliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler, ülkelerin tek yanlı eylemlerinin çevre kirliliğini kontrol altına almada yeterli olmadığını göstermiştir. Böylece uluslararası işbirliğinin ve düzenlemenin çevreyi korumak için bir gereklilik olduğu ortaya çıkmıştır. 1970'lerin başından itibaren bu durumun artan bir şekilde kabulü göze çarpmaktadır.

Bütün bu olaylar çevre kirlenmesi sorununun çok eskiden beri var olduğunu göstermektedir. Ancak, bu sorun, son senelerde nüfus artışı ve endüstrileşme ile yeni boyutlara erişmiştir. Aynı zamanda, halkın konuya eğilmesi ve bilinçlenme sonucunda, temiz çevrenin değerinin daha iyi anlaşılması, çevre kirliliği konusunu son yılların önemli sorunlarından birisi yapmıştır.⁶³

Günümüzde görülen önemli çevre sorunları, yoğun şekilde gelişmekte olan ülkelerde görülen ve ağırlıklı olarak tarımsal üretim amacıyla ormanların yok edilmesi ile oluşan ormansızlaşma, çöl alanlarının kurak ya da yarı kurak bölgelere yayılması ve yerleşmesi olan çölleşme, asit yağmurları, dünyanın ikliminde, belirli sebeplerle, daha önceki dönemlere göre daha yüksek olan ısınma anlamına gelen iklim değişikliği, atmosferin stratosfer katmanındaki ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin yok olması ve okyanuslardaki kirlenme olarak sayılmaktadır.⁶⁴

---

⁶³ Tamer Atabarut, *a.g.e.*, s. 120.

⁶⁴ Özgür Öztunç, *a.g.t.*, s. 7.

II. BÖLÜM

ÇEVRENİN ULUSLARARASI BOYUTLARI

1. Sorunun Uluslararası Düzeyde Tanımlanması

Çevre sorunları büyük bir bölümü ile küresel olan sorunlardır. Ozon tabakasındaki incelme, biyolojik çeşitliliğin yok olması, deniz ve okyanuslardaki kirlenme, asit yağmurları, tropik ormanların yok olması gibi çevre sorunları bütün dünyayı ilgilendiren önemli küresel çevre sorunlarıdır. Hiçbir ülkenin bu sorunların etkilerinin dışında kalma şansı yoktur. Bu sorunlarda, özellikle 20. yüzyılda kaygı verici bir artış görülmeye başlanmıştır.⁶⁵

Ancak son 30 yıldır, doğal kaynaklar üstündeki derin tahribatın tüm canlıları, canlı-cansız tüm doğal kaynakları, yani tüm ekosistemi yok edebilecek boyuta ulaşması, çevre sorunlarının küresel felaketler yaratma riski, güvenlik ve çevre ilişkisinin daha farklı bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir. İklim değişikliği, ozondaki incelme, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, tehlikeli atıkların yasa dışı ticareti, doğal kaynak kıtlığı gibi sınıraşan çevre sorunları tüm gezegeni ve canlıları eşit derecede etkilemektedir. Bu sorunların, ulusal ve uluslararası istikrarsızlığa, uzlaşmazlığa hatta çatışmalara yol açma potansiyeli, bu sorunları önleyebilmek ve giderebilmek için hükümetleri ortak politikalar geliştirmeye ve tüzel düzenlemeler yapmaya zorladığı bilinen bir gerçektir.⁶⁶

Sorunun küreselliği çözüm yolunun da küresel olmasını gerektirmiş, çevre sorunları yerellikten küreselliğe geçerken, bunların çözüm aracı çevre politikaları da ulusallıktan uluslararasılığa doğru kaymıştır. Çevre sorunları ve bu sorunların dizgesel incelenmesi, insanların çevreyi kurtarmak ve korumak için bireysellikten

---

⁶⁵ Özgür Öztunç, *a.g.t.*, s. 8.

⁶⁶ Nesrin Algan, Kirlilikten Ulusal Güvenliğe, *Yeşil Ufuklar*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2005, s. 14.

kolektifliğe doğru geçişini gerekli kılmıştır. Bu kolektif bilinç ve dayanışma içinde çözüm arayışı gerçekleşebilirse, küreselleşmenin de kanıtı olacaktır.⁶⁷

Bu aşamada çevre, yalnızca bireylerin, devletlerin malı olmaktan çıkmış, uluslararası kuruluşların ve uluslararası uzmanlık kuruluşlarının temel uğraşlarına dönüşmüştür. Bu ise, uluslararası ilişkileri, uluslararası politikaları, çevre kavramı kapsamında ile değerlendirme olanağı sağlamıştır.⁶⁸

Uluslararası topluluk, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın yaşama geçirilmesinden bu yana geçen 30 yıl boyunca küçümsenmeyecek bir yol almıştır. Bu süre içindeki gelişmeler her ne kadar somut adımlara dönüşmemişse de, çevre felsefesi politikalar üzerinde ağırlığını duyurmuş, çevre sorunları yadsınamaz olmuştur.⁶⁹

Dünya kamuoyu çevre için işbirliğine hazırdır ve böyle bir işbirliği ile geleceğini güvence altına alabilme beklentisi içindedir. Bu açıdan bakılınca, çevre konuları, düşünceden eyleme dönüşebilecek olgunluğa erişmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak tanınan "Ortak Geleceğimiz" bunun örneğidir.⁷⁰

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na değişimin küresel gündemini hazırlama görevi verdi. Gündemin içeriği; 2000 yılını ve daha sonrasını kapsayacak, dengeli ve sürekli bir kalkınmayı hedefleyen uzun erimli çevre stratejileri önermek, çevre konusunda duyulan kaygıları yönlendirmek, değişik kalkınma düzeyinde bulunan ülkeler arasında işbirliği sağlamak, insan kaynak ilişkisini çevre kalkınma bağlamında ele alarak ortak amaçlar belirtmek, insanlığın çevreye duyduğu kaygı karşısında daha etkili olunacak yöntemleri bulmak, uzun erimli çevre konularını, çevrenin korunup, geliştirilmesine yönelik sorunları tanımlamak, dünya toplumunun çevre konusundaki beklenti ve amaçlarını belirleyip buna bağlı olarak gelecekteki çevre eylem gündemini

---

⁶⁷ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası, a.g.e.*, s. 190.

⁶⁸ *a.g.e.*, s. 190.

⁶⁹ *a.g.e.*, s. 190.

⁷⁰ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 170.

oluşturmaktır. Komisyon başkanı Brundtland'ın da belirttiği gibi “geleceğe yönelmek ve ilerideki kuşakların çıkarlarını” güvence altına almak gerekmiştir. Böylece Birleşmiş Milletler'in Brandt ve Palme komisyonları aracılığı ile daha önce yürütmeye başladığı ortak bunalım ve ortak güvenlik olarak formüle edilen siyasi eylemlere bir üçüncüsü eklenmiştir: Ortak Gelecek. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulan Ortak Geleceğimiz adlı rapor, gelecek kaygısı duyan uluslararası topluluğun, içinde bulunduğu küresel çevre sorunlarını belirleme, geleceğini güvence altına alabilmek için gerekli önlemleri saptama girişimidir. Sera etkisi, ozon tabakasında incelleme, çölleşme şeklindeki küresel sorunların dünyayı tehdit ettiği bir dönemde bu rapor, güçleri birleştirmenin, ortak amaçları belirlemenin, ortak bir eyleme karar vermenin yolunu açmıştır.⁷¹

Çevre sorunları bir yandan küreselleşme eğilimlerini güçlendirirken, diğer taraftan küreselleşme süreci de çevre sorunlarına neden olmaktadır. Bu süreçte çevre sorunları küreselleşmiş ya da büyük ölçüde küreselleşmenin sonuçlarından etkilenmiştir. Küreselleşme sürecinin sonuçlarını açıklamada risk (küresel ısınma, nükleer kazalar, AIDS, genetik değişikliğe uğratılmış ürünlerin riskleri), belirsizlik, eşitsizlik, yoksulluk, kaygı, toplumsal çözülme gibi çevresel sorunları işaret eden kavramlar en çok başvurulan kavramlar haline gelmiştir. Kaygı, belirsizlik ve güvensizlik hemen her ülkeye yayılmıştır. Küreselleşme sürecinin daralttığı mekanlar ve yok olan sınırlar, insanların günlük yaşamlarını etkileyen çok geniş bir alanda yeni tehditler getirmiştir. Bugün küresel ekolojik riskler gibi karşı karşıya olduğunuz ortak problemler çok fazladır. Diğer taraftan küreselleşmeyle yakından ilintili olan küresel ısınma gibi riskler herkesi etkilemektedir.⁷²

Küreselleşmenin çevre bağlamındaki diğer önemli bir konusu ise; özellikle ülke sınırlarını aşan maliyet arttırıcı nitelikte olan hızla küreselleşen çevre sorunlarının, yani bir anlamda maliyetleri küreselleşen çevre sorunlarının maliyetinin kimler tarafından ve nasıl karşılanacağı sorunudur. Çünkü doğanın tahribi, çevre kirlenmesi ve korunması olayları maliyet ve dolayısıyla rekabet sorunları ile yakından ilişkilidir. Günümüzde çevre sorunlarına bu kadar önem verilmesinin

---

⁷¹ *a.g.e.*, 171.

⁷² Necla Yıkılmaz, *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2003, s. 76.

nedenlerinden biri de budur. Çünkü artık makro ekonomik politikalar, ticaret politikaları, rekabet politikaları, sosyal politikalar ve çevre politikaları birbirinden giderek daha fazla etkilenmektedirler. Bu politikaların kesin çizgilerle birbirinden ayrılması mümkün değildir.⁷³

2. Uluslararası Politika ve Çevre

Uluslararası çevre politikaları belirli bir bölgeyi aşan, çevre ve doğal kaynakları etkileyen uluslararası kararlarla ilgili olan devlet ve devlet-dışı aktörler arasındaki etkileşimle ilgilidir.⁷⁴ Çevre kirliliği ve kaynakların azalması sorunları ulusal özelliğinin yanında uluslararası bir nitelik taşıdığı bilinmektedir. Birçok çevre sorunu sınır tanımayan etkiye sahiptir ve yayılmaları coğrafi ve iklimsel faktörlere bağlı olarak sınır tanımamaktadır.

Uluslararası çevre politikalarının uğraşı alanı herhangi uluslararası çevre sorununda iki boyut ile tanımlanmaktadır: Bunlardan birincisi gerçekleştirilen ekonomik faaliyetin çevresel sonuçları, ikincisi konuyla ilgili devlet ve devlet-dışı aktörlerdir. Eğer sonuçlar küresel veya konu içindeki aktörler tek bir bölgeyi aşıyorsa, bu durum küresel çevre sorunu olarak değerlendirilmektedir. İnsanlığa ait olan doğal kaynaklar gibi küresel ortak değerlere yönelik tehditler içeren konular küresel çevre politikalarının alanına girmektedir. Ancak bir ülkenin egemenliği altında olan doğal kaynaklarla ilgili olarak bir bölgeyi aşan bir grup devlet bu konulara yönelik uluslararası eylemi güçlendirmek istiyorsa, bu da küresel çevre politikalarının konusuna girmektedir. Bundan dolayı, tropik ormanların yok olması ve biyolojik çeşitliliğin yitilmesi küresel çevre politikalarının uğraşı alanına girmektedir.⁷⁵

Uluslararası çevre politikalarının çeşitli özellikleri vardır. Bunlardan birincisi veto gücüdür. Her küresel çevre sorununda öyle ülke veya ülkeler bulunmaktadır ki bu sorunla baş edebilmek için başarılı bir anlaşmanın

---

⁷³ *a.g.e.*, s. 77.

⁷⁴ Özgür Öztunç, *a.g.t.*, s. 9.

⁷⁵ Özgür Öztunç, *a.g.t.*, s. 9.

gerçekleştirilmesini engelleyebilirler. Bu ülkeler konu hakkındaki uluslararası eylemi engelleme gücüne sahiptirler. Bu gibi ülkeler böyle bir anlaşmaya karşı oldukları zaman veya onun etkisini zayıflatmaya çalıştıkları zaman veto ülkeleri adını alırlar ve veto koalisyonunu oluştururlar.⁷⁶

Uluslararası çevre politikalarının ikinci özelliği, belirli bir ürünün uluslararası ticaretinde aktörlerden devletlerin rolleri genellikle konunun politik dinamiklerini yansıtmaktadır. Örneğin, uluslararası tehlikeli atıkların ticareti sorunu atıkları ihraç eden sanayileşmiş ülkelerle, atıkların ithal edildikleri gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişki ile tanımlanmaktadır. Aynı şekilde, soyu tükenmekte olan türlerin uluslararası ticareti sorunu, yasal olmayan vahşi yaşam ürünlerini ihraç eden gelişmekte olan ülkelerin rolleri ve bunları ithal eden başlıca ekonomiler şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁷

Uluslararası çevre politikalarının üçüncü özelliği, ekonomik gücün ülkelerin durumlarını etkileyebilmesidir. Bazı durumlarda uluslararası anlaşmaların müzakerelerinin sonuçları bile etkilenebilmektedir. Bir ülkenin ekonomik yararlar sağlama veya sağladığı yararları geri çekme gücü, bu yararlarla bağımlı ülkeleri bu yararları sağlayıcı ülkelerin politikasını izlemesi yönünde onları ikna edebilmektedir. Sağlanan yararlar ekonomik yardım veya pazarlara giriş şeklinde olabilmektedir.⁷⁸

Uluslararası çevre politikalarının dördüncü özelliği, veto gücü ve ülkelerin egemenlik yetkilerine rağmen, çok yanlı müzakere süreçlerinin sonuçlarının genellikle çevresel tehditlere karşı işbirliğine yönelik olmasıdır.⁷⁹

Uluslararası çevre politikalarının beşinci özelliği, kamuoyunun ve hükümet-dışı örgütlerin oynadığı rollerin önemidir. Kamuoyu küresel müzakerelerin sonuçlarına önemli etkiler gerçekleştirebilmektedirler.⁸⁰

---

⁷⁶ *a.g.t.*, s. 10.

⁷⁷ *a.g.t.*, s. 10.

⁷⁸ *a.g.t.*, s. 10.

⁷⁹ *a.g.t.*, s. 11.

⁸⁰ *a.g.t.*, s. 11.

3. Uluslararası Örgütler ve Çevre

Çevrenin korunması ve gelişmesinde devletler arasındaki işbirliğini geliştiren, pekiştiren etkinlikler uluslararası örgütler eliyle yürütülmüştür. Bir bakıma, uluslararası kurumsal yapı, çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunu kendine görev edinmiş, işleyişini bu yönde uzmanlaştırmaya başlamıştır.⁸¹

Uluslararası örgütlerin ilk çağdaş yapılanması, 19. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmıştır. 19 yüzyılda ve 20.yüzyılın ilk yarısında bu gelişmelerini sürdürdüler ve ikinci dünya savaşından sonra uluslararası politikada günümüzde görüldüğü gibi etkin bir şekilde yer almaya başladılar. Uluslararası örgütlerin, uluslararası çevre politikaları üzerindeki etkisi 1972'den itibaren ciddi şekilde artmıştır.⁸²

Genel bir ifade ile uluslararası örgütler devletler tarafından oluşturulmuştur. Uluslararası örgütler, BM örgütünde olduğu gibi çok amaçlı olarak üye ülkelerden ya da bölgesel örgütlerden oluşabilir. Gıda ve Tarım Örgütünde (FAO) veya Dünya Sağlık Örgütünde (WHO) olduğu gibi özel amaçlarla da kurulabilir.

Uluslararası örgütler küresel çevre sorunlarının sonuçlarını, uluslararası toplumun hangi konularla ilgileneceğini belirleyerek küresel eylem için gündem belirleyerek, küresel çevre sistemleri üzerine müzakereler gerçekleştirerek ve müzakereleri etkileyerek, çeşitli çevresel konular üzerine normatif kurallar geliştirerek, uluslararası müzakere konusu yapılmayan hususlarda ülke politikalarını etkileyerek değiştirebilmektedir.⁸³

a. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü, uluslararası kamuoyunda çevreye yönelik sorunların algılanması ve etkin bir işbirliği geliştirilmesinde kuruluşundan itibaren önemli rol oynadığı bilinmektedir.

---

⁸¹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 176.

⁸² Özgür Öztunç, *a.g.t.*, s. 12.

⁸³ *a.g.t.*, s. 13.

Çevre sorunlarının uluslararası boyutta tartışılmaya başlandığı 60'lı yıllarda BM ülkelerin bu konuda yapması gerekenlerin koordinasyonunu üstlenmiştir. 1969 yılında BM Genel Sekreteri U-Thant, BM Örgütü üyesi ülkelerin, geçmişten gelen çatışmaları bir kenara bırakarak, nüfus artışını kontrol altına almak, çevreyi korumak ve yoksulları kaldırmak için işbirliği gereğinin üzerinde durarak, gelecek on yıl içinde bu konuların çözülmemesi durumunda bu sorunların altından kalkamayacağını deklare etmiştir.⁸⁴

Roma Kulübü tarafından hazırlanan ve 1972 yılında yayınlanan Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) adlı raporda da, dünyadaki gelişme hızı ve metodunun değişmemesi durumunda doğal kaynakların hızla tükenerek, önümüzdeki 150 yıl içerisinde dünyanın yaşanılabilir bir yer olmaktan uzaklaşacağı ifade edilmiştir.⁸⁵

Yine 1972 yılı Haziran ayında BM tarafından “BM İnsan Çevresi Konferansı” düzenlenerek, gezegenin ekolojik açıdan duyarlı bir şekilde yönetimi için bir dizi ilke belirlenmiştir. Dünya liderlerinin çevre ile uyumlu ekonomik kalkınma konusunu tartıştıkları ilk yer olan bu konferansın sonucunda, çevresel konulardaki uluslararası çalışmalarda önemli rol oynayan BM Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur.⁸⁶

Ayrıca konferans sonunda yayınlanan bildirmede insan-çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin iktisadi gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine, uluslararası örgütlere ve hukuka değinilmiş ve özellikle uluslararası işbirliği ve dayanışmanın altı çizilmiştir.⁸⁷

Bildirgenin 2. Maddesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesini tüm insanların esenliği ile ekonomik gelişmenin temel ögesi saymakta, bunu tüm hükümetlerin görevi olarak görmektedir. 24. Madde çevre koruma ve geliştirmeye ilişkin uluslararası konuların tüm ülkeler tarafından işbirliğine olanak sağlayacak

---

⁸⁴ Selçuk Yılmaz, *Uluslararası Ticarete Çevre Koruma Uygulamaları ve Türkiye'nin Durumu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 24.

⁸⁵ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 177.

⁸⁶ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 178.

⁸⁷ *a.g.e.*, s. 178.

biçimde ele alınmasını öngörmekte, 25. Madde ise, devletlerin uluslararası kuruluşların çevre koruma ve geliştirme konusunda aynı ölçüde etkili ve etkin çalışmalarını garanti etmelerini, 26. Madde de nükleer silahların ve kitlesel kıyıma yol açan araçların kaldırılmasını istemektedir.⁸⁸

BM Örgütü, tek dünyamız olduğu gerçeğinden yola çıkarak, uluslararası topluluğun tüm üyelerini, aralarındaki çatışma ya da kutuplaşma ne olursa olsun, çevre konusunda ortak davranmaya yöneltmektedir. Bu ortaklığın araçları ise, işbirliği ve dayanışmadır.

BM'nin çevre politikaları konusunda yetkili organ, 1973 yılında kurulmuş olan BM Çevre Programıdır (UNEP). Ancak BM'nin ihtisas kurumları Dünya Gıda Tarım Örgütü (FAO), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), BM Kalkınma Programı, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC), BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (UNCSD), BM Avrupa Ekonomi Komisyonu ve süreli, yani geçici bir komisyon olan BM Küresel Yönetişim Komisyonu, küresel çevre politikalarına katkıda bulunmaktadır.⁸⁹

b. Bölgesel Örgütlenmeler

i. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

Sanayileşmiş ülkeler, 1960 yılında Paris'te toplanarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın imarına yardımcı olmak amacıyla Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'nü (Organization for European Economic Cooperation-OEEC) kurmuşlardır. 1961 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın katılımlarıyla OEEC yeni bir örgüte dönüştürülerek, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD) kurulmuştur. Daha sonra bu örgüte Japonya da katılmıştır. Türkiye de bu örgütün üyesidir. Örgütün amacı, üye ülkelerde is ve yaşam düzeylerini yükselterek, ekonomileri

---

⁸⁸ *a.g.e.*, s. 178.

⁸⁹ Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 25.

geliştirmek ve dünya ticaretinin uluslararası kurallara uygun ve tarafsız bir biçimde gelişmesine yardımcı olmaktır.⁹⁰

Bu amaçlara yönelik olarak kurulan örgüt, kalkınma ve çevre ilişkisinin, kirlilik ihracının, kirliliğin ve kirliliğe yönelik izlenen politikaların ülkelerin ödemeler dengelerine ve rekabet koşullarına etkide bulunması gibi konuların önem kazanması ile birlikte, çevre konuları ile ilgilenmeye başlamıştır.

OECD bünyesinde çevre sorunları, enerji sorunu, ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye hareketleri, dünya para sistemi, eğitim ve bilim, sanayi ve istihdam gibi konularda çalimsalar yapmak ve ortak politikalar belirlemek üzere çeşitli komiteler oluşturulmuştur. Örgütün ana organı olan Konsey tarafından ikincil organlar kurulabilir. Bunlar sayıları 100'ü aşkın uzmanlık komiteleridir. Çevre Politikaları Komitesinin yanı sıra, Tarım, Deniz Taşımacılığı, Endüstri, Balıkçılık, Enerji, Bilimsel ve Teknolojik Yöntemler Komiteleri de çevre konularında çalışmaktadırlar. Çevre Sorunlarının uluslararası ve bütüncül niteliğini vurgulayan OECD, temel çözümü uluslararası işbirliğinin gelişiminde görmektedir.⁹¹

Çevre sorunlarının uluslararası ve bütüncül niteliğini vurgulayan OECD, bu sorunların çözümünü uluslararası işbirliğinin gelişiminde görmektedir. Bu nedenle, örgüt bünyesinde bir “Çevre Politikaları Komitesi” oluşturulmuştur. Bu komitenin görevleri şunlardır: çevre yönetimine ilişkin sorunları saptamak ve çözüm önerileri geliştirmek; üye ülkelerin çevre politikaları arasında uyum sağlamak; ulusal çevre politikalarının uygulanmasında üye ülkeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları gidermek; çevre kalitesi eğilimlerini belirlemek; üye ülkelerce uygulanan çevre politikalarını izlemek ve danışmanlık hizmeti vermek; kendi örgütünün dışında da çevrenin geliştirilmesine ve doğal kaynak yönetimine katkıda bulunabilecek çözüm yolları aramaktır.⁹²

---

⁹⁰ *a.g.t.*, s. 28.

⁹¹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 184.

⁹² Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 29.

ii. Avrupa Birliği

Uluslararası örgütlenme ile ulus üstü örgütlenme arasındaki temel fark egemenlik konusudur. Uluslararası örgütlerde devletin egemenlik hakları saklı kalırken; ulus üstü örgütlerde üye devletler, belli alanlardaki egemenlik haklarını ulus üstü örgütlere devretmektedirler. Ulus üstü örgütlenmenin tipik örneği AB'dir. AB'nin çevreye ilişkin almış olduğu kararlar bütün üyeler açısından bağlayıcıdır. Bu nedenle AB, devletlerin egemenliklerine belli ölçüde sınırlamalar getirmektedir. AB'nin amacı bir takım ortak kuralları bütün üye devletlere uygulamaktır. Birliği'nin kurucu antlaşmasının 3.maddesi göre, ticaret, tarım gibi bir dizi ortak politikaların oluşturulması öngörülmektedir.⁹³

Bu ortak kuralların oluşturulması için üye devlet, topluluk mevzuatına uygun olarak, uygulama ve yürütme yetkisini devretmektedir. Birlik diğer uluslararası örgütlerin sahip olduğu statünün daha üstünde bir yetkiye sahiptir. AB'ye katılan devletler, ilke olarak Birliğin organları tarafından daha önce yapılan hukuki işlemlere, katılma anından itibaren bağlıdır. Ancak katılan devlet, Birliğin mevzuatına uyum sağlayabilmek için, gerekli iç düzenlemeler yapılana kadar belli bir süre isteyebilir. Katılan ülke sınırlarında Birliğin yönetmelik adı verilen hukuki işlemleri, katılan ülkenin iradesine bağlı olmaksızın doğrudan uygulanır. İşlemlerin yürürlüğe girebilmesi için, ilgili devletin onayına gerek yoktur.⁹⁴

AB'ye üye ülkeler, hem Birliğin mevzuatını kabul etmek hem de Birliğin mevzuatına aykırı yasa çıkarmamak zorundadırlar. Bu nedenle üyelerin yasama yetkisine belli ölçülerde sınırlama getirilmiştir. Birliğin kurallarına göre, çevre dış ilişkilerde olduğu gibi, ortak yetki alanına giren konulardan biridir. Ancak herhangi bir konuda eğer Birliğin kararı yoksa, o zaman üye devletler, kendi düzenlemelerini yapmak konusunda serbesttirler.⁹⁵

---

⁹³ Selim Kılıç, Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/123.pdf>, (30.01.2010).

⁹⁴ a.g.m.

⁹⁵ a.g.m.

Avrupa Birliği 1970'lerden sonra çevreye giderek daha fazla önem vermiş ve bunun sonucunda 19-20 Ekim 1972 tarihinde hükümet başkanları toplantısında çevre konusu ele alınmıştır. Bu toplantıda çevre ile ilgili bir eylem planı hazırlanması çağrısında bulunulmuştur.⁹⁶ Bu gelişmeler sonucunda, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Çevre Eylem Programları hazırlanmış ve bu programlar Birliğin çevre politikalarında temel oluşturmuştur.

Bu programlar 11 çevre yönetimi ilkesinden meydana gelmektedir. Bu ilkeler şu şekilde verilmektedir.⁹⁷

- 1) Kirli bir çevrenin temizlenmesi yerine, kirliliği önleyecek politikalar tercih edilmelidir.
- 2) Karar alma sürecinin ön aşamalarında çevresel etkilerin göz önünde bulundurulması gereklidir.
- 3) Ekolojik denge korunmalıdır.
- 4) Bilimsel çalışmalar geliştirilmelidir.
- 5) Kirleten öder ilkesi uygulanmalıdır.
- 6) Bir ülkenin etkinlikleri nedeni ile başka bir ülkenin çevre kalitesinde bozulmalara yol açmamalıdır.
- 7) Üye ülkelerin çevre politikaları, gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarına zarar vermemelidir.
- 8) Uluslararası ve dünya ölçeğinde çevre koruma çalışmaları desteklenmelidir.
- 9) Çevre eğitimi zorunlu hale getirilmelidir.
- 10) Çevre koruma sınırlarının en iyi şekilde saptanması gerekir.
- 11) Ulusal çevre önlemleri Birliğin diğer üyelerinin çevre önlemleri ile uyumlu olmalıdır.

---

⁹⁶ Can Hamamcı, "Çevrenin Uluslararası Boyutu" *İnsan Çevre Toplum*, Der: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, Ankara 1997, s. 401.

⁹⁷ Selim Kılıç, *a.g.m.*

Bir önemli gelişme ise, daha önce çevre ile ilgili dolaylı hükümler içeren Topluluk Mevzuatı, 1986 yılında Avrupa Tek Senedi'nin imzalanması ile çevre konusunu doğrudan düzenleyen bir niteliğe bürünmüştür. Kurucu antlaşmanın 25. maddesi ile çevre adı altında bir başlık eklenmesi öngörülmüştür.⁹⁸ Avrupa Tek Senedi'nin 25 maddesi, AET kurucu Antlaşmasına eklenen “çevre” başlığı ile çevre değerlerinin korunmasını Topluluğun ortak amaçları arasına almıştır.⁹⁹

Diğer yandan, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren ve Roma Antlaşması'nda değişiklik yapan Maastrich Antlaşması ile ilk kez çevreye ilişkin bir madde, Birliğin temel amaçları arasında yer almıştır. Sözleşmenin 130r. ve 130s. maddeleri çevre açısından üye devletleri bağlayıcı nitelikte önemli hükümler içermektedir. Yine 1990 yılında Dublin'de yapılan devlet başkanları zirvesinde imzalanan bir antlaşma ile devlet başkanları, çevre konusunda üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getireceklerini, doğal çevre ile birlikte tüm dünyayı koruma çabalarını artıracaklarını belirtmişlerdir.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Can Hamamcı, *a.g.m.*, s. 401.

⁹⁹ Selim Kılıç, *a.g.m.*

¹⁰⁰ *a.g.m.*

III. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI

1. Avrupa Birliği'nin Çevre Politikasının Doğuşu, Gelişmesi ve Hukuki Temelleri

AB politikaları içinde çevre sorunları özel bir yer tutmaktadır. Bu durum Avrupa ülkelerinde çevre bilincinin yerleşmiş olmasından, yeşil hareketin giderek güçlenmesinden ve Birliğin uluslararası alanda çevre konularında öncü rol oynamasından anlaşılabilir. Türkiye'de, çevre sorunları ile ilgili yasama çalışmalarının AB giriş sürecinin bir zorunluluğu olarak hızlanması da yine bu durumla ilgilidir.¹⁰¹

Avrupa Birliği'ni çevre sorunlarıyla ilgilenmeye iten nedenler bulunmaktadır. Birliğin yayınlarına bakıldığında ortak bir çevre politikasının gerekçesi olarak, Avrupa'da çevre üzerindeki baskının giderek ağırlaşması; doğal kaynakların tükenme noktasına gelmesi; sel, kuraklık, orman yangını gibi yıkımların çoğalması; evlerden ve ulaşım araçlarından kaynaklanan karbondioksit emisyonunun sürekli artış göstermesi; özellikle kentsel yerleşim yerlerinde kirlilik ve gürültüden dolayı yaşam kalitesinin düşmesi; her yıl yaklaşık iki milyar ton atığın üretilmesi ve bunun yılda ortalama %10 artması şeklindeki sorunların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Gerçekten de, nitelik ve nicelik olarak giderek büyüme gösteren çevre sorunları, Birlik çapında ortak politikalar belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Ancak konuya biraz daha yakından bakıldığında, ortak bir çevre politikası oluşturup eyleme geçilmesinde başka etmenlerin de rol oynadığı görülecektir. Yukarıda değinilen, somut çevre sorunlarına birlikte çözüm bulma kaygısı dışarıda bırakılırsa, Birliğin

---

¹⁰¹ Bülent Duru, *Avrupa Birliği Çevre Politikası*, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/id=1151>, (28.12.2009) s. 3.

çevre sorunları konusunda ortak politikalar belirlemesinin ardındaki etmenler şöyle sıralanabilir:¹⁰²

Avrupa bütünleşmesinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen serbest rekabetin ve serbest dolaşımın sağlanması, çevre alanında da ortak girişimleri ve ortak bir politikayı zorunlu kılmıştır. Üye ülkelerde farklı çevre politikaları uygulanması, özellikle farklı çevresel ölçütlerin belirlenmesi, ürünlerin maliyetlerinin değişik olmasına sebep olabilmektedir. Benzer şekilde, bazı üye ülkelerdeki kalite standartları, diğer üye ülkelerde üretilen bazı ürünlerin o ülkelere girmesine engel teşkil edebilmektedir. Ayrıca, üye ülkelerin bazılarında hava ve su kirliliğini önlemek amacıyla gerekli görülen yatırımlar, ürünlerin maliyetini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu ve benzeri hususlar nedeniyle de üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımının ve serbest rekabetin tam olarak sağlanamaması gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekli görülmüştür.¹⁰³

Ortak bir çevre politikası oluşturulmasına neden olan bir diğer önemli gelişme de üye ülkelerde erişilmiş bulunan yaşam kalitesinin daha da yükseltilebilmesi için doğal yaşam koşullarının sağlıklı bir biçimde devam ettirilmesinin ve geliştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılması olmuştur. Üye ülke toplumlarının bütünüyle daha iyi, kaliteli ve refah içinde yaşamasını sağlamaya yönelik bir proje olan Avrupa bütünleşmesinin, insan yaşamının sağlıklı bir biçimde devamı ve kalitesinin artırılması açısından öncelikli öneme sahip çevre ve doğal kaynakların korunması alanına yabancı kalması gerekmektedir.¹⁰⁴

Avrupa Birliği'nin kendine özgü bir çevre politikası geliştirmesinin diğer bir nedeni siyasidir. Aynı ekonomik düzenin parçası olan ülkelerde çevre politikalarındaki farklılıklar nedeniyle, yaşam koşullarının farklı şekillerde ve düzeylerde olması üye ülkelerce, siyasi bakımdan da, arzu edilmeyen bir durum olarak değerlendirilmiştir. En temel sebeplerden biri ise çevre kirlenmesinin siyasal

---

¹⁰² Nahit Töre, Onur Ülkü, Sanem Baykal, *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı*, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara, 2001, s.32, 33.

¹⁰³ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁰⁴ *a.g.e.*, s. 4.

sınırları tanımaması olgusudur. Çevre kirliliğinin bir ülkeden diğerine kolaylıkla yayılması, Avrupa Birliği'ne üye ülkeleri, ellerindeki imkânları bu konuda da ortaklaşa ve dayanışma içinde kullanmaya itmiştir. Ayrıca, çevre kirlenmesi ile mücadelenin kapsamlı araştırmalar, kirlenmenin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasının da kapsamlı çabalar gerektirmesi, bu alanda gerekli harcamaları paylaşma, işbirliğine ve işbölümüne gitme ihtiyacını artırmıştır.¹⁰⁵

AB çevre politikalarının çok eskilere dayanan bir tarihi yoktur; ilk çevre eylem programının yapıldığı 1973 yılına kadar Topluluğun ortak bir çevre politikasından söz etmek olanaklı değildi. Avrupa Topluluklarını oluşturan kurucu antlaşmalarda da çevre sorunları ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktaydı. Örneğin, 1957 yılındaki Roma Antlaşması'nda doğrudan doğruya çevre ile ilgili bir hükme yer verilmemiş, yalnızca nükleer enerji konusunda kimi güvenlik önlemleri öngörülmüştü. Anılan dönemde çevre sorunları Avrupa kamuoyunu bugünkü kadar meşgul etmiyor, yalnızca, Londra'nın hava kirliliği gibi, kimi yerel nitelikli sorunlar gündeme girebiliyordu.¹⁰⁶ Kirliliği önlemeye yönelik 1970'li yıllardaki ilk tüzel düzenlemeler, daha çok tehlikeli kimyasal maddelerin denetimi, içme suyu ve yerüstü sularının korunması, enerji santralleri ve motorlu taşıtlardan kaynaklanan hava kirleticilerinin kontrol edilmesi üzerineydi.¹⁰⁷

1973 yılında hazırlanan ilk çevre eylem programından 1987'ye, Avrupa Tek Senedi'ne değin, Topluluğun çevre sorunlarıyla daha yoğun biçimde ilgilendiğini, bu konuya ilişkin olarak çıkarılan tüzel belgelerin sayısında bir artış olduğunu görüyoruz. Sözgelimi, 1973-1985 yılları arasında, toplam 120 yönerge (directive), 27 karar (decision) ve 14 tüzüğün (regulation) yayımlanması bu dönemde çevrenin AT içinde en hızlı büyüyen politika alanı olduğunu göstermektedir.¹⁰⁸ AT'nin çevre sorunlarıyla daha yakın bir biçimde ilgilenmesinde, Roma Kulübü'nce MIT'e hazırlattırılan Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) adlı raporun ve 1972 Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nın dünya gündemine çevre sorunlarını

---

¹⁰⁵ *a.g.e.*, s. 5.

¹⁰⁶ *a.g.e.*, s. 5.

¹⁰⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği ve Çevre*, <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/cevre.html>, (23.01.2010).

¹⁰⁸ Bülent Duru, *a.g.e.*,s.6

getirmesinin etkisi de bulunmaktadır. Bu konferans bu alanda Birliğin harekete geçmesine zemin hazırlayıcı nitelikte olmuştur.

Çevre Eylem Programları: 1972 yılında, Avrupa Topluluğu, BM'nin ilk Çevre Konferansı'nın ardından 1973-1977 yıllarını kapsayan 1. Çevre Eylem Programı'nı kabul etmiştir. Beş yıllık bir süreyi kapsayan bu program ile Topluluk, gelecekteki politikalarını biçimlendirecek ve bu politikalara yol gösterecek ilke ve önceliklerini belirlemiştir. 2. Çevre Eylem Programı 1978-1982 yıllarını kapsamak üzere hazırlanmıştır. Bu ilk iki eylem programı, kirlenme ile ilgili geniş kapsamlı sorunları kontrol altına almaya yönelik ayrıntılı bir faaliyetler listesi içermektedir. Sonraki programlarda da göz önüne alınacak bazı temel ilkeler, bu ilk iki program ile ortaya koyulmuştur. 1982-1986 yıllarını kapsayan 3. ve 1987-1992 yıllarını kapsayan 4. Eylem Programları, çevrenin ve Topluluk doğal kaynaklarının korunmasında küresel ve bütünlüklü bir strateji oluşturulmasını öngörmüştür. Burada amaç, genel olarak, çevre politikasının Topluluğun diğer politikaları ile uyumlaştırılmasıdır. Bu eylem programlarında vurgu, kirlenmenin kontrolünden önlenmesine kaydırılmış ve çevrenin korunması kavramı, toprak kullanımı politikalarını, diğer Topluluk politikaları ile çevresel konuların ve sorunların bütünleştirilmesini ve bir arada ele alınmasını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu çerçevede, Topluluk Çevre Politikası kapsamında kirlenmenin önlenmesine yönelik ilkeler güçlendirilerek doğal kaynakların en ekonomik ve verimli şekilde kullanılabilmesi amacıyla ortak bir strateji benimsenmesi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) prosedürünün hazırlanması da ele alınmış ve 1985 yılında karara bağlanmıştır.¹⁰⁹

Bu eylem programlarını 1993 yılında 5. Çevre Eylem Programı ve 2002 yılında 6. Çevre Eylem Programı izlemiştir. Avrupa Birliği'nin 5. Çevre Eylem Programı, 1 Ocak 1993'te yürürlüğe girmiştir. Bu program ile Avrupa Birliği'nin gelecek 10 yıllık dönemdeki gündemi ve programı ortaya koyulmuştur. Bu eylem programının temelinde sürdürülebilir kalkınma ve sorumluluğun paylaşılması genel kavramları yer almaktadır. Avrupa bütünleşmesini 21. yüzyıla ve büyük bir genişleme dalgasına hazırlama amacını güden 1997 Amsterdam Antlaşması ve

---

¹⁰⁹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.2010).

Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısını, özellikle genişleme sonrası verimli bir işleyişe kavuşturmayı hedefleyen 2000 Nice Antlaşması da çevre korumasının bütünleşen yeni Avrupa düzeninde alacağı yeri vurgulamıştır. Ocak 2001 tarihinde açıklanan ve 2001-2010 dönemini kapsayan 6. Çevre Eylem Programı, çevre alanında AB'nin önümüzdeki on yıl içindeki hedeflerini ortaya koymuştur. “Çevre 2010: Geleceğimiz, Tercihimiz” başlıklı Program'da dört ana konu öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir. Bunlar, iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık ile doğal kaynaklar ve atıklar olarak sıralanmıştır.¹¹⁰

1.Eylem Programı: 23 Kasım 1973'te onanan program 1973-1976 yıllarını kapsar. Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'nın amaç ve ilkelerini tanımlar, özellikle çevrenin değişik sektörlerinde yapılması planlanan eylemleri anlatır.¹¹¹ Çevre sorunları alanında izlenecek ortak politikaları ve uygulamada dayanılacak ilkeleri saptamak amacıyla hazırlanan ilk çevre eylem programının başlangıç yılı 1972'dir. Bu dönemde bir çevre eylem programı hazırlanmasında aynı yıl Stockholm'de gerçekleştirilen İnsan Çevresi Konferansı'nın önemli payı bulunmaktadır. Topluluğun çevre politikalarının genel amacının, bireylerin yaşam kalitesini, yaşadıkları çevreyi ve yaşam koşullarını geliştirmek olarak belirleyen Programın Stockholm Konferansı'nda benimsenen ilkeler doğrultusunda belirlendiği anlaşılmaktadır: Kirliliğin kaynağında önlenmesi; çevresel kaygıların bütün planlama ve karar verme süreçlerine dahil edilmesi; kirleten öder ilkesinin kabul edilmesi; AT politikalarının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisinin dikkate alınması; uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi; çevre bilincini artırmak için eğitsel etkinliklerin teşvik edilmesi; en uygun düzeyde eyleme geçmenin sağlanması (yerel, bölgesel, ulusal, AT, uluslararası); bütün üye ülkelerdeki çevre programlarının eşgüdümlemesi ve uyumlulaştırılması. Programda yukarıda sayılan genel ilkelerin yanı sıra o dönemde gündemde olan, zehirli atıklar, uluslararası nehirlerin (Rhine ve Rhône gibi) kirliliği, üretim yerlerinin denetlenmesi, deniz kirliliği, radyoaktif atıklar gibi kimi çevre sorunlarına karşı politikalar da geliştirilmiştir.¹¹²

¹¹⁰ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.2010).

¹¹¹ Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları, s. 30.

¹¹² Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 6.

2.Eylem Programı: 17 Mayıs 1977’de onanmıştır. 1. Eylem Planı’nda genel olarak belirtilen faaliyetleri somutlaştırarak ele alır.¹¹³ Dünyada yaşanan büyük enerji bunalımı yıllarında gerçekleştirilen ikinci programın ilk programın devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Program’da çevre sorunlarının çözümü için getirilen politika önerileri beş başlık altında yer almıştır: Topluluğun çevre politikası ve hedefleri; kirliliğin ve gürültünün azaltılması; toprağın, çevrenin ve doğal kaynakların zarar vermeden kullanımı ve ussal yönetimi; çevreyi korumak ve geliştirmek için harekete geçilmesi, uluslararası alanda Topluluğun rolü. Ortak çevre politikasının dayandığı ilkeler ise şöyle belirlenmiştir: Kirliliğin kaynağında önlenmesi, planlama ve karar verme süreçlerinde çevre boyutunun en erken aşamada dikkate alınması, doğal kaynakların ussal yönetimi, bilimsel ve teknolojik araştırmaların desteklenmesi, kirleten öder ilkesinin sürdürülmesi, devletlerin etkinliklerinin başka bir devletin çevresine zarar vermemesi, gelişmekte olan ülkelerin durumlarının dikkate alınması, uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, çevre bilincinin yaygınlaştırılması. Program, yayımlandığı dönemin çevre sorunlarını yansıtır biçimde kirliliğin giderilmesine, özellikle de içme suyu, deniz ve hava kirliliğine odaklanmaktadır. Benimsenen ilkelerden de anlaşılacağı gibi yeni program öncekinin dayandığı temeller üzerine kurulmuştur; bu açıdan yeni bir yaklaşım getirilmediği, yalnızca geçen süre içerisindeki gelişmelerin değerlendirmeye alındığı görülmektedir.¹¹⁴

3.Eylem Programı: 17 Şubat 1983’te yürürlüğe girmiştir. Eylemlere öncelik verilmesi ile çevre kirliliğini, ortaya çıkmadan önlemeye yönelik görüşün çevre politikalarında benimsenmesi ve diğer politikalarla çevre politikasının bağdaştırılması gibi yeni kavramlara yer verir.¹¹⁵ Üçüncü Program’da, Topluluğun çevre politikasının amacının öncekilere göre oldukça geniş bir bakış açısıyla ortaya konduğu görülüyor: İnsan sağlığının korunması; su, hava, toprak, iklim, hammaddeler, yapay çevre, doğal/kültürel miras, flora, fauna gibi yaşam kalitesinin belirlenmesinde doğrudan etkili olan bütün öğelerin, kaynakların korunması ve iyileştirilmesi. Ortak çevre politikasının, ilk iki programa göre daha ayrıntılı ve

¹¹³ Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları, *a.g.e.*, s. 30.

¹¹⁴ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 6.

¹¹⁵ Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları, *a.g.e.*, s. 30.

kapsamlı biçimde belirlenmesi, çevre sorunlarının geçen 10 yıl içinde nicelik ve nitelik açısından geçirdiği değişimle ilgilidir. Üçüncü programın ilk ikisine göre farklı biçimde tasarlandığı, kimi spesifik sorunlara odaklanmak yerine ağırlığın daha çok genel politikalara verildiği görülmektedir. Bunlar içinde de ilk başta, çevresel önceliklerin diğer politika alanlarına yedirilmesi gelmekte, bir anlamda çevre, bir politika yapma alanı olarak belirlenmektedir. Bundan dolayı da, örneğin, üye ülkelerin yalnızca çevreye ilişkin yasal düzenlemeye gitmeleri ile yetinilmemiş, bunları uygulamaya geçirmeleri de zorunlu kılınmıştır. Üçüncü programda ilk kez Topluluğun çevre konularında uluslararası alanda üye devletleri temsil yetkisinden söz edildiğini de belirtmek gerekmektedir.¹¹⁶

4.Eylem Programı: 19 Ekim 1987’de onanan program, 1987-1992 yıllarını kapsar. Diğer Programlardan en önemli farkı, Avrupa Toplulukları tarihindeki dönüm noktalarından biri olan Tek Senet’in hazırlanmasından sonraki ilk çevre eylem programı olmasıdır.¹¹⁷ Çevre politikasını ekonomik ve toplumsal gelişmenin bir ögesi olarak alan Dördüncü Program Avrupa Tek Senedi’nin belirlediği politikalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Önceki programların ilkeleri üzerine kurulu olan programda, su kalitesi, kimyasal maddelerin denetimi, gürültünün önlenmesi ve doğa koruma alanlarında özel önlemler alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Programda, biyoteknolojinin olası potansiyel ve zararlarının göz önünde bulundurulması, Çernobil’deki kazanın gündeme getirdiği nükleer güvenlik gibi birtakım yeni sorun alanlarına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Dördüncü program dönemindeki en önemli gelişmelerden birinin çevre konusundaki yönergelerin uygulanması ve izlenmesine verilen önem olduğu söylenebilir. Programda ayrıca, Tek Senet’in 100A maddesine göndermede bulunularak, çevre koruma ile iç pazarın oluşturulması arasındaki güçlü bağa vurgu yapıldığını da belirtmek gerekir. Ortak çevre politikasının dayanacağı ilkelerse şöyle sıralanmaktadır: Kirliliğin kaynağında önlenmesi, bütün planlama ve karar alma süreçlerinde mümkün olan en erken aşamada çevrenin de hesaba katılması, doğal kaynakları tahrip edecek etkinliklerden kaçınılması, bilimsel-teknolojik bilgi

---

¹¹⁶ Bülent Duru, *a.g.e.*, s.7

¹¹⁷ Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları, *a.g.e.*, s. 30.

düzeşinin yükseltilmesi, kirleten öder ilkesinin sürdürülmesi, bir devletin diğerinin çevresine zarar vermemesi, gelişmekte olan ülkelerin özel durumunun dikkate alınması, çevre konusunda uluslararası araştırma ve işbirliğinin geliştirilmesi, çevre bilincinin geliştirilmesi, en uygun düzeyde eyleme geçilmesi (yerel, bölgesel, ulusal, AT, uluslararası) ve ulusal politikaların AT politikaları ile uyumlulaştırılması. Programda ayrıca, 1987'nin Avrupa Çevre Yılı olarak seçildiğini de belirtmek gerekmektedir.¹¹⁸

Programda, daha önceki eylem programlarında pek rastlanmayan ölçüde sıkı çevre standartlarına yer verilmiştir. Bu standartlar hem genel kamuoyunun isteklerini, hem de Topluluk sanayiinin iç ve dış piyasalardaki faaliyetleri açısından gerekli uygulamaları içermektedir. Ayrıca, kıyıların, dağların ve şehirlerin korunması konusuna da yer verilmiştir.¹¹⁹

5.Eylem Programı: Çevre Politikasında köklü değişiklikler söz konusu olmuş, öncelikli faaliyet sektörleri belirlenmiş ve sürdürülebilir kalkınmaya ağırlık verilmiştir.¹²⁰ Beşinci Çevre Eylem Programı, 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ve aynı yıl kabul edilen Maastricht Antlaşması'nın izlerini taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel önlemlerin diğer politika alanlarıyla bütünleştirilmesi, serbest piyasa ekonomisi araçlarından yararlanılması ve toplumdaki bütün aktörlerin ortak katılımının sağlanması ilkeleri üzerine kurulan Program, sanayi, enerji, ulaştırma, tarım ve turizm olmak üzere beş temel sektörün çevre üzerinde yarattığı baskıya yönelmiştir. Öncekilere göre daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde düzenlenen ve çevre sorunlarını geniş bir bakış açısıyla ele alan Beşinci Program, iklim değişikliği, hava kirliliği, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin kaybı, kentsel çevrenin bozulması, kıyı alanları ve atıklar üzerinde özellikle durmaktadır. Rio Konferansı'nda her biri için ayrı anlaşma belgeleri üretilen, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, ormansızlaşma gibi küresel sorunların yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'nın çevre sorunları da Program'da değinilen konular arasındadır.

---

¹¹⁸ Bülent Duru, *a.g.e.*, s.7.

¹¹⁹ Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları, *a.g.e.*, s. 30.

¹²⁰ *a.g.e.*, s. 30.

6.Eylem Programı: Bugün yürürlükte bulunan Altıncı Çevre Eylem Programı'nın büyük ölçüde önceki Program'da benimsenen ilkeler üstüne kurulmuştur. Bu durumu sürdürülebilir kalkınma ilkesine, pazar ekonomisinin güçlendirilmesine, çevre duyarlılığının yaygınlaştırılıp katılımın artırılmasına ve çevre sorunlarının geniş kapsamlı bakış açısıyla ele alınmasına yapılan vurguda görebilmek olanaklıdır. Programda ilk göze çarpan nokta, büyük ölçüde, serbest piyasayı düzenleyici nitelikteki kurallara yer verilmiş olmasıdır.¹²¹ Bunun yanında, küresel ölçekteki çevre sorunları daha kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Çevre mevzuatının daha etkili biçimde uygulamaya geçirilmesini, çevresel önlemlerin diğer politika alanları ile bütünleştirilmesini, piyasa ile daha yakından ilişki kurulmasını, bireylere önem verilerek davranış değişikliğine gitmelerine yardımcı olunmasını ve imar planlarıyla yönetim kararlarında çevrenin göz önünde bulundurulmasını öngören 6. Programda, "iklim değişikliği", "doğa ve biyolojik çeşitlilik", "çevre ve sağlık", "doğal kaynak yönetimi" ve "atık yönetimi" öncelikle harekete geçilmesi gereken konular olarak seçilmiştir.

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 24 Ocak 2001 tarihinde, çevre alanında Avrupa Birliği'nin önümüzdeki on yıl içindeki temel ve öncelikli hedeflerini ortaya koyan 6. Çevre eylem Programı açıklanmıştır. "Çevre 2000: Geleceğimiz, Seçimimiz" adı verilen Program'da dört ana konu öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir. Bunlar, iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık ile doğal kaynaklar ve atıklar olarak ifadesini bulmuştur.¹²²

Altıncı Çevre Eylem Programı (2001-2010): Avrupa Birliği'nin, "Çevre 2010: Geleceğimiz, Tercihimiz" başlıklı Altıncı Çevre Eylem Programı 10 Eylül 2002 tarihli Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Program, 1 Ocak 2001-31 Aralık 2010 tarihlerini kapsamaktadır. Program'ın amacı 2010 yılına kadar Topluluk çevre politikasının hedef ve önceliklerini, Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir gelişme stratejisinin uygulanması için alınması gereken önlemleri ortaya koymaktır.

---

¹²¹ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 8.

¹²² *a.g.e.*, s. 9.

Program'ın belirlediği beş öncelikli husus şu şekilde sıralanmaktadır:¹²³

- Mevcut mevzuatın iyileştirilmesi: Çevre Hukuku'nun Uygulanması ve Yürütülmesi Ağı (IMPEL), üye ülkelerin çevre mevzuatının daha etkin uygulanması için oluşturdukları resmi olmayan ağıdır. Avrupa Komisyonu, IMPEL toplantılarının başkanlığını yapmaktadır. Ağ, bilgi ve tecrübe değişimi ile çevre mevzuatının uygulanması ve yürütülmesinde tutarlı bir yaklaşım geliştirilmesini teşvik etmektedir.

- Çevre gereklerinin diğer politikalara entegre edilmesi: Kullanılan araçlar bütünleşme sürecini gözlemleyecek göstergelerin geliştirilmesini içermektedir.

- Piyasa ile yakın çalışma: Piyasa ile yakın çalışma is dünyasından ortaklıklar kurulması anlamına gelmektedir. Çevresel Yönetim ve Denetleme Planı (EMAS)'ın yaygınlaştırılması, şirket çevre performans ödüllendirme sistemlerinin oluşturulması, gönüllü bağlantıların teşvik edilmesi, bütünleşmiş ürün politikasının oluşturulması, eko-etiketleme sistemlerinin kullanılması ve çevresel zorunluluk mevzuatının kabul edilmesi bu bağlamda alınacak önlemler olarak belirlenmiştir.

- Kişilerin alışkanlıklarının değiştirilmesine yardım edilmesi: Çevreye dair bilgi kalitesinin iyileştirilmesi önlemleri bu kapsama girmektedir.

- Arazi kullanımı planlaması ve idare kararlarında çevre konusunun dikkate alınması.

6. Çevre Eylem Programı bu önceliklere ek olarak dört hareket alanı belirlemiştir. Bu alanlar; iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, kaynak ve atıkların sürdürülebilir idaresi olarak açıklanmaktadır. Program ile çevrenin, AB'nin dış ilişkilerinin tüm boyutlarına dahil edilmesi de hedeflenmiştir. Burada amaç, genişleme perspektifinin de dikkate alınarak yeni üye ülkelerle diyalog kurulması ve bu ülkelerdeki sivil toplum örgütleri ve is dünyası ile yakın ilişkiler geliştirilmesidir. Birlik, çevreye dair uluslararası anlaşmaların uygulanmasını teşvik edeceğini de taahhüt etmektedir.¹²⁴

¹²³ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

¹²⁴ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

Belirlenen bu 4 öncelikli alan şöyle tanımlamaktadır:¹²⁵

İklim Değişikliği: Temel amaç; dünya ikliminde doğal olmayan değişikliklere neden olabilecek sera etkisi yaratan gazları belli bir düzeyde dengede tutmaktır.

Doğa ve Biyoçeşitlilik: Temel amaç; doğal sistemlerin işlevselliğini yeniden tesis etmek ve korumak, dünyada ve AB’de biyoçeşitlilik kaybını durdurmaktır. Bir ilerideki amaç ise, toprakları erozyona ve kirliliğe karşı korumaktır.

Çevre ve Sağlık: Temel amaç; farklı radyasyon türlerini içeren, insan yapımı kirleticilerin çeşitli düzeylerde yer aldığı çevrenin kalitesini sağlamak ve insan sağlığı üzerinde önemli etkilere veya risklere sebep olmamaktır.

Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı ve Atıkların Yönetimi: Temel amaç; yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların çevredeki taşıma kapasitelerini aşmaksızın tüketimini sağlamaktır. Atıkların önlenmesi, ekonominin canlılığını kazanması, önemli derecede geliştirilmiş kaynak verimliliği sayesinde ekonomik büyümeden dolayı kaynak kullanımının geliştirilmesini başarmak önemlidir.

Plan, bu çevresel amaçları karşılamada uygulanması gereken stratejik yaklaşımı ortaya koymaktadır. Ayrıca bugünkü çevre problemlerinin karşılaştığı zorlukları çözmek için tam anlamıyla yasal bir yaklaşım ihtiyacını kabul etmektedir. Üretim ve tüketim modellerinde gerekli değişiklikleri beraberinde getiren daha stratejik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı, Plan; bu 4 öncelikli alanda gelişme sağlamak için 5 yaklaşım önermektedir. Bunlar; mevcut mevzuatın uygulanmasının geliştirilmesi, çevre konularının diğer politikalara entegrasyonu, çevre için çalışan piyasanın teşvik edilmesi, vatandaşları yetkilendirmek ve yaklaşımlarımda değişiklik elde etmek, arazi kullanım planlaması olarak ifade edilmektedir.

Avrupa Tek Senedi: Topluluk kurumlarına çevre sorunları ile ilgili girişimde bulunmak konusunda açık biçimde yetki tanınması ile ilgili hükümlerin Kurucu

---

¹²⁵ http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).

Antlaşmalara dahil edilmesi ise 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile gerçekleşmiştir. 1987 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa Toplulukları'nın Kurucu Antlaşmalarına ilk köklü değişiklikleri getiren Avrupa Tek Senedi, temel olarak ortak pazarın önündeki fiziki, teknik ve mali engellerin 1993 yılına kadar kaldırılmasını ve tek pazarın tamamlanmasını hedeflemiştir. Bu çerçevede Tek Senet ile bir yandan Avrupa Topluluklarının kurumsal yapısı ile ilgili değişiklikler getirilirken, diğer yandan da Toplulukların yetki alanları genişletilmiştir. İşte, Tek Senet ile Topluluğun yetki alanı içine açıkça dahil edilen alanlardan biri de, çevre ve çevrenin korunmasıdır. Avrupa Tek Senedi'nin 25. maddesi, Roma Antlaşması'na Çevre başlığını taşıyan bir VII. Başlık eklenmesini öngörmektedir. Böylece Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan bu yana ilk kez, çevre sorunları, doğrudan Kurucu Antlaşmalar içine dahil edilmiş olmaktadır. Kurucu Antlaşma'ya eklenen bu VII. Başlık, 130R, 130S ve 130T maddelerini içermektedir. Çevre konusundaki temel madde 130R Maddesi olup, bu maddede Topluluğun çevre konusundaki amaçları sıralanmaktadır. Ayrıca bu maddeye göre, Topluluğun çevre konusundaki eylemleri, üye devletlerin enerji kaynaklarının işletilmesi konusundaki kural ve politikalarına müdahale edemeyecektir.¹²⁶

Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapan ve çevre sorunlarına ilk kez bağımsız bir bölümde (VII. başlıkta) yer verilmesini öngören Avrupa Tek Senedi ile birlikte Topluluğun çevre politikasında yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Bu dönemde çevre sorunları alanında yol gösterici kuralların belirlenmesi, ekonomik alanda tam olarak bütünleşmeyi sağlamada gerekli adımlardan biri olarak değerlendiriliyordu. 130r, 130s ve 130t maddelerinden oluşan VII. başlık altında, çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesinden, insan sağlığının korunmasından, doğal kaynakların ussal kullanımından, önleyici eylem ilkesinden, çevresel tahribatın kaynağında önlenmesinden, kirleten öder ilkesinden ve çevre koruma gereklerinin Topluluğun diğer politikalarının bir parçası olma gereğinden söz edilmektedir. İlgili bölümde değinilen noktalardan biri de, Topluluğun, ancak üye devletlerce gerçekleştirilmesinden daha iyi olacaksa çevre ile ilgili konularda harekete geçebilmesidir. Tek Senet'in ortak çevre politikası için önemli bir hükmü 100A

---

¹²⁶ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 3.

maddesinde yer almaktadır. Buna göre, ortak pazara varma amacına dönük olarak Konsey, çevre koruma konusunda oybirliği yerine nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir. Buna ek olarak aynı maddede, Komisyon'un sağlık, güvenlik, çevre koruma ve tüketiciyi koruma alanlarında yüksek düzeyde bir korumayı temel alacağı da belirtilmiştir. Tek Senet'te ayrıca, üye ülkelerin ve Topluluğun çevre sorunları ile savaşımında üçüncü ülkelerle ve ilgili uluslararası örgütlerle işbirliğine gidebileceğine değinilmekte; üye ülkelerin, Senet'le getirilen kurallara aykırı düşmemek koşuluyla, daha sıkı koruma önlemleri alabileceğinden söz edilmektedir.¹²⁷

Maastricht Antlaşması: Roma Antlaşması'nı yeniden düzenleyen ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne geçişi simgeleyen belge olan 1992 Maastricht Antlaşması ile Birliğin çevre politikası daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Çevreyle ilgili 130r, 130s ve 130t maddelerini yeniden düzenleyen Antlaşma'nın 3/k maddesi, ortak bir çevre politikası oluşturulacağından söz etmektedir. Antlaşma, ortak çevre politikasında kökten değişiklikler getirmemiş, yalnızca kimi konuları daha ayrıntılı biçimde düzenlemiş ya da yeni konular üzerinde durmuştur. Sözgelimi, Birliğin temel ilkelerinden söz edilirken, “sürdürülebilir, enflasyonist olmayan ve çevreye duyarlı bir büyüme”ye değinilmiş, böylece ilk kez çevre politikalarının “sürdürülebilirlik” ilkesi çevresinde belirleneceği gündeme getirilmiştir. Çevre politikaları oluşturulurken değişik bölgelerdeki çevre koşullarının ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının göz önünde bulundurulması getirilen yeni hükümlerdendir. Maastricht Antlaşması, Birliğin politikalarının oluşturulma sürecinde çevresel değerlerin dikkate alınmasını daha güçlü biçimde vurgulamaktadır. Buna göre, ticaret, endüstri, enerji, tarım, ulaşım ve turizm dahil Birliğin diğer tüm ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde çevresel kaygılar ön planda tutulacaktır.¹²⁸

130R maddesinin 1. fıkrasında; Topluluğun çevre politikasının hedefleri sayılmıştır. Bu hedefler bağlayıcıdır. Maddeye göre, çevre kalitesinin korunması,

---

¹²⁷ *a.g.e.*, s. 3-4.

¹²⁸ Neşve Burcu Onuk, *Avrupa Birliği'nde Çevre Hukukunun Gelişimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 48.

iyileştirilmesi ve aynen muhafazası, (var olan doğal zenginliklerin yok olmasının engellenmesi), insan sağlığının korunması, doğal kaynakların dikkatli ve rasyonel kullanımı, bölgesel ya da küresel çevre sorunlarının üstesinden gelinebilmesi için uluslararası alanda alınacak önlemlerin teşviki hedeflenmiştir.¹²⁹

2. fıkraya göre; Topluluğun ortak çevre politikası, Topluluğun değişik bölgelerindeki çevre koşullarındaki farklılıkları, çeşitlilikleri dikkate alarak yüksek koruma düzeyini hedefler. Topluluk bu hedefleri gerçekleştirirken ihtiyatlılık ilkesini, koruyucu eylem ilkesini, çevreye verilen zararları öncelikle kaynağında düzeltme ilkesini, kirleten öder ilkesini kullanır. Bütün Topluluk politikaları belirlenirken ve yürürlüğe konarken çevre koruması konusundaki zorunluluklar dikkate alınmalıdır.

3. fıkrada Topluluğun çevre politikasını oluştururken kullanılabilir, mevcut teknik ve bilimsel verileri, Topluluğun çeşitli bölgelerinin çevre şartlarını, eyleme geçmenin ya da eylemsizliğin meydana getirebileceği avantajlar ve yükleri, Topluluğun tümünde ekonomik ve sosyal kalkınma ve bölgelerin dengeli kalkınması unsurlarını göz önüne alacağı belirtilmektedir.¹³⁰

4. fıkraya göre; Topluluk ve üye devletler, karşılıklı yetkileri çerçevesinde uluslararası uzmanlık örgütleri ve diğer ülkelerle işbirliği yaparlar. Topluluğun işbirliği yöntemleri, Topluluk ile diğer devletler veya uluslararası örgütler arasında, Avrupa Toplulukları Kurucu Antlaşması'nın 228. maddesi gereği müzakere edilir.¹³¹

130R maddesinin 2. fıkrası, Topluluk Antlaşması'na getirilen en önemli değişikliktir. Epiney/Furrer'e göre; söz konusu hüküm ile Topluluk yasa koyucusuna, bölgesel çevre sorunlarını çözmek için önemli bir araç sunulmaktadır. Bir üye devlet, Topluluk ikincil hukuk mevzuatı içerisinde mevcut böyle bir istisna hükmüne dayanarak, örneğin yoğun hava kirliliğinde çok daha hızlı ve etkili önlem alabilir, su kıtlığında sulara zararlı maddelerin boşaltılmasını durdurabilir, yük taşıyan vasıtaların transit geçişini engelleyebilir. Madde 130 r II/1'e bir tümce eklenmesiyle,

---

¹²⁹ *a.g.t.*, s. 48.

¹³⁰ *a.g.t.*, s. 49.

¹³¹ *a.g.t.*, s. 49.

Topluluğun çevre politikasının tek tek bölgelerdeki farklılıkları dikkate alarak yüksek koruma seviyesini hedeflediği belirtilmiş ve bu nedenle AET Antlaşması madde 100/3'ün ne ölçüde, madde 130 r ve devamı maddelerinin de uygulanabilirliğe sahip olduğu hususu konusuz kalmıştır.¹³²

Antlaşma'nın 130 s maddesinde, Topluluğun karar alma usulünde değişiklik yapılmıştır. Çevre politikalarıyla ilgili karar alma yöntemi üç istisna haricinde nitelikli çoğunluk esasına bağlanmıştır.¹³³ 130 s maddesi ile Topluluğun çevre hukukuna önemli değişiklikler getirilmiştir. Tek Senet'e göre oybirliğiyle karar almak esas iken, söz konusu Antlaşma ile işbirliği ile karar almanın kapsamı genişletilmiş; oy çoğunluğuyla karar alma sistemi getirilmiştir. İkinci değişiklik ise Avrupa Parlamentosu'nun çevre ile ilgili konularda kararlara katılım düzeyini yükselterek, Parlamento'ya yasa koyma sürecine etkide bulunma imkanı verilmiş ve Parlamento'ya tek veto hakkı tanınmıştır. Üçüncü değişiklik; Konsey'in madde 130 r/1'de belirtilen hedeflere ulaşabilmek için aldığı tedbirlerin, bir üye devlete aşırı yüksek maliyetler getirdiği takdirde, o üye devlet için ilgili düzenlemenin istisna hükümler getirebilmesi ve/veya Uyumlaştırma Fonu'ndan mali destek sağlanmasıdır.¹³⁴

Maastricht Antlaşması'nın 130 t maddesine göre; "madde 130 s'ye göre kabul edilen koruma tedbirleri, her bir üye ülkenin pekiştirilmiş koruma tedbirlerinin devamına ve oluşturulmasına engel teşkil etmez. Bu tedbirlerin, söz konusu Antlaşma ile bağdaşması gerekir. Bu önlemler Komisyon'a tebliğ edilir."

Bu madde ile bahsi geçen amaçlara ulaşılabilmesi için, Topluluğun çevre konusundaki eylemlerinin dayanacağı ilkeler de sıralanmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin kurumsal yapısı içinde son derece önemli rol oynayacak olan yetki ikamesi (subsidiarity) ilkesi de, ilk defa Ortak Çevre Politikası kapsamında Topluluk terminolojisine ve Kurucu Antlaşmalara bu madde ile dahil olmaktadır. Ayrıca çevre konusunda Topluluğun ve üye ülkelerin üçüncü devletlerle ve uluslararası örgütlerle ilişkilerdeki yetkisi de bu madde ile belirlenmektedir.

---

¹³² a.g.t., s. 50.

¹³³ a.g.t., s. 50.

¹³⁴ a.g.t., s. 51.

VII. Başlığın 130S Maddesi'nde ise Topluluk adına çevre konusunda yetki kullanımı sorunu ele alınmaktadır. Bu maddeye göre Konsey, Komisyon'un önerisi üzerine, Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danıştıktan sonra, Topluluk tarafından girişilecek eylemi oybirliği ile kararlaştırmaktadır. Konsey, yukarıda öngörülen koşullarda, nitelikli çoğunlukla alınacak kararlara ilişkin konuları belirlemektedir. 130T Maddesi'nde ise, 130S maddesi uyarınca çevre konusunda topluca kararlaştırılacak koruma tedbirlerinin, Kurucu Antlaşmalara aykırı düşmemek koşuluyla üye ülkelerce alınabileceği belirtilmektedir.

1993 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa bütünleşmesi açısından önemli bir dönüm noktasını ifade eden Maastricht Antlaşması ile mevcut bazı politika alanları da güçlendirilmiştir. Çevre politikası da Maastricht Antlaşması ile güçlendirilen bu politika alanlarından biridir. Bu çerçevede, Maastricht Antlaşması ile çevrenin korunması ilkesi ilk kez açık olarak, Birlik hedefleri kapsamına alınmıştır. Ekonomik büyümenin çevreyle uyum içinde gerçekleşmesi gerektiği belirtilmiş, bu amaçla Birliğe bir çevre politikası geliştirilmesi görevi verilmiştir.¹³⁵

Amsterdam ve Nice Antlaşmaları: Avrupa Birliği kurucu antlaşmasını değiştiren 1997 Amsterdam Antlaşması'nın konumuz açısından önemi, ortak çevre politikalarının "sürdürülebilir kalkınma" yaklaşımı doğrultusunda belirlenmesidir. Genel çevre politikasında kökten değişikliğe gitmeyen Amsterdam Antlaşması'nda Birliğin çevre konusundaki etkisi artırılmak istenmiş, kimi konular da daha ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Sözelimi, bütün politika alanlarında çevresel kaygıların göz önünde bulundurulması ve üye ülkelerin Birlik düzenlemeleri dışında, kendi koşullarına uygun farklı çevresel önlemler almaları durumunda Komisyonu bilgilendirmeleri, bunlardandır.¹³⁶

Amsterdam Antlaşması üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Kurucu Antlaşmalar'da ve AB'yi kuran Antlaşma'da önemli değişiklikleri; ikinci bölüm Kurucu Antlaşmalar'da konusuz kalan maddelerin yürürlükten kaldırılmasını ve bazılarının güncelleştirilmesini; üçüncü bölüm nihai hükümleri ve Kurucu

---

¹³⁵ *a.g.t.*, s. 52.

¹³⁶ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 4.

Antlaşmalar'daki ve AB Antlaşması'ndaki çeşitli zamanlarda değiştirilen hükümlerin yeniden maddelendirilmesini içermektedir.¹³⁷

Amsterdam Antlaşması ile; üye devletlerin çevre konusunda aldıkları özellikleri maddelerde belirtilen ulusal nitelikli düzenlemeleri Komisyon'a bildirmeleri ilkesi benimsenmiş ve Komisyon'un bu önlemlere onay verme sürecine açıklık getirilmiştir.¹³⁸

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması ile çevrenin korunmasıyla ilgili yapılan düzenlemelere içerik açısından çok az değişiklik getirse de, Topluluk, çevrenin korunması konusunu bu Antlaşma'da daha fazla ciddiye aldığını ve diğer politika alanlarıyla eşdeğer tuttuğunu pekiştirmiştir.¹³⁹

2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması'nda ise Birliğin çevre politikasında herhangi bir yenilik öngörülmemiş, yalnızca su kaynaklarıyla ilgili küçük bir değişiklikle yetinilmiştir.¹⁴⁰

2001 yılında gerçekleşen Göteborg Zirvesi, Komisyon'un sunduğu Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'ni kabul ederek, 2000 Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen Lizbon Stratejisi'nin ekonomik ve sosyal boyutuna çevre boyutu eklemiştir. Strateji, kaynakların tüketimiyle ekonomik ve sosyal kalkınmayı ayrıştırarak, uzun vadeli çevreci teknolojilere yönelik yatırım olanaklarının önünü açmayı öngörmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, Ekim 2004'te imzalanan Anayasal Antlaşma'ya da dahil edilerek AB'nin, dengeli ekonomik büyümeyi ve sosyal boyutu dikkate alan rekabetçi piyasa ekonomisi ile çevre kalitesini iyileştirmeye yönelik çaba sarf etmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴¹

---

¹³⁷ Neşve Burcu Onuk, *a.g.t.*, s. 54.

¹³⁸ *a.g.t.*, s. 59.

¹³⁹ *a.g.t.*, s. 59.

¹⁴⁰ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁴¹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

2. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Belirlenmesi ve Uygulanmasında Genel Yapılanma ve Kurumlar

a. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği içinde üye devlet vatandaşlarının temsilcisi konumuna sahip olan kurum niteliğindedir. Parlamento'nun bu özelliği AT Antlaşması'nın 189. Maddesinde ifade edilmektedir. "Toplulukta bir araya gelen devletlerin halk temsilcilerinden oluşan Avrupa Parlamentosu, işbu Antlaşma ile kendisine verilmiş olan karar ve denetim yetkilerini kullanır." olarak ifade edilmektedir. Avrupa Parlamentosu aracılığı ile üye devlet vatandaşları, Topluluğun işleyişinde işbirliğine çağrılmaktadır.¹⁴²

Avrupa Parlamentosu üyeleri, her üye devlette yapılan doğrudan genel seçimlerle, beş yıllık bir süre için seçilirler. Üyeler, seçildikleri ülkenin değil, Avrupa vatandaşlarının demokratik temsilcisi konumundadır. Dolayısıyla bu parlamenterler, vatandaşı oldukları üye devlete göre değil, siyasi görüşlerine göre grup oluştururlar; bireysel olarak oy kullanırlar ve herhangi bir yerden talimat alamazlar.¹⁴³

Avrupa Parlamento'nun aldığı kararlar esas olarak "ilke kararı" (resolution) şeklinde isimlendirilir ve antlaşmalarda aksine hüküm yoksa kullanılan oyların salt çoğunluğu ile alınır. Bu kararlar genellikle, adından da anlaşılacağı gibi, hukuki bağlayıcılığı bulunmayan, belli bir konuda Parlamento'nun eğilimlerini ve siyasi görüşlerini yansıtan işlemlerdir.¹⁴⁴

Avrupa Parlamentosu'nun yetki ve görevleri genel olarak karar verme sürecine iştirak, demokratik denetim yetkileri, bütçenin hazırlanması ve kabulüne iştirak, uluslararası anlaşmalar ve özellikle yeni üye kabulü ve ortaklık anlaşmalarının onaylanması, Topluluk kurumları aleyhine Avrupa Toplulukları Adalet divanı önünde dava açma yetkisi ve Topluluğun diğer faaliyetlerine iştirak şeklinde belirtilebilir. Avrupa Parlamentosu'nun Topluluk karar verme süreçlerine

¹⁴² Nahit Töre, Onur Ülkü, Sanem Baykal, *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı*, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara, 2001, s. 51.

¹⁴³ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

¹⁴⁴ Nahit Töre, Onur Ülkü, Sanem Baykal, *a.g.e.*, s. 51.

katılımı, Avrupa bütünleşmesinin kuruluşundan günümüze gittikçe gelişen bir seyir izlemiştir. Önceleri karar verme sürecinde sadece görüşüne başvurulmuş, ancak söz konusu görüşü herhangi bir bağlayıcılık taşımayan bir danışma organı konumundaki Parlamento, Avrupa Tek Senedi ile yetkilerini arttırmaya başlamıştır.¹⁴⁵

b. Avrupa Komisyonu

Avrupa Birliği'nin uluslar üstü yönünün en belirgin olduğu kurum görünümündeki AB Komisyonu, ortak çıkarları belirlemek ve korumanın yanı sıra, daha fazla bütünleşmeye itici güç teşkil etmek amacıyla kurulmuştur. Bu itibarla komisyon, Avrupa bütünleşmesinin yapısı çerçevesinde bütünleşmenin çıkarlarını gözetilen organ durumundadır. Avrupa Birliği Komisyonu, üye devlet hükümetlerinin karşılıklı mutabakatı ve Avrupa Parlamentosu'nun onayı ile 5 yıllık bir süre için atanan 20 üyeden meydana gelmektedir.¹⁴⁶

Komisyon görev süresi boyunca üye devlet hükümetlerince görevden alınamamakla birlikte, Avrupa Parlamentosu'nun güvensizlik oyu ile heyet halinde görevden azledilebilmektedir.¹⁴⁷

Komisyon, Avrupa Birliği kurumsal yapısı içinde yürütme organı benzeri bir işlevi yerine getirir. Üye devletlerin ortak mutabakatı ve Avrupa Parlamentosu'nun onayı ile atanan komisyon başkanı ise, yürütmenin başı tarzında bir işleve ve konuma sahiptir.¹⁴⁸

Dar anlamda 20 komiserden meydana gelen Avrupa Komisyonu, geniş anlamda ise, buna ek olarak, genel müdürlük adını alan idari bölümler ve hukuk işleri gibi bazı uzmanlık birimlerinden meydana gelmektedir. Her genel müdürlüğün başında ilgili komiserlere karşı sorumlu olan bir genel müdür bulunur. Genel müdürlükler, müdürlüklere, müdürlükler de bölümlere ayrılmaktadır.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁶ *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁷ *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁸ *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁹ Nahit Töre, Onur Ülkü, Sanem Baykal, *a.g.e.*, s.52.

c.Avrupa Konseyi

1974 yılından beri toplanan Avrupa Konseyi, üye ülke devlet ve hükümet başkanlarıyla Avrupa Komisyonu Başkanı'nı bir araya getirir. Zirve olarak adlandırılan söz konusu toplantılarda liderler önemli konuları tartışır; AB'nin orta ve uzun vadeli politikalarını belirler. Avrupa Konseyi, AB Bakanlar Konseyi'nin dönem başkanlığını yürüten üye ülkenin devlet veya hükümet başkanının liderliğinde yılda en az 4 defa toplanır. Genel olarak Brüksel'de gerçekleştirilen toplantılara Dışişleri Bakanları ve bir Komisyon üyesi de katılır. Her toplantı sonunda Başkanlık Sonuç bildirisi yayımlanır.¹⁵⁰

d.Avrupa Birliği Adalet Divanı

AB mevzuatının tüm üye devletlerde aynı şekilde yorumlanması ve uygulanmasını sağlamakla görevlidir. Adalet Divanı üye devletler, AB kurumları, işletmeler ve kişiler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi yetkisine sahiptir. Yetkisi, sadece ilgili Topluluk tasarrufunun yorumlanması veya geçerliliği konusunda karar verilmesi ile sınırlıdır; ulusal anlaşmazlıklarla ilgili karar verme yetkisi yoktur. Kararları bağlayıcıdır. Divan, her üye devletten birer tane olmak üzere 25 hakimden ve 8 savcıdan (Adalet Divanı'nın talep etmesi halinde Bakanlar Konseyi oybirliği ile sayının artırılmasına karar verebilir) oluşur. Hakimler ve savcılar ulusal yüksek mahkeme eski üyeleri veya konusunda yetkin avukatlar arasından üye devletlerin ortak kararı ile 6 yıl için atanır. Hakimler (ilk üçüncü yılın sonunda 7 hakim; sonraki üçüncü yılın sonunda 8 hakim) ve savcılar (her üç yılın sonunda 4 savcı) her üç yılda bir dönüşümlü olarak yenilenir. Adalet Divanı'nın karşı karşıya olduğu binlerce davada yardımcı olunması amacıyla 1989 yılında Adalet Divanı bünyesinde İlk Derece Mahkemesi oluşturulmuştur. İlk Derece Mahkemesi,

---

¹⁵⁰ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/avrupa_birligi_kurumlar.html, (26.01.2010).

başta gerçek kişiler tarafından açılan ve işletmeler arasındaki haksız rekabete ilişkin olmak üzere çeşitli davalarda hüküm vermek ile görevlidir.¹⁵¹

e.Avrupa Birliği Sayıştay

1977 yılında kurulmuştur. Her bir üye ülkeden Konsey tarafından 6 yıl için atanan toplam 25 üyeden oluşur. Temel görevi, AB bütçesinin doğru bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Bu görevi yerine getirirken AB gelirleri veya harcamalarını idare eden her türlü kurumun kayıtlarını inceleyebilir; gerektiğinde yerinde denetleme yapabilir. Ayrıca her yıl bir önceki mali yıla ilişkin bir rapor hazırlar ve bunu Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e sunar. Bu yıllık rapor, Avrupa Parlamentosu'nun Komisyon'un bütçeyi idaresini onaylayıp onaylamamasında önemli bir rol oynar. Sayıştay, bunların yanı sıra, AB mali tüzükleri kabul edilmeden önce görüş bildirmektir.¹⁵²

f.Çevre Genel Müdürlüğü

Birliğin yürütme organı niteliğindeki Avrupa Komisyonu'nun 26 biriminden biri olan Çevre Genel Müdürlüğü'nün temel işlevi çevreyle ilgili yasal düzenlemeleri hazırlamak ve bunların üye ülkelerce uygulanmasını sağlayacak önlemleri almaktır. Merkezi Brüksel'de bulunan ve 550 çalışana sahip olan Müdürlüğün alt birimleri şöyledir: İletişim, Hukuk İşleri ve Sivil Savunma; Doğal Çevrenin Korunması; İklim Değişikliği ve Hava; Su, Kimyasallar ve Uyum; Uluslararası İşler ve LIFE; Kaynaklar; Sürdürülebilir Kalkınma ve Bütünleşme.¹⁵³

---

¹⁵¹ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/avrupa_birligi_kurumlar.html, (26.01.2010).

¹⁵² http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/avrupa_birligi_kurumlar.html, (26.01.2010).

¹⁵³ *Avrupa Birliği Çevre Politikası, a.g.e.*, s. 12.

g.Avrupa Çevre Ajansı

İlgili kuruluşlara ve kamuoyuna çevre konusunda güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi sunmak üzere 1990 yılında kurulmuştur. Ajansın çalışma konuları arasında, hava kirliliği, su kalitesi, toprak, flora, fauna, arazi kullanımı, doğal kaynaklar, atık yönetimi, gürültü, kimyasal maddeler, kıyı alanları ve deniz çevresi bulunmaktadır. Günümüzde 31 üyesi bulunan kuruluş Birlik dışındaki ülkelere de açıktır. Avrupa Çevre Ajansı'nın verilerini üye ülkelerin ilgili kurumlarından almasının göstergelerin güvenilirliği konusunda önemli kuşku doğurduğunu belirtmek gerekir.¹⁵⁴

h.Avrupa Yatırım Bankası

AB çevre yönetiminin önemli mali kurumlarından biri olan Banka, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ile ilgili projeleri desteklemektedir. Banka'nın desteklediği projeler daha çok, iklim değişikliği, enerjinin etkin kullanımı, yenilenebilir enerji, biyolojik çeşitliliğin korunması, su ve atık yönetimi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, kentsel çevrede yaşam kalitesinin geliştirilmesi konularında yoğunlaşmaktadır.¹⁵⁵

Sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve çevreyi koruyup geliştirmek için Avrupa'daki beş çok taraflı yatırım kuruluşunun bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir düzendir. Politikalarını kurucu Antlaşmadaki çevre hükümleri doğrultusunda belirleyen girişimin amacı, üye ve aday ülkelerdeki çevre projelerini desteklemektir.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ a.g.e.,s. 12-13.

¹⁵⁵ a.g.e.,s. 13.

¹⁵⁶ a.g.e.,s. 13.

3. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Uygulanması

Genel olarak çevre politikası, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bunlar geleceğe yönelik olarak alınması gereken tedbirlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür. Avrupa Birliği'nde çevre politikasının belirleyicisi çevre mevzuatıdır.¹⁵⁷ Ortak Çevre Politikası mevzuatı, politikaların uygulanmaya başladığı 1972 yılından itibaren çevrenin korunması amacıyla oluşturulan ve tüm alanlarda çevre kirliliği sınır değerleri ile standartlarını belirleyen yönerge, tüzük ve kararlardan oluşmaktadır. Bu mevzuatlar aşığıdaki şekilde toplanmıştır:

AB çevre politikası şu ilkeler uyarınca belirlenmektedir:¹⁵⁸

Bütünleşiklik İlkesi: Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çevre koruma önlemlerinin Birliğin bütün politikaları ile uyumlulaştırılmasını anlatmaktadır.

Önleyicilik İlkesi: Çevre politikalarının onarıcı değil de önleyici olmasını öngören bu ilke, sorunların henüz ortaya çıkmadan önlenmesini sağlayan politikaların geliştirilmesini gerektirmektedir.

İhtiyat İlkesi: Çevresel etkileri öngörülemeyen faaliyetlerin önlenmesine ilişkin bir ilkedir. Buna göre, herhangi bir faaliyetin çevreye olumsuz yönde etkide bulunacağı yönünde bir kuşku varsa -bu durum henüz bilimsel olarak kanıtlanamıyorsa bile- söz konusu faaliyetin önlenmesi ve olası zararların giderilmesi için önlemlerin alınması gerekmektedir.

Kirleten Öder İlkesi: Çevre politikalarının uygulanmasına yönelik giderlerin öncelikle kirliliği yaratan kişi ve kurumlardan karşılanmasına ilişkin bir ilkedir. AB'nin konuya ilişkin türlü yasal düzenlemeleri bulunmaktadır. Örneğin 2000 yılında yayımlanan "White Paper on Environmental Liability"nin amacı, Birliğin ortak çevre politikasını gerçekleştirmek için kirleten öder ilkesinden nasıl yararlanacağını ortaya koymaktır.

---

¹⁵⁷ Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 32.

¹⁵⁸ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 9.

Hizmette Halka Yakınlık/Aşamalı Sorumluluk (Subsidiarity): Hizmetlerin yurttaşlara en yakın birimce sunulmasına ilişkin bir ilkedir. Birliğin yönlendirici, tamamlayıcı bir işleve sahip olduğunu, çevre yönetiminde sorumluluğun üye devletler ve yerel yönetimlerin üzerinde bulunduğunu anlatmaktadır.

Çevre politikası uygulamasında yararlanılan ikincil kaynaklar genel olarak ikincil mevzuat türleri Topluluk organlarının yarattığı, organların kendilerine antlaşmalar ile devredilmiş yetkileri kullanırken oluşturdukları hukuktur. Diğer bir deyişle, bunlar Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Komisyonu'nun yaptıkları düzenlemeler olup, Topluluğun kuruluş aşamasında ihtiyaç nedeniyle oluşturulan çeşitli yasama araçlarını içermektedir. Bu yetkilerin dayanağı AT Antlaşması m. 249'da yer almıştır.¹⁵⁹ İkincil mevzuat türleri bağlayıcı nitelikte tasarruflar ve bağlayıcı nitelikte olmayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Tüzük, direktif ve kararlar bağlayıcı nitelikte, görüş ve tavsiyeler bağlayıcı nitelikte değildir.

Tüzükler (Yönetmelikler): AT Antlaşması madde 211/3 ve 4'e ya Bakanlar Konseyi tek başına ya da Parlamento ile birlikte, ortak karar ve işbirliği usulü uyarınca, tüzükleri karara bağlayabileceği gibi, Komisyon da belli durumlarda genellikle Bakanlar Konseyi'nin tüzüklerinin uygulanmasının ve açıklanmasının sağlanması için tüzük çıkarabilir. Tüzükler ATRG'de yayınlanır. Yönetmelikler, Birliğin tamamında geçerli bir düzen kurarlar. Tüzükler genel kapsamlı (nitelikli) olup, bütün unsurlarıyla bağlayıcıdır. Hiçbir üye devlet tüzüğü eksik uygulayamayacağı gibi, Topluluk tüzüğünün uygulanmasına aykırı iç hukuk hükmü de kabul edemez. Tüzükler öncelikle ve bütün üye ülkelerde doğrudan doğruya uygulanır. Ayrıca doğrudan etki niteliğine sahiptir. Tüzüğün öncelikle uygulanma özelliği gereği, tüzüğe aykırı olan üye ülkenin iç hukuk düzenlemesi uygulanmaz; tüzük hükümleri uygulanır. Bu husus, tüzüklerin düzenlendiği alanlarda egemenliğin Toplulukta olduğunu gösterir. Tüzüğün doğrudan uygulanma özelliği, üye devletlerin bir işlemi olmadan, üye devletlerin araya girmesine gerek kalmaksızın, doğrudan iç hukuklarına geçmesini, iç hukuklarında etkisini göstermesini ifade eder. Tüzüğün

---

¹⁵⁹ Nevşe, *a.g.e.*, s. 61.

doğrudan etki özelliği gereği; kesin, açık ve talep edilmesi şarta bağlı olmayan tüzük hükümleri, üye ülkelerdeki bireylere ulusal mahkemelerde ileri sürülebilen haklar yaratmaktadır.¹⁶⁰

Direktifler (Yönergeler): AT Antlaşması madde 249'a göre, direktifler sonuçları, amaçları bakımından muhatapları olan üye devletleri bağlar; ancak, biçim ve yöntem seçimini ulusal makamlara bırakır. Konsey tarafından tek başına ya da Konsey ile Avrupa Parlamentosu ortaklaşa veya Komisyon tarafından direktif çıkarılabilir.¹⁶¹ Muhatapları bir veya birden fazla üye ülke olan direktifler muhataplarına bildirim ile muhatapı bütün üye ülkeler olan direktifler Resmi Gazete'de yayımlanmakla yürürlük kazanmaktadırlar.

Direktifler, tüzüklerden farklı olarak mevzuatın tekleştirilmesini değil, bütün üye ülkelerde uyumlaştırılmasını amaçlamaktadır. Direktiflerde hedefler ortaya konur. Direktiflerle Birliğin tamamında geçerli bir düzen oluşturulur. Direktifler ancak üye devletlerin yapacakları iç hukuk düzenlemesiyle ulusal hukukta geçerlilik kazanırlar. Direktifler muhatap aldığı üye ülke için tespit edilen amaç, ilke ve süreler açısından bağlayıcıdır. Direktifin muhatapı olan üye devlet direktifte belirlenen süre içinde kendi hukuk düzenine uygun ulusal düzenleme aracını ve yöntemini tercih ve tespit ederek, direktifteki amaç ve ilkeleri kendi iç hukukuna geçirir. Diğer bir deyişle; direktifler, üye devletlerin aracı bir işlemlerle uygulanırlar. Kural olarak, yönergenin muhatapı olan devlet, belirli bir sürede yönergedeki hususları gerçekleştirmek için yeni kanun çıkartmak ya da mevcut kanunu değiştirmek ya da kaldırmak veya idari değişiklikler yapmaktadır. Üye ülkeler Birliğe karşı olan yükümlülüklerinin iç hukuklarına geçirilmesinin şekil ve yöntemlerini tespit etmekte kural olarak serbesttirler. Bu sayede üye devletler Topluluk kurallarını uygularken kendi ülkelerine özgü şartları da göz önünde bulundurabilmektedirler. Ancak üye devletlerin bu yükümlülüklerini iç hukuklarına geçirirken Birlik hukukuna uygun olarak ve gereğince yapıp yapmadıkları Topluluk ölçütlerine göre değerlendirilir. Muhatapı bir veya birkaç üye ülke olan yönergeler kural olarak Topluluk vatandaşları için dolaysız hak ve yükümlülükler

---

¹⁶⁰ *a.g.e.*, s. 62.

¹⁶¹ *a.g.e.*, s. 62.

doğurmamakla birlikte, vatandaşların hak ve yükümlülükleri üye ülkelerin yönergeyi uygulamaya koyabilmek için kabul ettikleri iç hukuk düzenlemesine dayanır. Üye devlet Topluluğun vatandaşlarının lehine olan bir yönergedeki hedeflere ulaşmayı sağlayacak uygulama önlemlerini hiç veya gereği gibi almaması halinde vatandaşlar kayba uğrarsa, Adalet Divanı, vatandaşların ulusal mahkemelerde açtıkları davada söz konusu yönergede verilen hakları kazanmak için yönergelere doğrudan atıfta bulunabileceklerine karar vermiştir.¹⁶²

Direktifler kural olarak doğrudan etki doğurmaz. Ancak yeterince açık, kesin ve şarta bağlı olmayan direktif hükümleri, direktifin iç hukuka aktarılması için öngörülen sürenin tamamlanmasının ardından doğrudan etki doğurabilirler; diğer bir deyişle, bireyler için ulusal mahkemelerde ileri sürülebilecek haklar yaratabilirler. Avrupa Birliği, çevre koruma ve iyileştirme ile ilgili düzenlemelerini çoğunlukla direktiflerle yapmaktadır. Direktiflerin uygulanması ve denetlenmesi üye devletlerin iç hukuk sistemine ve ulusal makamlarına bağlıdır.¹⁶³

Kararlar: Topluluk kurumlarının kararları ikiye ayrılır¹⁶⁴: özel kararlar ve genel kararlar. Özel kararların bireysel düzeyde, yalnızca açıkça belirtilen muhataplar için etkisi vardır. Sadece bir Topluluk hukuku kuralının somut olaya uygulanmasını içerir. Mevzuat kapsamında yer almamaktadır. Özel kararları Topluluk kurumları özel durumlarda herhangi bir tasarrufta bulunurken kullanabilirler. Diğer bir deyişle, Topluluğun bir üye ülke ya da vatandaş için haklar ve ödevler verirken, onları bir eylemde bulunmaya ya da bulunmamaya zorlarken kullandıkları bir yoldur. Genel kararlar üye devletlerin takdir hakları olmaksızın, üye devlet için bütün unsurlarıyla bağlayıcı olup mevzuattan sayılır. Genel nitelikli etkileri olmayıp, Antlaşma hükümlerinin özel durumlara uygulanmasını sağlamak için çıkartılır. Konsey'in tek başına aldığı veya Konsey'in Avrupa Parlamentosu ile ortaklaşa aldığı veya Komisyon'un bir konuda uygulamanın uyacağı genel şartları veya genel usulü belirlemek ya da bir hukuki durumu tespit etmek amacıyla aldığı kararlardır. Kararların yeterince kesin, açık ve şarta bağlı olmayan hükümleri

---

¹⁶² *a.g.e.*, s. 64.

¹⁶³ *a.g.e.*, s. 64.

¹⁶⁴ *a.g.e.*, s. 66.

doğrudan etki doğurur. Kararlar madde 249'da yer almakta olup, maddeye göre kararlar bütün muhatapları için bağlayıcıdır.¹⁶⁵

Tavsiye ve Görüşler: AT Antlaşması madde 249' da yer almıştır. Tavsiye ve görüşler, bağlayıcı olmayıp, devletlere yönelik bazı durumlarda tek tek yurttaşlara yönelik, yol gösterici niteliktedir. Muhataplarını herhangi bir yükümlülük altına sokmaz. Örneğin karar verme sürecinde karar vermeye yetkili olmayan kurumların açıkladığı görüşler bu kapsamdadır.¹⁶⁶

Uluslararası Antlaşmalar: Uluslararası antlaşmalar Topluluğun akdettiği antlaşmalar; Avrupa Birliği'ne üye devletlerin tamamının katıldığı çok taraflı uluslararası antlaşmalar, Topluluk ile üye devletlerin birlikte akdettiği karma antlaşmalar olarak üçe ayrılır. Çevre alanında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin ortak çevre politikasının temel hedefleri arasına resmi olarak dahil edilmiştir.¹⁶⁷ Uluslararası işbirliği açısından Avrupa Birliği örneğin;1992 yılında yapılan Rio Zirvesi'nde kabul edilen İklim Değişikliği ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmeleri, ayrıca çölleşmeyi engellemek amacıyla hazırlanan Sözleşme, Baltık Denizi'nde çevrenin korunmasına ilişkin Helsinki Sözleşmesi, ozon tabakasına zarar veren gazların azaltılmasına yönelik Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokol'üne taraf olmuştur. Birlik, Nisan 1998'de Kyoto Protokol'ünü imzalamıştır. Avrupa Topluluğu Antlaşması madde 174'e göre; Topluluk çevre politikasının araçlarından biri, bölgesel ve küresel çevre sorunlarıyla uğraşmak üzere uluslararası düzeyde önlemler almaktır.¹⁶⁸

AB düzeyinde ortak bir çevre politikası oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, üretimden tüketime değin bütün ekonomik etkinlikleri düzene koyma, ortak standartlara bağlama amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda örneğin, emisyon miktarının sınırlandırılması (üretim), eko-etiklendirmenin getirilmesi (dağıtım), taşıt emisyonlarının denetlenmesi (tüketim) ve atıkların değerlendirilmesi (tüketim-üretim) gibi önlemler alınmaktadır. Doğa korumadan,

---

¹⁶⁵ a.g.e., s. 66.

¹⁶⁶ a.g.e., s. 67.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 67.

¹⁶⁸ a.g.e., s. 68.

zehirli atıkların önlenmesine değin çevrenin tüm boyutlarını içerek biçimde gerçekleştirilen yasama çalışmaları sonucunda, bugüne değin 400 dolayında yasal düzenlemeye imza atılmıştır.¹⁶⁹

Topluluk organları tarafından çıkarılan ve ikincil hukuk kaynağı olarak nitelenen söz konusu belgelerden, tüzüklerin (regulations), genel nitelikli ve üye ülkeler için doğrudan doğruya bağlayıcı olduklarını, yönergelerin (directives) içerik olarak bağlayıcı olduklarını ama uygulanması için üye ülkelerin iç hukuklarına aktarılması gerektiğini, kararların (decisions) genel nitelikli olmayıp, yalnızca belli üye ülkeler ya da gerçek ve tüzel kişiler için özel olarak alındığını, tavsiye ya da görüş açıklamalarının (recommendations, opinions) ise bağlayıcı olmadıklarını, yalnızca kimi konulara ışık tutmak üzere düzenlenmişlerdir.

Su Kirliliği: Yerüstü ve yeraltı sularının korunması ile ilgili çok sayıda yönerge çıkarılmış, içme ve kullanma suyu, balıkçılık ve kabuklu deniz hayvanı yetiştiriciliğinde kullanılan su için kalite standartları getirilmiştir. Buna benzer biçimde, zehirli atık boşaltımı da sıkı bir biçimde denetlenmektedir. Ayrıca Birlik, uluslararası sularda kirliliğin azaltılmasına yönelik sözleşmelere de katılmıştır.

Avrupa Birliği'nde su ortamının iyileştirilerek muhafaza edilmesi amacıyla yüzey suları, sınıraşan suları, kıyı suları ve yer altı sularını koruma politikalarını düzenleyen 2000/60/EC sayılı Su Çerçeve Direktifi benimsenmiştir. İçme suyunun karşılaması gereken standartlar 98/83/EC sayılı direktifi ile yüzme sularının kalitesi ise 76/160/EEC sayılı Konsey Direktifi ve eklerinde yer almaktadır. Kentsel atık su arıtımı konulu 21 Mayıs 1991 tarih ve 91/271/EEC sayılı Konsey Direktifi 64 atık suyun toplanması, işlenmesi ve deşarjını; tarımsal kaynaklardan gelen nitratın sebep olduğu kirliliğe karşı suların korunmasına ilişkin 2 Aralık 1991 tarih ve 91/676/EEC sayılı Konsey Direktifi 65 ise nitrat kirliliğinden etkilenmiş veya etkilenebilecek akarsu ve yer altı sularının belirlenmesi ve korunmasını düzenlemektedir.¹⁷⁰

Hava Kirliliği: Küresel ısınma ile ozon tabakasının incelmesinden sorumlu olan gazların emisyonu ile ilgili önlemlere özel önem verilmektedir. Motorlu araçlar

¹⁶⁹ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷⁰ Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 34.

ve diğ er kirletici üretim yerlerinden kaynaklanan kirliliğ in denetlenmesi üzerine bir dizi yönerge kabul edilmiştir. Karbon/enerji vergisiyle ilgili bir öneri halen Konsey'in önünde durmaktadır.¹⁷¹

Toplulukta, insan sağ lığı ve çevrenin korunması, zararlı hava kirleticilerin önlenmesi ve azaltılması için sınır değerler direktiflerle düzenlenmiştir. Üye devletlerde dış hava kalitesinin ölçüm metotları 27 Eylül 1976 tarih ve 96/62/EC sayılı Direktif ile belirlenmektedir. 13 Ekim 1998 tarih ve 98/70/EC sayılı Direktif ise baş lica hava kirleticileri olan azot oksitlerin, yanmamış hidrokarbonların, partikül maddelerin, karbon monoksit, benzin ve diğ er zehirli egzoz emisyonlarının çevreye verdiği zararı dikkate alarak, dizel yakıt ve benzin kalitelerini belirlemektedir. Avrupa Birliğı Konseyi kükürt dioksit emisyonlarının atmosferde asitleşmeye yol açarak Topluluk ekosistemine, insan sağ lığına, tahıl üretimine, bitki türlerine olan olumsuz etkilerini ve asit yağ murlarının çevresel zararlarını dikkate alarak, sıvı yakıtların ihtiva ettiği kükürt dioksit miktarını azaltmak üzere 99/32/EC sayılı ve 26 Nisan 1999 tarihli Direktifi uygulamaya koymuştur.¹⁷²

Gürültü: Arabalar, kamyonlar, motosikletler, traktörler, uçaklar, çim biçme makinaları ve inşaat araçları için üst düzey gürültü düzeyini belirleyen yönergeler kabul edilmiştir. Bunun yanında helikopter ve demiryolları ile ilgili düzenlemeler de öneri aşamasında bulunmaktadır.¹⁷³

Avrupa Birliğı, gürültüye yol açan araç ve aletlerde izin verilebilir en yüksek gürültü seviyesini belirleme amacıyla çeşitli yönergeler oluşturmuştur. Bu yönergeler 8 Mayıs 2000 tarih ve 2000/AT/14 sayılı Dışarıda Kullanılan Araçların Gürültü Emisyonlarına İlişkin Çerçeve Yönergesi kapsamında çeşitli ürünler için maksimum gürültü seviyesini belirlemektedir. Evde kullanılan aletlerin yayabileceğı sınır gürültü değerleri ise 1 Aralık 1986 tarih ve 86/594/AET sayılı yönerge ile düzenleme altına alınmıştır.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁷² Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 35.

¹⁷³ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁷⁴ Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 36.

Kimyasal Ürünler: Tehlikeli maddelerin etiketlenmesi, paketlenmesi ve sınıflandırılması ile ilgili türlü yönergeler yayımlanmıştır. Piyasada bütün kimyasal ürünleri kapsayan Avrupa envanter listesi sayesinde kimyasalların ihbar, değerlendirme ve denetlenmesi mümkün olmaktadır. Üreticilere, ilgili kurumlara, kirlenici maddeler, fabrikalar ve kaza yerleri hakkında bilgi vermeyi zorunlu kılan bir yönerge de yayımlanmıştır.¹⁷⁵

AB mevzuatında çevre ile ilgili resmi ve özel projelerin etkilerinin değerlendirilmesi ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) konusunda yayımlanan 85/337/EEC sayılı direktif çerçevesinde olmaktadır. Bununla beraber, plan ve programların çevre üzerindeki olası önemli etkilerinin değerlendirilmesi ve mümkün olan en az düzeye indirilmesi veya ortadan kaldırılması konularının ele alındığı Stratejik Çevresel Etki Değerlendirme sürecine ilişkin olarak 2001/42/EC sayılı ve 27 Haziran 2001 tarihli Direktifi yayınlanmıştır.¹⁷⁶

96/61/EC sayılı Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü Direktifi sanayi tesislerinin entegre izin almasını, işletmenin çevre performansının bütüncül bir yapı içerisinde değerlendirilmesini öngörür. Tehlikeli maddeler, sağlığa ve çevreye tehlikeli etkileri olan temizleyiciler ve katkı maddelerinin sınıflandırılması, ambalajlanması ve etiketlenmesi 1999/45/EC sayılı direktif ile sağlanmaktadır. Bu Direktif kapsamında üye devletlerin yetkilileri ürünler pazara ulaşmadan önce her türlü bilgiyi üreticiden isteyebilmektedirler.¹⁷⁷

Atıklar: Atıkların toplanması, bertaraf edilmesi, yeniden kazanılması ve işlenmesi ile ilgili çok sayıda yönerge bulunmaktadır. Atıkların ulusal sınırlar dışına ve özel alanlara taşınmasına yönelik önlemler alınmaktadır. Atık Yönetimi: Atık yönetimine ilişkin Topluluk mevzuatı, büyük ölçüde 75/442/AET sayılı yönerge ile düzenlenmiştir. Yönerge kapsamında üye devletler atıkların, insan sağlığı tehlikeye atılmadan ve çevreye zarar verilmeden bertarafı ile yükümlüdürler. Bununla beraber, ürün tasarımlarını geliştirilerek atıkların üretim aşamasında azaltılmasını, geri

---

¹⁷⁵ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁷⁶ Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 37.

¹⁷⁷ Selçuk Yılmaz, *a.g.t.*, s. 37.

dönüşüm ve atıkların yeniden kullanımını, atıkların yakılarak yaratılan kirliliğin azaltılmasını ve atık taşımacılığının denetlenmesini sağlayacaklardır.¹⁷⁸

Atıkların depolanması sırasında meydana gelebilecek çevresel zararların engellenmesi amacıyla, 1999/31/EC Atıkların Depolamasına İlişkin Uygulama Direktifi, yapılarında poliklorlu bifenil ve poliklorlu terfenil içeren atıkların yönetimi konusunda 96/59/EC sayılı Direktif, akümülatör ve pil atıklarına ilksin uygulamalar için ise 91/157/EEC sayılı direktif benimsenmiştir. Ambalajlama ve ambalaj atıklarına ilişkin olarak 94/62/EC sayılı direktifle ambalaj atıklarının en az % 25 oranında geri dönüşümünün sağlanması hedeflenmektedir.¹⁷⁹

Doğa Koruma: Yaban Yaşamının Korunması ile ilgili Bern Sözleşmesi'nin altında imzası bulunan AB, üye ülkelere Kuşların Korunması ile ilgili Paris Sözleşmesi'ne ve sulak alanlarla ilgili Ramsar Sözleşmesi'ne taraf olmayı önermektedir. Yaban kuşlarının, habitatların korunması, yavru fok balıklarının derilerinden yapılan ürünlerin ithalatının yasaklanması ve hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen bilimsel deneylerin denetimi ve sınırlandırılması ile ilgili yönergeler bulunmaktadır.¹⁸⁰

AB çevre mevzuatının büyük bir bölümü üye ülkeler tarafından uygulanması ve uygulatılması gereken direktifler şeklinde olduğundan Birlik yasalarının uygulanması ve yaptırımı ulusal yasalara ve idarelere bağlıdır. Topluluk politikalarıyla ilgili olarak alınacak tüm kararlarda yetki ikamesi ilkesinin gözetilmesi hükmü getirilmiştir.¹⁸¹

Amaçlara, Topluluk düzeyinde ulaşılmasının üye ülkelerin her birinin kendi düzeyinde ulaşabilmesinden daha kolay olması durumunda Topluluğun politikalara müdahale etmesi mümkün olabilmektedir. Bir politikanın uygulanması için gereken maliyetin, üye ülkenin karşılayabileceği orandan yüksek olması durumunda ise Birlik, geçici istisnalar verebilmekte ya da Uyum Fonu'ndan mali destek

---

¹⁷⁸ *a.g.t.*, s. 33.

¹⁷⁹ *a.g.t.*, s. 33.

¹⁸⁰ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁸¹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

sağlayabilmektedir. Ancak bu, Ortak Çevre Politikası'nın temel ilkelerinden biri olan 'kirleten öder ilkesi'ni ihlal etmeyecek şekilde yapılmaktadır.¹⁸²

Üye ülkelerde çeşitli faaliyetler nedeniyle çevreye verilen zararlardan doğan sorumluluk hakkında kanunlar bulunmaktadır. Ancak bu kanun hükümleri yalnızca insan sağlığı ile mal varlığına gelen zararlar için uygulanmaktadır. Komisyon'un amacı, doğal kaynaklara verilen zararların da bu kapsamda değerlendirilmesi, en azından Topluluk mevzuatı tarafından ele alınan kaynaklar bakımından da bu sorumluluk kurumunun uygulanmasıdır. Sorumluluk prensibinin etkili olabilmesi için kirletenlerin teşhis edilebilmesi, zararın ölçülebilir ve zarar ile kirleten arasında sebep-sonuç ilişkisi olması gerekmektedir. Sorumluluk ilkesi, iklim değişiklikleri gibi yaygın ve geniş kapsamlı kirlilikler bakımından uygulanamamaktadır. Kirleten öder ilkesini işler hale getirmek için fayda-maliyet analizi yöntemi kullanılmaktadır. Ayrıca, bu ilke yardımıyla, müdahaleci tedbirler vasıtasıyla, yani şartlar koyarak, emirler, yasaklar getirerek çevreye zararlı davranışlar hukuken izin verilen bir düzeyde sınırlanmaya çalışılmaktadır. Bu müdahaleci tedbirler çoğu zaman, maliyetlerin kirletene yüklenmesi şeklinde olmaktadır. Buna göre kirletici, belirli bir dereceye kadar çevre kirliliğine müsaade edilmesi sonucu ortaya çıkan maliyetleri, parasal olarak telafi etmektedir. Ne var ki, uygulamada kirletene yüklenen mali yük, çevre değerlerinin eski haline getirilebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması hedefinden uzak bir bedel şeklinde tespit edilmektedir. Bu tür problemlerin önüne geçilebilmesi için hayata geçirilen özen gösterme ya da ihtiyat ilkesi, hukukun istediği belirgin verilerin bilim tarafından ortaya koyulmadığı alanlarda ve durumlarda dahi çevrenin korunmasını sağlamak için geliştirilmiştir. Bunlara ek olarak getirilen işbirliği ilkesi de çevre politikası uygulanırken, devlet ve toplumun ortaklaşa hareket etmelerini ve çözümde pay sahibi olmalarını sağlamaktadır. Avrupa Birliği Çevre Hukuku'nun Uygulanması ve Yaptırımını Ağ (IMPEL), Birliğin çevre hukuku alanındaki tutarlılık ve uygulama gücünün geliştirilmesi için birlikte çaba gösteren üye ülkelerin çevre idarelerinin resmi olmayan işbirliğini sağlamak üzere kurulmuştur. Avrupa Birliği ülkeleri çevre kirliliğini azaltmak için başlıca iki faaliyet alanı belirlemiştir. Bunlardan birincisi,

---

¹⁸² <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

daha az kirleten ürünler, daha temiz üretim sistemleri geliştirmektir ki, burada hukuki araçların önemli rol oynadığı söylenebilir. İkincisi ise, var olan kirliliğin sorumlularının saptanması, maliyetinin de saptanan sorumlulara yansıtılmasıdır ve bu konuda da ekonomik yaptırımı olan araçlar belirleyici bir işlev görmektedir.¹⁸³

Avrupa Birliği'nde çevre yönetimini sürdürecektir asıl aktörlerin üye ülkeler olduğunu, Birlik düzeyinde alınan kararların çoğunlukla yol gösterici nitelikte bulunduğunu ya da uygulanmaları için üye devletlerin söz konusu kararları iç hukuklarına aktarmaları gerektiğini belirtmek gerekir. Zaten kurucu belgelere göre de, Birlik ancak yetkilendirildiği alanlarda etkinlikleri yürütecek, çevre yönetiminde asıl yetki ve son söz üye ülkelerde kalacaktır. Bu durum, çevre politikalarının belirlenip uygulanmasında Avrupa düzeyinde uyumun ve ortaklığın nasıl sağlanabileceği sorusunu akla getirmektedir. Bundan dolayı, AB'nin çevre politikası değerlendirilirken, Birliğin türdeş bir yapı sergilemediği ve 25 üye ülkenin her birinin farklı siyasal, ekonomik, kültürel, doğal niteliklere sahip olduğu unutmamak gerekmektedir.

AB ortak çevre politikalarına katılmada ve türlü politika alanlarını çevresel bir bakış açısıyla ele almada Birlik içindeki ülkeler farklı tutumlar takınabilmektedir. Örneğin, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda ve İsveç gibi ekonomik açıdan gelişmiş ve çevreci hareketin görece daha güçlü olduğu ülkeler genellikle AB çevre politikalarının belirlenmesinde öncü rol oynayıp korumacı kuralların uygulanmasında daha istekli davranırken, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ülkeler bu tür önlemleri ekonomik gelişmenin önünde bir engel olarak görebilmektedir. Birliğe yeni katılan ve pazar ekonomisine geçiş aşamasında bulunan Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan gibi eski Doğu Bloğu ülkelerinin temel hedeflerininse bir an önce ekonomilerini geliştirmek olduğunu, çevreye ilişkin standartları kabul etmekte pek istekli olmadıkları belirtilmektedir.¹⁸⁴

AB çevre politikasının oluşturulmasında bireylerin, yurttaş hareketlerinin ve gönüllü örgütlerin oldukça etkili olduğu söylenebilir. Çevre bilincinin görece

---

¹⁸³ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

¹⁸⁴ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 11.

gelişmiş olmasıyla çevre sorunları her zaman önemli bir gündem maddesi olarak kalabilmiş, yeşil hareketin ve gündelik yaşam sorunlarına odaklanan toplumsal hareketlerin sayesinde çevrenin siyasetle bağı kurulabilmiştir. 1979'dan itibaren Avrupa Parlamentosu'na doğrudan seçimlerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte yeşil partiler Birlik çapında seslerini daha çok duyurmaya, daha etkili olmaya başladılar. Örneğin 1999 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde, 11 üye ülkeden gelen yeşil temsilcilerden oluşan Yeşil Grup (Group of the Greens/European Free Alliance) parlamentodaki sandalyelerin 47'sini (%6'sını) elde etmeyi başarmıştı. 2004 yılında yapılan seçimlerde ise bu sayı 48'e çıkmıştır. 1998 yılında imzalanan ve AB yurttaşlarının çevre ile ilgili konularda bilgi alma hakkını, türlü kararların alınış sürecine katılabilmelerini ve yargıya başvurma yolunu düzenleyen Aarhus Sözleşmesi ile çevre yönetimi düzeneğinde bireylerin rolünün güçlendiği söylenmektedir.¹⁸⁵

---

¹⁸⁵ *a.g.e.*, s. 12.

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI

1. Anayasada Çevre

Çevre sorunlarına ilgi duyulmasının oldukça yeni olması nedeniyle, çözümleri için gerekli politikaların ve yasal önlemlerin geliştirilmesi de çok eskilere gitmemektedir. Çevreye ilişkin düzenlemelerin tüzel kaynağı, 1980’lerden önce, 1961 Anayasası’nın 49. maddesindeki “sağlık hakkı” idi. Bu maddede “Devlet, herkesin, beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını sağlamakla ödevlidir” denilmektedir.¹⁸⁶

1982 Anayasası’nda, çevre ile doğrudan doğruya ve dolaylı olarak ilgili birkaç madde yer almıştır. Çevreyi doğrudan doğruya ilgilendiren 56. Maddede “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.” denilmektedir.¹⁸⁷

Anayasa’da, çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren maddeler de bulunmaktadır.

43. madde, kıyıların, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu gösterdikten sonra, “Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.”

¹⁸⁶ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 303.

¹⁸⁷ T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 11.01.2010.

hükümünü koymaktadır. Kıyılara kıyı kuşaklarının derinliklerinin ve bu yerlerden kişilerin yararlanma olanak ve koşullarının belirlenmesi yasalara bırakılmıştır.¹⁸⁸

Madde 43 “Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir.” demektedir.¹⁸⁹

Toprak mülkiyetine ilişkin 44. Madde ise, devlete, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla yitip gitmesini önlemek görevini vermiş bulunmaktadır. Çiftçiye toprak sağlanması girişimlerinin, ormanların küçülmesine, toprak ve yer altı servetlerinin azalmasına yol açmayacak biçimde gerçekleştirilmesi istenmiştir. Toprakla ilgili maddenin devamı niteliğinde olan 45. Maddede ise, Anayasa, tarım toprakları ile meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemeyi devlete bir görev olarak verilmektedir.¹⁹⁰

Madde 44, “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz. Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.” derken Madde 45 “Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır. Devlet, bitkisel ve

¹⁸⁸ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 303.

¹⁸⁹ T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (11.01.2010).

¹⁹⁰ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 304.

hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.” ifadesi yer almaktadır.¹⁹¹

63. Maddesinde de, Anayasa, tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin ilkeleri düzenlemiştir. Buna göre, “Devlet, bu varlıkların ve değerlerin korunmasını sağlamak ve bu amaçla, destekleyici ve özendirici önlemleri almak zorundadır.

“Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.”¹⁹² demektedir.

Yine çevre ile dolaylı olarak ilgili birkaç madde daha eklenebilir. Madde 57 bunlara daha katılabilir. Örneğin, konut hakkına ilişkin maddede, konut gereksinmesinin karşılanmasında, “Devletin, kentlerin özelliklerini ve çevre koşullarını gözetten bir planlama çerçevesinde” bu işi yapacağı belirtilmiştir.¹⁹³

Madde 168, “Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.”¹⁹⁴ demektedir.

Ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin 169. Maddede ise, ormanların korunması ve geliştirilmesi için gerekli önlemleri almakla devlet ayrıca görevlendirilmiştir. “Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman

¹⁹¹ T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (11.01.2010).

¹⁹² T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (11.01.2010).

¹⁹³ T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (11.01.2010).

¹⁹⁴ T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (11.01.2010).

yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir. Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasî propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz. Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.”¹⁹⁵ demektedir.

2. Kanunlarda Çevre

a. Çevre Kanunu

Çevre Kanunu, çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel topraklarla doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunması ve su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. 1983’de kabul edilen 2872 sayılı yasa (R.G., 11.8.1983, No: 18132) bu amaçlarla yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri “ekonomik ve toplumsal kalkınma erekleriyle uyumlu olarak” saptamayı ilke olarak kabul etmiştir.¹⁹⁶

Kanun, “çevre korumayı”, çevrebilimsel dengenin korunması, havada, suda, toprakta kirliliğin ve bozulmaların önlenmesi ve bunların iyileştirilmesi için yapılan

¹⁹⁵ T.C Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (11.01.2010).

¹⁹⁶ 2872 Sayılı Çevre Kanunu, <http://www2.cevreorman.gov.tr/yasa/k/2872.doc>, (28.01.2010).

çalışmaların bütünü olarak; “çevrebilimsel denge”yi de, insan ve öteki canlıların varlık ve gelişmelerini sürdürebilmeleri için gerekli olan bütün koşullar biçiminde tanımlamaktadır. Yasaya göre, “çevre kirliliği”nden, insanların her türlü etkinlikleri sonucunda havada, suda, toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle çevresel dengenin bozulması ve aynı etkinlikler sonucunda ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede yarattığı istenmeyen sonuçlar anlaşılmaktadır.¹⁹⁷

Çevre Kanunu’nun, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için öngörmüş olduğu ilkeler şöylece özetlenebilir:¹⁹⁸

1. Çevreyi korumak, gerçek ve tüzel kişilerin ödevidir. Dolayısıyla, herkes, alınacak önlemlere uymakla yükümlüdür.

2. Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için alınacak önlemlerde, insanın ve öteki canlıların sağlığı, önde gelen bir etmen olarak göz önünde bulundurulur. Ayrıca kalkınma çabalarına olumlu ve olumsuz katkılar da, uzun ve kısa dönemler için hesaplanır.

3. Kuruluşlar, toprak ve kaynak kullanımı ve proje değerlendirme kararlarını verirken, çevre koruma ve kalkınma etmenleri arasında denge sağlamayı gözetirler. Bu amaçla en elverişli teknolojiyi ve yöntemleri seçerler.

4. Kirlenmenin önlenmesi, azaltılması, giderilmesi için yapılacak harcamalarda, “kirletenin ödemesi” ilkesi benimsenmiştir. Yasa, ayrıca, çevreye verilen zararlardan dolayı “kusur koşulu” aranmamasını da hükme bağlamış bulunmaktadır. Yani, çevreyi kirleten, bunda bir kusuru olmasa da, kirlenmeden sorumlu olacaktır. Bir başka deyişle, kirletenler, ancak, gerekli her türlü önlemi almış olduklarını kanıtlamak koşuluyla bu sorumluluktan kendilerini kurtarabilirler.

Çevre Yasası her türlü atık ve artığın, çevreye zarar verecek biçimde alıcı ortama bırakılmasını, kırsal ve kentsel toprağın aşırı ve yanlış kullanımı yüzünden temel çevrebilimsel dengenin bozulmasını; hayvan ve bitki türlerinin varlıklarının

---

¹⁹⁷ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 305.

¹⁹⁸ *a.g.e.*, s. 305.

tehlikeye düşürülmesini, doğal zenginliklerin bütünlüklerinin yok edilmesini yasaklamıştır. İlgililer için kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek ya da azaltmak için önlem almak yükümlülüğü de getirilmiştir. Yasa, sanayicilerin, kurmayı tasarladıkları kuruluş ve işletmeler için “çevresel etki değerlendirme yazanağı” hazırlamasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca, bu tür kuruluş ve işletmelerde, yasaların öngördüğü arıtma tesis ya da sistemlerinin gerçekleştirilmemesi durumunda işletme ve kuruluşlara izin verilmeyeceğini hükme bağlamıştır.¹⁹⁹

Çevre Kanunu'nun yasakladığı etkinliklerde bulunan ya da öngördüğü önlemleri almayan kurum, kuruluş ve işletmelerin çalışması sürekli ya da süresiz olarak durdurulmaktadır. Bu konuda, kural olarak, en büyük yönetim (mülki) amirlerine yetki verilmiştir. Çevre kirliliğinin toplum sağlığı yönünden tehlike yarattığı durumlarda, Sağlık Bakanlığı, yasaya göre, kendiliğinden ya da Çevre Bakanlığı'nın isteği üzerine söz konusu etkinliği durdurabilmektedir.²⁰⁰

b. Ulusal Parklar Yasası

1983'de çıkarılan 2873 sayılı Ulusal Parklar Yasası, konuyu günümüzün koşullarına uygun bir biçimde düzenlemeyi amaçlamıştır. (R.G., 11.8.1983, No: 18132). Yasa, ulusal parkı şöyle tanımlamıştır: “Bilimsel ve estetik bakımdan, ulusal ve uluslararası, ender bulunan doğal ve kültürel kaynak değerleriyle, koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip doğa parçaları.” Ayrıca, “Doğa Parkı” (Tabiat Parkı), “Doğa Anıtı” ve “Doğa Koruma Alanı” terimleri de yasada tanımlanmıştır.²⁰¹

Doğa Parkı'ndan, bitki örtüsü ve yaban yaşamı özellikleri olan, halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun doğa parçaları anlaşılmakta; doğa anıtı ile, doğa olaylarının yarattığı özellikler ve bilimsel değere sahip ve ulusal parklar gibi korunan doğa parçaları anlatılmaktadır. Yasa, bilim ve eğitim bakımından önemli olan nadir, tehlikeye açık ekosistemler, türler ve doğal olayların yarattığı örneklere sahip olup

---

¹⁹⁹ a.g.e., s. 306.

²⁰⁰ a.g.e., s. 306.

²⁰¹ a.g.e., s. 308.

salt bilim ve eğitim amacıyla kullanılmaya ayrılmış yerlere de “Doğal Koruma Alanı” adını vermiştir.²⁰²

Ulusal Parklar Yasası’nın kapsamına giren yerlerde:²⁰³

- 1.Doğal ve Çevrebilimsel dengenin bozulması
- 2.Yaban yaşamın yok edilmesi
- 3.Bu alanların özelliklerinin yitirilmesine ya da değiştirilmesine yol açacak etkinlikler, toprak, su, hava kirlenmesine yol açabilecek işlerin yapılması
- 4.Doğal dengeyi bozacak orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatma yapılması
- 5.Kamu yararı açısından kesin bir zorunluluk bulunmadıkça yapı ve tesis kurulması ve işletilmesi yasaklanmıştır.

c. Kültür ve Doğa Varlıklarının Korunması

Eski yapıtlar ve anıtlar, zengin tarihi olan ülkemiz için öteden beri önem taşıyan bir olmuştur. Bu nedendir ki, ta 1951 tarihinde, Gayrimenkul Eski Eserler ve anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun (No: 5805) çıkarılmıştır. Daha sonra, bunu, 7463 (1960), 1710 (1973) ve 1741 (1973) sayılı ve tarihli yasalar izlemiştir. 21 Temmuz 1983’de kabul edilen 2863 sayılı yasa, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve doğa varlıklarıyla ilgili tanımlar yapmak, işlem ve etkinlikleri düzenlemek, gerekli ilke ve uygulama kararlarını almak üzere bir örgüt kurmayı amaçlamıştır.²⁰⁴

---

²⁰² *a.g.e.*, s. 309.

²⁰³ *a.g.e.*, s. 310.

²⁰⁴ *a.g.e.*, s. 311.

d. Boğaziçi'nin Korunması

Dünyanın ender güzelliklerine sahip bulunan Boğaziçi'nin korunmasında, Türkiye'de devlet, çok geç de olsa kendisini görevli saymıştır. Bu konudaki düzenlemeler:²⁰⁵

2805 Sayılı İmar Affı Yasası: Bu Yasa, Boğaziçi'nin korunmasıyla ilgili Boğaziçi Kararnamesi'nde (R.G. 29.1.1983, No: 17942, Karar No: 83/5760) yer alan koruma hükümlerinin, bağımsız bir Boğaziçi Yasası yürürlüğe girinceye değin uygulanacağını göstermiştir. Gerçekten de, bu Kararname, adı geçen yasa çıkıncaya değin, 10 ay yürürlükte kalmıştır. Kararnamenin çıkarılmasından amaç, Boğaziçi'ndeki imar olup bittilerini, nazım plan hazırlanıncaya değin bir esasa bağlamaktır.²⁰⁶

Boğaziçi Yasası: Bir koruma yasası olan Boğaziçi Yasası, İstanbul Boğaziçi Alanı'nın kültürel ve tarihsel değerlerini, doğa güzelliklerini, kamu yararı gözeterek, korumak ve geliştirmek, bu alandaki nüfus yoğunluğunu arttıracak yapılaşmayı sınırlandırmak amacıyla çıkarılmıştır.2960 sayılı Boğaziçi Yasası (R.G. 22.11.1983, No: 18229), Boğaziçi, Kararnamesi'nin koyduğu kuralları büyük ölçüde benimsemiş bulunmaktadır.²⁰⁷

e. Kıyılarının Korunması

Ülkemizde, kıyıların korunmasına ilişkin düzenlemelerin oldukça eski tarihlere uzanmasına karşın, bu alandaki politikaların etkin bir biçimde uygulanmış olduğu söylenemez. Kıyıların korunması bakımından önem taşıyan iki konudan birincisi kıyı diye tanımlanan yerlerdeki toprak iyeliğinin bağlı olduğu kurallar; ikincisi de, toprağın kullanılmasına getirilen sınırlamalardır. Osmanlı toprak düzeninde kıyıların “devlet malı” sayıldığı bilinmektedir. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi özel toprak iyeliğine izin vermesi yanında, denizin doldurulması

---

²⁰⁵ *a.g.e.*, s. 315.

²⁰⁶ *a.g.e.*, s. 316.

²⁰⁷ Boğaziçi Kanunu, <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/html/kanun26.htm>, (20.10.2010).

yoluyla da, özel toprak iyeliği edinmeyi olanaklı kılıyordu. 1867 tarihli Mecelle’de ise, denizler ve göller herkesin ortak olduğu kamu mallarıydı. Herkes başkalarına zarar vermeksizin bunlardan yararlanabilirdi. Bu mallar özel iyeliğe konu olamazlar.²⁰⁸

Bugün yürürlükte bulunan Yurttaşlar Yasası’nın (Medeni Kanun) 641. Maddesi, “sahipsiz şeyler ile menfaati umuma ait mallar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır” diyerek herkesin yararlanmasına ayrılmış olan kamu mallarının ve bu arada kıyıların, özel iyeliğe konu yapılamayacağını göstermiş bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi de çeşitli kararlarında bunu böyle anladığını göstermiş bulunmaktadır.

3621 Sayılı Kıyı Yasası, kıyılarla ilgili kavramları yeniden tanımlamıştır. Bunlar arasında, pratik sonuçları bakımından en önemlisi, kuşkusuz, kıyı kuşağı kavramıdır. Yasa, kıyı kuşağını, kıyı kenar çizgisinden itibaren, kara yönünde, şu alanları kapsayan yerler olarak tanımlamıştır:²⁰⁹

a)Uygulama imar planı yapılacak alanlarda en az 20 metre genişliğindeki alan.

b)Uygulama imar planı bulunmayan, belediye ve komşu alan sınırları içinde veya dışındaki yerleşik alanlarda, çevre düzeni ve/veya nazım imar planı bulunsun veya bulunmasın, yatay olarak en az 50 metre genişliğindeki alan olarak.

c)Belediye ve komşu alan sınırları içinde veya dışındaki iskan (yerleşim) dışı alanlarda, çevre düzeni ve / veya nazım imar planı bulunsun veya bulunmasın, yatay olarak en az 100 metre genişliğindeki alan.

Ülkemizde uzunca bir süredir kıyıya yönelik olarak tüzel düzenlemeler yapılmakla birlikte, bu çalışmalar henüz uygulamaya olumlu sonuçlar yansıtmemiştir.

---

²⁰⁸ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 324.

²⁰⁹ Kıyı Yasası, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/790.html>, (20.10.2010).

Ekonomik kararlar her zaman kıyı korumacılığının önüne geçebilmiş, ayrık durum yaratabilmiştir. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu²¹⁰, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi teşvik Kanunu²¹¹ kapsamında kıyı bölgelerindeki uygulamalar buna örnek olarak verilebilir.

f. İmar Denetimleri ve Çevre

Çevre politikasının amaçlarını gerçekleştirmeye doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunabilecek pek çok kural, imarla ilgili yasalarda ve özellikle 3194 sayılı İmar Yasası'nda bulunmaktadır.²¹² Bir kez, imar planı kavramının kendisi, kentsel çevrenin düzenlenmesini, kent altyapısının sağlıklı bir biçimde tamamlanmasını, kentin, ekonomik, toplumsal, kültürel ve güzelduyusal işlevlerini gereği gibi yerine getirmesini amaçlar. İmar planlarının uygulama araçları içinde, bölgeleme, yer bölümleniminin denetimi, yapı yasağı, yapı yapmaya zorlama, yapı izni vb. kurum ve araçlar, imar planı değişikliklerinin bağlı olduğu kurallar çevre ile çok yakından ilgilidirler.²¹³

g. Belediye Yasası

Belediye Yasası'nın birçok maddelerinde belediyelere çevrenin korunması ve temizliği konusunda görevler verilmiştir. 1580 sayılı yasanın 15. Maddesinin 1., 7., 13., 19. ve 38. Fıkralarıyla, 19. Maddenin 2. Fıkrası bunlar arasındadır.²¹⁴ Bu maddeler, halka açık yerlerin temizliğini ve düzenini sağlamak, patlayıcı ve parlayıcı maddeleri belediyenin depolarından başka yerlerde bulundurmamak, halkın sağlık, huzur ve esenliğini etkilemesi olası yapım ve üretim tesislerinin yerlerini belirlemek, beldenin esenlik, düzen, sağlık ve huzurunu bozan etkinliklere meydan vermemek ve bunları yasaklamak, sanayi kuruluşlarının, aydınlatma tesislerinin motor, kazan, ocak

²¹⁰ Turizmi Teşvik Kanunu, <http://www.ttyd.org.tr/tr/page.aspx?id=889>, (22.01.2010).

²¹¹ Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/15158.html>, (02.01.2010).

²¹² İmar Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/711.html>, (02.01.2010).

²¹³ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 333.

²¹⁴ 1580 Sayılı Belediye Kanunu, <http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/kanun/belediyeKanunu.htm>, (02.01.2010).

ve bacaların fenni muayenelerini yapmak, çevresindekilerin sağlık huzur, rahat ve malları üzerinde olumsuz etki yapıp yapmadıklarını denetlemek, beldenin ve belde halkının sağlık, selamet ve rahatını sağlamak ve beldenin düzenini korumak amacıyla buyruklar ve belediye yasakları koymak, uygulatmak ve uygulamayanları cezalandırmakla ilgili hükümlerdir.²¹⁵

h. Genel Sağlığı Koruma Yasası

1593 sayılı Genel Sağlığı Koruma Yasası²¹⁶, genel olarak halkın sağlığını ilgilendiren pek çok konuda, özeysel ve yerel yönetimlerce alınması gereken önlemleri göstermiştir. Belediye Yasası'ndaki hükümlerle Genel Sağlığı Koruma Yasası'ndaki hükümler birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler. Bütün bu hükümler, insan ve çevre sağlığı için zararlı sonuçlar doğurabilecek kuruluşlarla ilgili olarak a) açış izni alınmasını, b) kurulmalarının önlenmesini, c) kurulmuş bulunanların kaldırılmasını ve d) öngörülen kuruluş yasaklarına uymayanların cezalandırılmasını içermektedir.

i. Turizmin Özendirilmesi Yasası

1982 yılında çıkarılmış bulunan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası (R.G., 16.3.1982, No: 17635) Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenecek Turizm bölgelerini, Turizm Alanlarını ve Turizm Özeklerini tanımlamış, turizm bölgelerinde ve turizm özeklerinde devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerde, “bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bozmamak, turizm işletmelerine zarar vermemek, imar planlarına uygun olmak ve Bakanlık'tan izin almak koşuluyla, kamuya yararlı yapılar yapılmasına” olanak vermiştir.²¹⁷ Bu yerlerde, buraların kamu yararına korunmasına ve kullanılmasına katkıda bulunacak yapıların yapılmasıdır.

²¹⁵ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 335.

²¹⁶ Genel Sağlığı Koruma Yasası, http://www.migem.gov.tr/links/kanun_yonetmelik/izin_yonet.htm, (01.02.2010).

²¹⁷ Turizmin Özendirilmesi Yasası, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/583.html>, (02.01.2010).

j. Ormanlar ve Ormanlık

Doğal varlığımızın en değerli öğelerinden olan ormanlar, Anayasa'nın 169. Maddesinin güvencesi altındadır. Anayasa, "Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez" demektedir. 6831 sayılı Orman Yasası da, orman sayılması gereken yerleri tanımladıktan sonra, devlet ormanlarının korunması ilkelerini ayrıntılı olarak göstermiştir.²¹⁸ Buna göre, bu yerlerde fidan kesmek, sökmek, ekim alanlarını bozmak, yaş ağaçları boğmak, yaralamak, tepelerini veya dallarını kesmek veya koparmak, dikili yaş veya kuru ağaçları kesmek ya da sökmek, her türlü orman tohumlarını toplayıp götürmek, ormanların göl veya derelerine dinamit atmak ve ağ salarak avlanmak yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, devlet ormanları içinde, bu ormanların korunması, üretim ve imarı ile ilgili olarak yapılacak yapı ve tesisler dışında yapı yapılması, ağıl ve hayvan barınması için yerler yapılması, tarla açılması, işleyip ekilmesi ve orman içinde yerleşmesi de yasaktır.

k. Su Ürünleri Yasası

1380 sayılı Su Ürünleri Yasası (R.G. 4.4.1971, No:13799) ve Su Ürünleri Tüzüğü (27.7.1973, No: 14607), su ürünlerinin, yani denizlerde ve iç sularda bulunan bitkiler ve hayvanlarla bunların yumurtalarının korunmasına, üretilmesine ve denetimine ilişkin kurallar içermektedirler. Su ürünlerinin, orman bölgelerinde ve sulama tesislerinin bulunduğu sularda üretilmesi, izin alınmasına bağlıdır. Bu izin belgeleriyle ilgili vize işlemlerini yerel orman ve Devlet Su İşleri uğraşmaktadır.²¹⁹

l. Tarım Topraklarının Korunması

Ülkemizde, kentleşmenin çevre üzerindeki en olumsuz etkileri, nüfus artışından ve köylerden kentlere nüfus akınlarından kaynaklanır. Hızla kentleşen bir ülkede, kentsel amaçlar için toprak isteminin artması doğaldır. Ancak, bu istemin karşılanmasında, çevre değerleriyle tarımsal gereksinimler göz önünde

²¹⁸ Orman Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1003.html>, (02.01.2010).

²¹⁹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim, a.g.e.*, s. 344.

bulundurulmazsa, bundan, gelecekte, telafi edilmesi olanaksız zararlar doğar. Bu nedenle, verimli tarım topraklarının, kentleşmeden zarar görmemesi için kimi kurallar konmaktadır.²²⁰

Değerli, verimli tarım topraklarının korunması, politika açısından önem taşır. Tarım toprakları, yalnız aşınma (erozyon) gibi doğal etmenlerle değil, aynı zamanda, kentleşme ve sanayileşme ile de yitip gitmek tehlikesiyle karşılaşır. Aşınmanın önlenmesi için gerekli önlemleri almayı, Anayasa (m.44) devlete bir ödev olarak vermiştir. Ama, verimli tarım topraklarının elden çıkmasını önlemek için, Anayasa'nın, hem yerleşme özgürlüğünün sınırlarını gösteren 23. Maddesinden, hem de, iyelik hakkının toplum yararına aykırı olarak kullanılamayacağını belirten 35. Maddesinin son fıkrasından yararlanılabilir.²²¹

3. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Hukuki Düzenlemeler

Türkiye'nin çevre konusunda taraf olduğu uluslararası antlaşma ve protokoller şu şekilde gösterilebilir.

- Akdeniz Genel Balıkçılık Konseyi Kurulması Hakkında Anlaşma(Değişik), Roma 1949 (Türkiye R.G. 7.7.1967, sayı12641)
- Kuşların Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme, Paris 1959 (Türkiye R.G. 17.12.1966, sayı12480)
- Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı Kurulması Hakkında Sözleşme(Değişik), Paris 1951 (Türkiye 10.8.1965)
- Nükleer Enerji Sahasında Hukuki Mesuliyete Dair Sözleşme(29.1.1960 ve onu değiştiren 28.1.1964 tarihli ek Protokol) (Türkiye R.G. 13.6.1967, sayı 12620)
- İşçilerin İyonize Edici Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında Sözleşme, Cenevre 1960 (Türkiye 15.11.1969)

---

²²⁰ a.g.e., s. 345.

²²¹ a.g.e., s. 346.

- Atmosferde, Uzayda ve Sualtında Nükleer Silah Deneylelerini Yasaklayan Sözleşme, Moskova 1963 (Türkiye R.G. 13.5.1965, sayı1997)
- Devletlerin Ay ve Öteki Gök Cisimleri Dahil Uzayın Keşfi ve Kullanımı Faaliyetlerini Düzenleyen İkelere İlişkin Anlaşma, Londra, Moskova, Washington D.C. 1967, (Türkiye R.G. 1.6.1968, sayı12913)
- Uçakların Gürültüsü Konusunda Uluslararası Standartlar ve Tavsiye Edilen Uygulamalar, 1971
- Hayvanların Uluslararası Nakliye Sırasında Korunması Konusunda Avrupa Sözleşmesi, Paris 1968 (Türkiye 20.2.1971)
- Nükleer Silahların ve Öteki Toplu Tahrip Silahlarının Deniz Yataklarına, Okyanus Tabanı ve Bunların Altına Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Antlaşma, Londra, Moskova, Washington D.C.(Türkiye 19.10.1972)
- Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Toksik Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Depolanmasının Yasaklanması ve Tahribi Hakkında Sözleşme, Londra, Moskova, Washington D.C. 1972 (Türkiye R.G. 5.11.1975)
- Balina Avcılığının Tanzimi Hakkında Mukavelename 24.9.1931 (Türkiye R.G. 8.11.1934, sayı 2399)
- Avrupa Kültür Anlaşması19.12.1954 (Türkiye R.G. 17.6.1957, sayı 9635)
- Silahlı Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme ve Ekleri 14.4.1954 (Türkiye R.G. 8.11.1965, sayı 12145)
- Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme, Paris 1972 (Türkiye R.G. 14.2.1983, sayı 17959)
- Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi, Bern 1979 (Türkiye R.G. 20.2.1984, sayı 18318)
- Uluslararası Enerji Programı Anlaşması, Paris 1974 (Türkiye 4.5.1981)
- Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, Barselona 1976 (Türkiye R.G. 12.6.1981, sayı 17368)

- Akdeniz'in Gemi ve Uçaklardan Vaki Olan Boşaltmalarla Kirlenmesinin Önlenmesine Dair Protokol, Barselona 1976 (R.G. 12.6.1981, sayı 17368)
- Akdeniz'in Kara Kökenli Kirleticilere Karşı Korunması Hakkında Protokol,Atina 1980 (Türkiye R.G. 18.3.1987, sayı 19404)
- Akdeniz'de Özel Olarak Korunan Alanlara Ait Protokol, Cenevre 1982,(imza tarihi 6.11.1986) (R.G. 23.10.1988, sayı 19968)
- Fevkalade Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol, (R.G. 12.6.1981, sayı 17368)
- Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi, Cenevre 1979 (Türkiye R.G. 23.3.1983, sayı 17996)
- Avrupa'da Hava Kirleticilerinin Uzun Menzilli Aktarımlarının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi İçin İşbirliği Programının (EMEP) Uzun Vadeli Finansmanına Dair 1979 Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi'ne ek Protokol, Cenevre 1984 (R.G. 23.7.1985, sayı 18820)
- Nükleer Kaza Halinde Erken Bildirim Sözleşmesi, Viyana 26.9.1986 (R.G. 3.9.1990, sayı 20624)
- Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve İmhasının Kontrolü Sözleşmesi, Basel 22.3.1989 (R.G. 15.5.1994, sayı 21935)
- Gemilerin Sebep Olduğu Deniz Kirlenmesini Önleme Sözleşmesi (MARPOL 73/78), (13.9.1989 tarih ve 89/14547 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı)(R.G. 24.6.1990, sayı 20558)
- Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi ve Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü, (R.G. 8-9.9.1990, sayı 20629)
- Londra Değişiklikleri (28 Aralık 1994 tarih ve 22155 sayılı Resmi Gazete)
- Kopenhag Değişiklikleri (28 Eylül 1994 tarih ve 20629 sayılı Resmi Gazete)

- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio de Janeiro, 5.6.1992 (27 Aralık 1996 tarih ve 22860 sayılı Resmi Gazete)
- Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, 1992(R.G. 6.3.1994, sayı 21869)
- Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokol,1992 (R.G. 6.3.1994, sayı 21869)
- Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İşbirliğine Dair Protokol, 1992 (R.G. 6.3.1994, sayı 21869)
- Karadeniz Deniz Çevresinin Boşaltmalar Nedeniyle Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Protokol, 1992 (R.G. 6.3.1994, sayı 21869)
- Özellikle Su Kuşları Yaşama Alanı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (RAMSAR), (R.G. 17.5.1994, sayı 21937)
- Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, Aralık 1994, Paris (21 Kasım 1996 tarihinde Çevre Komisyonunda kabul edildi. TBMM gündeminde olup henüz onaylanmadı)
- Antarktika Antlaşması, (R.G.18.9.1985, sayı 22408)(3.8.1995 tarih ve 244 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı)
- CITES Nesli Tehlikede Olan Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine ilişkin Sözleşme (20 Haziran 1996 tarihli Resmi Gazete)
- Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (16.05.1998 tarih ve 23344 sayılı Resmi Gazete)

Türkiye'nin çevre konusunda kabul ettiği uluslararası deklarasyon ve hukuki düzenlemeler de şöyle sıralanabilir.

- İnsan ve Çevresi Deklarasyonu, 1972.
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Helsinki Nihai Senedi, 1975)

- AGİK Kapanış Belgesi, Madrid-1980.
- Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi-Cenova Deklarasyonu, 1985.
- AGİK Kapanış Belgesi, Viyana-1986.
- Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu Brundtland Raporu, 1987.
- UNEP 2000 Yılı ve Ötesi İçin Çevre Perspektifi, 1987.
- AGİK Kapanış Belgesi, Sofya-1988.
- Birleşmiş Milletler/AEK Çevrenin Korunması ve Doğal Kaynakların Rasyonel Kullanımı İçin Bölgesel Strateji, 1988.
- Birleşmiş Milletler/AEK Flora, Fauna ve Yaşam Ortamlarının Korunması Deklarasyonu, 1988.
- Avrupa Çevre ve Sağlık Şartı, Frankfurt, 1989.
- Atmosferik Kirlilik ve İklim Değişikliği Noordwijk Deklarasyonu, 1989.
- Akdeniz Bölgesinde Avrupa-Akdeniz Çevre İşbirliği Lefkoşa Şartı, 1990.
- Birleşmiş Milletler/AEK Bölgesinde Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Bergen Deklarasyonu, 1990.
- Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü Hakkında Londra Toplantısı Değişiklik Belgesi, 1990.
- AGİK, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, 1990.
- AEK Bonn Konferansı Kapanış Belgesi, 1990.
- OECD Çevre Bakanları Deklarasyonu, 1991.
- OECD Çevre ve Kalkınma Bakanları Politika Bildirisi, 1991.
- Birleşmiş Milletler/AEK-ESPOO Bakanlar Bildirisi, 1991.
- Akdeniz Havzasında Çevre Konusunda Avrupa-Akdeniz İşbirliğine Ait Kahire Deklarasyonu ve Spesifik Faaliyetler Programı, 1992.
- Rio Deklarasyonu, 1992.
- Gündem 21, 1992.
- Orman Prensipleri, 1992.

- Avrupa İçin Çevre-Luzern Bakanlar Deklarasyonu, 1993.

Ayrıca Türkiye'nin çevre konusunda taraf olduğu ikili işbirliği antlaşmalar da bulunmaktadır. Bunlar aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

- Çevre Bakanlığı İle ABD Çevre Koruma Kurumu Arasında Çevre Korunması Alanında Teknik İşbirliği ile İlgili Mutabakat Metni, 10.12.1991
- T.C. Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Çevrenin Korunması Alanında İşbirliği Antlaşması, 26.4.1993
- T.C. Hükümeti ile Macaristan Hükümeti Arasında Çevre Alanında İkili İşbirliği Antlaşması, 26.4.1993
- T.C. Hükümeti ile Azerbaycan Hükümeti Arasında Çevre alanında İşbirliği Antlaşması, 4.3.1993.
- Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan Çevrenin Yararı İçin Küresel Öğrenme ve Gözlemleme (Globe) Programında İşbirliğine Dair Antlaşma.

4. Türk Çevre Politikası'nın AB Mevzuatı ile Uyumunu

Türkiye'de çevre politikaları ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken ilk nokta, çevre konusuna anayasada özel bir yer verilmiş olmasıdır. T.C. Anayasası'nın 56. maddesinde "herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir" ifadesi bulunmaktadır. Anayasadaki bu hükme bağlı olarak gelişen çevre mevzuatı, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için hem devlete hem de bireylere aktif katılım görevi vererek, çevre olgusunun, gelişmiş birçok ülkede kabul edilen çağdaş bir yaklaşımla ele alınmasına imkan verecek yasal zemini hazırlamıştır. Ancak yasal zemindeki bu gelişmelere rağmen, sanayileşme atılımı yapan her toplum gibi, Türkiye'de de hava, su ve toprak gibi doğal kaynaklara sanki hiç tükenmeyecekmiş gibi davranılmış ve doğal çevre şartları hızla kötüleşmiştir.

Türkiye’de çevre konusunda ulusal politikalar geliştirilmesi gereği ve düşüncesi, ilk defa, 1972 yılında düzenlenen ve AB çevre politikasının oluşmasında da önemli rol oynayan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu konferansın etkisiyle, Türkiye’de çevrenin bir sektör olarak değerlendirilmesi, ilk kez 1973-1978 döneminde hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında görülmektedir. Bu dönemde çevre sorunları, kalkınma çabaları içinde ve kalkınmayı yavaşlatmayacak biçimde ele alınmış, plan çerçevesinde genel olarak kirliliğin engellenmesinin üzerinde durulmuştur. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan tedbirler arasında bakanlıklar ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve görev dağılımının düzenlenmesinde, Devlet Planlama Teşkilatı görevli kılınmıştır. Çevre sorunları ilk kez Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır.²²²

Çevreye yönelik politikalar bu dönemden önce ayrı ayrı kamu kuruluşlarınca, özellikle yerel yönetimler tarafından geliştirilmiş, bu nedenle bunlar ulusal niteliğe sahip olamamıştır. Daha sonra, tek başına politikaların, çevre sorunlarını önlemeye ve ortadan kaldırmaya yetmeyeceği görülmüş; bu saptamanın ardından, çevre sorunlarının ele alınması için özel anayasal, hukuksal, kurumsal ve teknik düzenlemelere başvurulmuştur. Ayrıca, var olan kamu kurumlarının, özel kuruluşların ve tek tek yurttaşların, kendi planlarını ve etkinliklerini, çevre koruma duyarlılığını da gözeterek geliştirmeleri ve hayata geçirmeleri için girişimler başlatılmıştır. Sonuç olarak, çevre koruma ve geliştirme konusu, ulusal bir politika alanı haline gelmiştir.

1979’da hazırlanan dördüncü planda, kirliliğin engellenmesi konusundaki çalışmalar devam etmiş ve Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması planlanmış ve yerel yönetimlere karar hakkı tanınmıştır. 1980-1983 döneminde çeşitli uluslararası anlaşmalara imza atılmış ve Çevre Yasası çıkarılmıştır. Beşinci Plan döneminde ilk kez, doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Altıncı Plan döneminde ise, Beşinci Kalkınma Plandaki kararları

---

²²² http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).

izleyen insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak, kaynakların s¼rekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde y¼netimi ve geliştirilmesi ¼ng¼r¼lm¼řt¼r. Bu d¼nem ¼vre konusunda kurumsallaşmanın hızlandığı d¼nemdir. 1991 yılında 443 sayılı KHK ile ¼vre M¼řteřarlıđı, ¼vre Bakanlığı'na d¼n¼řt¼r¼lm¼řt¼r. Bu d¼nemde Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel amacı, “insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak, doğal kaynakların s¼rekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde y¼netimini sağlamak” olarak belirlenmiş ve bu strateji doğrultusunda temel ilke, gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal ¼vre bırakmak olarak saptanmıştır. Bu plan d¼neminde, daha ¼nceki d¼nemlere kıyasla olduk¼a geniş olarak ¼vre politikalarına yer verilmiştir. Planın temel politikası, ¼vre politikasının ekonomik ve sosyal politikalara entegre edilmesi, kalkınmanın s¼rekliliđinin sağlanması, doğal kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi olarak belirlenmiştir.²²³

1996-2000 d¼neminin kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ¼vre alanında politika ¼retme s¼reci AB'nin ulaştığı seviyeyi yakalamıştır. Planın, T¼rkiye'de ulusal bir ¼vre stratejisinin geliştirilmesi ¼er¼evesinde hazırlanan belli başlı stratejik hedefleri arasında, kirliliğin ¼nlenmesi ve azaltılması; temel ¼vre altyapı ve hizmetlerine vatandaşların erişiminin kolaylaştırılması; yenilenebilir kaynakların s¼rd¼r¼lebilir kullanımının teşvik edilmesi; ¼vre ve ekonominin birlikte ele alınması, proje, program ve ¼nerilerin geliştirilmesi; ¼vresel tehlikelere maruz kalmanın minimum d¼zeye indirilmesi; ¼vre y¼netim sisteminin g¼çlendirilmesi, politikaların ve ¼z¼mlerin AB normları ve uluslararası standartlarla uyumlaştırılması; ¼vre koruma, y¼netim ve geliştirme işleriyle ilgili finansman sisteminin g¼zden ge¼irilip g¼çlendirilmesi; ¼vre duyarlılığının resmi ve gayriresmi kanallardan yaygınlaştırılması yer almaktadır. Bu hedefleri hayata ge¼irilmesini sağlayan temel ara¼ ise DPT tarafından hazırlattırılan Ulusal ¼vre Stratejisi ve Eylem Planı (U¼EP) olmuştur. U¼EP ¼er¼evesinde ele alınan bu hedefler, hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na girdi sağlamış; Ulusal G¼ndem 21 i¼in temel taşlardan birini oluşturmuş, ¼vre şurası'nın gelecek toplantılarına zemin oluşturmuş

---

²²³ http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).

ve bölgesel ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin çevreye ilişkin durumunun yansıtılmasına aracılık etmiştir.²²⁴

2001-2005 dönemini kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye Çevre Politikasının esaslarını ortaya koymakta ve eksikliklerini saptamaktadır. Bu planda çevre politikamızın amacı, öncelikle insan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihi ve estetik değerleri korumak suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu amaç çerçevesinde plan; kullanılması gereken yasal, yönetsel ve iktisadi vasıtalarla değinerek, uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçekleri de dikkate alınarak AB normları ve uluslararası standartlara paralel yürütülmesi gereğinden bahsetmektedir.²²⁵

Türkiye bugün, uluslararası düzeyde çevre ile ilgili bir dizi yasal belgeyi onaylamış bulunmaktadır. Türkiye, bölgesel ve ikili düzeyde çevre işbirliği çalışmaları çerçevesinde, gerek Avrupa bölgesinde gerekse de Akdeniz ve Karadeniz'de bölge ülkeleri ile ortaklaşa faaliyetler sürdürmekte ve temin edilen finansman kaynakları ile uluslararası projeler yürütmektedir.

AB ile müzakerelere başlama aşamasında olan Türkiye'nin çevre politikası ile birlikte diğer politika alanlarına yön veren ve bu politikaların esaslarını belirleyen temel belge, 19 Mart 2001 tarihinde kabul edilen ve daha sonra 24 Temmuz 2003 tarihinde revize edilen Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programdır. 1999 yılının Aralık ayında Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirvesi'nde alınan "AB'ye aday diğer ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Türkiye, Birliğe katılması mukadder bir aday ülkedir" kararı ile AB ile ilişkileri 40 yılın üzerinde bir süreye dayanan Türkiye'nin AB'ye tam üyelik adaylığı onaylanmış ve Türkiye-AB ilişkilerinin kapsamı, yönü ve boyutu bu tarihten sonra değişmeye başlamıştır. Söz konusu Zirve'de, diğer aday ülkelerde izlenen strateji çerçevesinde, Türkiye'nin de bir katılım öncesi stratejiden yararlandırılmasına ve bu doğrultuda Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlanmasına karar verilmiştir.

²²⁴ http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).

²²⁵ http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).

Bu belgenin, siyasi ve ekonomik kriterler ile AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin çerçeveyi oluşturması öngörülmüştür. Türkiye'nin kısa ve orta vadeli önceliklerini, ara hedeflerini, siyasi ve ekonomik kriterler ışığında katılım hazırlıklarını hangi koşullar altında gerçekleştireceğini ve üye devletin topluluk müktesebatını üstlenme, uygulama ve hayata geçirmeye ilişkin yükümlülüklerini tanımlayan Türkiye Cumhuriyeti için Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Kasım 2000 tarihinde AB tarafından kabul edilmiştir. Bu belgede belirtilen esaslar doğrultusunda Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne cevap olarak da nitelendirebileceğimiz ve çevre ile birlikte diğer politika alanlarındaki hedeflerimizi ve taahhütlerimizi de ortaya koyduğu "AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı" 19 Mart 2001'de kabul ederek, bu aşamadan sonra çevre alanında gerçekleştireceği mevzuat uyumu çalışmalarına ilişkin bir strateji belirlemiştir.²²⁶

08 Kasım 2000 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilen KOB, 2002 Yılı Düzenli İlerleme Raporu ve 2002 Yılı Kopenhag Zirvesi'nde alınan karar uyarınca, 14 Nisan 2003 tarihinde revize edilerek "Çevre" başlığı altında, kısa ve orta vadeli öncelikler yeniden tanımlanmış olup, söz konusu belge, Komisyonun, Türkiye'nin AB'ye katılım yönünde kaydettiği ilerlemelere ilişkin 2002 yılı İlerleme Raporunda belirlenen ilâve çalışma gerektiren öncelikli alanları, Türkiye'nin söz konusu öncelikleri uygulamasında yardımcı olacak mali imkanları ve bu yardımın tâbi olacağı şartları tek bir çerçeve altında ortaya koymaktadır. Kopenhag Zirvesinde; son dönemde çıkartılan uyum paketleri ile 2000 yılı KOB'da belirtilen bir çok önceliğin yerine getirildiği belirtilmiştir. 2000 yılında Konsey tarafından kabul edilen KOB ile karşılaştırıldığında Komisyonun önerisi, son iki yılda meydana gelen gelişmeleri tamamıyla dikkate almış ve öncelikli eyleme ihtiyaç duyulan alanlara odaklanmıştır. Söz konusu revize edilen belge doğrultusunda, kısa ve orta vadede çevre müktesebatının üstlenilmesi için direktife dayalı çalışmalara odaklanılmıştır. Revize edilen ve bugün yürürlükte olan KOB'da belirtilen kısa ve orta vadeli öncelikler aşağıdaki şekildedir:²²⁷

---

²²⁶ http://abofisi.metu.edu.tr/ab_politikalari.htm, (22.01.2010).

²²⁷ http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf> (08.01.10).

Kısa Vade Öncelikler:

- Müktesebatın iç hukuka aktarılması için bir program kabul edilmesi.
- Yatırımların finansmanına yönelik, uyumlaştırma maliyeti tahminlerine ve kamu ve özel sektörden sağlanacak gerçekçi finansman kaynaklarına dayalı bir plan geliştirilmesi.
- Çerçeve mevzuata, çevre alanındaki uluslararası sözleşmelere ve doğa koruma, su kalitesi, Entegre Kirlilik Önleme-Kontrol ve atık yönetimi konusundaki düzenlemelere ilişkin müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına bağlanması,
- Çevresel Etki Değerlendirilmesi direktifinin etkili biçimde uygulanması.
- Sınıraşan sulara ilişkin işbirliğinin, su çerçeve direktifi ve AT'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak geliştirilmesine devam edilmesi.

Orta Vade Öncelikler:

- Müktesebatın iç hukuka aktarılmasının tamamlanması ve veri toplama da dahil olmak üzere, çevre korumasının sağlanması için kurumsal, idari ve denetim kapasitesinin güçlendirilmesi.
- Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin, diğer bütün sektörel politikaların tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi.

Revize edilen Katılım Ortaklığı Belgesine paralel olarak, 24 Mart 2001 tarihinde 24352 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program, revize edilerek 24 Temmuz 2003 tarihinde 25178 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. AB’nin belirlediği 31 alandan biri olan “çevre” konusunda AB mevzuatı ile paralelliğin sağlanması, daha da önemlisi çevre ve yaşam kalitesinin AB ülkelerindeki seviyeye erişmesi, üyeliğimizin gerçekleşmesinin en önemli koşullarından biri olarak belirlenmiştir. Revize edilen Ulusal Program’da çevre

başlığı altında hükümetimizin ortaya koyduğu taahhütler kısa ve orta vadede aşağıdaki şekilde özetlenebilir:²²⁸

Kısa Vadeli Taahhütler:

- AB çevre mevzuatının Türk mevzuatına aktarılmasına başlanacaktır. Bu çerçevede, Çevre Kanunu, Milli Parklar Kanunu ve Kara Avcılığı Kanununda ve halen yürürlükte olan idari düzenlemelerde gereken değişikliklere ve ilave idari düzenlemelere yönelik çalışmalar sürdürülecektir. İdari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik eğitim ve danışmalık hizmeti ve uygulamaya yönelik yatırım ihtiyacını belirlemeye yönelik projeler uygulamaya geçirilecektir. Bu çalışmalar, AB mevzuatının uygulanması için kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi gereken yatırımların belirlenmesine ve finansmanına yönelik bir planlama oluşturulmasına temel teşkil edecektir.

- AB mevzuatına uyumlaştırılarak yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin etkin uygulanmasının sağlanması amacıyla idari kapasite arttırılacaktır.

- AT'nin taraf olduğu uluslararası Sözleşmelerden özellikle sınırışan konulara ve çevresel bilgiye erişime ilişkin olanlara taraf olunması üyelle birlikte değerlendirilebilecektir. Öte yandan, ağır yatırım ihtiyacı gerektiren ve ciddi ölçüde teknik kapasitenin güçlendirilmesine ihtiyaç gösteren bazı uluslararası sözleşmelere, KOB'da öngörüldüğü üzere kısa vadede taraf olunması imkanı bulunmamaktadır.

Orta Vadeli Taahhütler:

- Çevre başlığı altında yer alan su ve hava kalitesinin iyileştirilmesi, atık yönetiminin etkinleştirilmesi, doğanın korunması, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi, Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD), kimyasallar, gürültü, genetik olarak yapıları değiştirilmiş organizmalar (GMO), nükleer güvenlik konularındaki AB mevzuatına uyum büyük ölçüde tamamlanacaktır. Uygulanması ağır yatırım ihtiyacı gerektiren ve/veya ciddi ölçüde teknik kapasitenin güçlendirilmesine ihtiyaç bulunan mevzuatın

²²⁸ http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.10).

uyumlaştırılmasına dair takvim, mevzuat hazırlıkları sürecinde belirlenebilecektir (örneğin su, hava, atık, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi, kimyasallar, GMO, yakıt kalitesi gibi). Bu düzenlemelere ilişkin uygulama açısından geçiş dönemi talep edilmesi söz konusu olacaktır.

- Mevzuat uyumu çalışmaları kapsamında, mevcut idari düzenlemelerde değişiklik yapılması ve ilgili AB mevzuatına paralel olarak yeni mevzuat düzenlemelerinin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin tamamının aynı nitelikte kurumlara ve hukuk sistemine sahip olmamasından dolayı diğer bir deyişle; üye ülkelerin uygulama kaynaklarının düzeyi, teknik ve yönetsel kapasiteleri, deneyimleri farklılık gösterdiğinden ve bazı üye ülkeler ekonomik konulara çevresel konulardan daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunduğundan dolayı Toppluluğun çevre hukuku açısından sorunlar yaşanmaktaydı.

Ancak günümüzde Toppluluk organları çevrenin korunmasıyla ilgili yönergelerde belli bir süre içinde gerçekleştirilmesi gereken hedefi üye ülkelere fiilen çok az hareket alanı bırakacak şekilde ayrıntılı olarak tanımlamışlardır. Ayrıca; Komisyon etkin izleme mekanizmasıyla ve ATAD çevre alanında yaratmış olduğu içtihatlarıyla, yönergelere doğrudan etkili olma kıstasını bir ölçüde de olsa sağlamaya çalışmaktadırlar. Böylece; çevre alanındaki yönergelerdeki tek tip kural oluşturmama dezavantajı giderilmeye çalışılmaktadır. Yatay mevzuat kapsamındaki direktifler, çevrenin korunmasındaki bilginin toplanması ve değerlendirilmesi, katılımcıların bilgiye ulaşma ve karar alma prosedürüne katılma hakkı, sorumlulukların Komisyon'a rapor edilmesi ve çevre üzerinde olumsuz etkisi olabilecek projelerin bulunması halinde, önerilen projelerin çevresel etki değerlendirmelerinin hazırlanması sorumluluğuyla ilgilidir.²²⁹ Örneğin; ÇED direktifi. Bu direktif, çevreye ciddi etkileri olma ihtimali olan özel veya kamuya ait projelerin onay almasından önce potansiyel etkileri konusunda değerlendirilebilmeleri için temel gereksinimleri ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin AB'ye uyumu konusunda en çok güçlük çekeceği alanlardan birinin çevre olduğunu söylenmektedir.²³⁰ İlk bakışta belki de şaşırtıcı gelebilecek bu durum, çevre sorunlarının niteliğinden, çevresel değerlerin insan yaşamını bütün yönleriyle kuşatmasından kaynaklanmaktadır. Gündelik yaşamda karşılaşılan bütün sıkıntılar bir biçimde çevre yönetiminin, çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin ilgi alanı içine girmektedir. İçme suyunun sağlanmasından, katı atıkların denetimine

²²⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2009-2013 Stratejik Plan, http://www.abgs.gov.tr/files/rapor_enson.pdf, (23.01.2010).

²³⁰ Bülent Duru, *a.g.e.*, s. 14.

değın bütün bu yaşamsal sorunların çözümlü için büyük mali kaynaklar gerektiği açıktır. Yapılan kimi kestirimlere göre Türkiye'nin çevre konusunda AB'ye tam uyumu sağlayabilmesi için 60 milyar dolar dolayında kaynağa gereksinimi bulunmaktadır. Uyum konusunda önümüzde duran tek engel mali sorunlar değil kuşkusuz; buna, teknik olanakların yetersizliğini, nitelikli personel eksikliğini ve çevre bilincinin yeterince gelişmiş olmamasını da eklemek gerekir. Çevre yönetiminin en önemli aktörlerinden biri sayılan, çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin yaşama geçirilmesinden birinci derecede sorumlu olan yerel yönetimlerin içinde bulunduğu durumu göz önüne getirmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye'de çevre ile ilgili düzenlemelerin AB müktesebatına uyum düzeyini değerlendirebilmek için 2005 yılında yayımlanan İlerleme Raporu'na bakmak yararlı olabilecektir. Buna göre, Türkiye'de yalnızca, atık yönetimi, doğanın korunması ve gürültü alanlarında bazı ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Atık yönetimi ve gürültü dışında, çevreyle ilgili müktesebatın iç hukuka aktarımın düzeyi düşüktür; çevreye ilişkin müktesebatın yaşama geçirilmesi ve uygulanması alanlarındaki çabalar yetersizdir. Rapor'a göre, Birlik düzenlemelerinde ve uluslararası sözleşmelerde belirtilen sınır aşan sorunlara özel önem verilmeli; çevre koruma gereksinimlerinin diğer politikalarla bütünleştirmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için adımlar atılmalı; yönetsel kapasiteyle çevre politikalarının uygulanması sürecinde yer alan kurumlar arasındaki eşgüdüm güçlendirilmeli ve çevre müktesebatının uygulanmasının sağlanması için gereken yatırımlar yapılmalıdır.

Çevre konusunda AB ölçütlerine uyum sağlama çabaları yalnızca Birliğe giriş koşullarını yerine getirme kaygısının bir sonucu değildir; Avrupa ile ekonomik ilişkilerde, özellikle de ihracatta yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçmek ve Birliğin kimi fonlarından yararlanabilmek için de çevre konusundaki çabaların önem taşıdığı belirtilmelidir. Son yıllarda çevre alanında AB ile uyumu sağlayabilmek için özellikle yasama etkinlikleri açısından önemli adımlar atılmıştır. Bu açıdan, Türkiye'de çevre yönetiminin gelişim doğrultusunu büyük ölçüde AB üyelik sürecinin belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

AB'ye uyum sürecinin yalnızca Birlik düzenlemelerinin iç hukuka yansıtılmasından ibaret olmadığını belirtmek gerekir; uygulama düzeneklerinin kurulması ve gereken yatırımların gerçekleştirilmesi de bu sürecin bir parçasıdır. Genel olarak değerlendirmek gerekirse, AB'ye çevre uyumunda en önemli konunun, bütün politika alanlarında çevresel kaygıların göz önünde bulundurulması olduğu söylenebilir.²³¹ AB adaylığı sırasında ortaya çıkan belgelere bakıldığında, Türkiye'nin yasal düzenlemeleri gerçekleştirme konusunda çok önemli güçlükler yaşamadığı, asıl sorunun yasaları yaşama geçirme, çevre politikalarını diğer politikalarla uyumlaştırma ve kurumsal kapasiteyi güçlendirme gibi alanlarda ortaya çıktığı görülecektir. Bir anlamda, söz konusu yasaların kabul edilmesi için yoğun çaba gösterilmekte, ancak benimsenen düzenlemelerin uygulanması için elverişli bir ortam yaratılamamaktadır.

AB ile ilişkilerini sadece katılım müzakereleri çerçevesinde dar bir perspektiften değerlendirmeyen Türkiye, reform sürecini kararlı bir biçimde yürütmektedir. Bazı AB üyesi ülkelerin Türkiye'nin müzakere sürecini yavaşlatmaya yönelik politikaları, özellikle kamuoyunda AB üyeliği desteğini azaltmıştır. Ancak, AB her geçen gün daha fazla üyesi, daha fazla nüfusu, daha farklı çıkarları olan bir birlik haline gelmektedir ve Türkiye'nin üyeliği tüm üye ülkelerin oybirliği ile karar verebilecekleri bir konudur ve sınırlı sayıdaki ülke Türkiye'nin katılım sürecinin ilerlemesini engelleyememiştir. Bu nedenle, Mali İşbirliğinden, Topluluk Programlarına, Teknik Destek Mekanizmalarından, Sivil Toplum Diyaloğuna pek çok alanı kapsayan Türkiye-AB ilişkileri aktif bir biçimde devam etmektedir.²³²

---

²³¹ Nuran Talu, "AB Çevre Uyumu ve Türkiye'de Değişim", *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Çevre Yönetimi*, S. Kırımhan vd. (Der.), Ak-Tel Mühendislik, Ankara 2005, s. 27.

²³² Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2009-2013 Stratejik Plan, http://www.abgs.gov.tr/files/rapor_enson.pdf, (23.01.2010).

KAYNAKÇA

Algan, Nesrin, Kirlilikten Ulusal Güvenliğe, *Yeşil Ufuklar*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2005, s. 14-15.

Ansiklopedik Çevre Sözlüğü, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara 2001.

Atabarut, Tamer, “Türkiye’de Katı Atık Yönetiminin Gelişimi”, *Türkiye’de Çevrenin Korunması ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2000.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2009-2013 Stratejik Plan, http://www.abgs.gov.tr/files/rapor_enson.pdf, (23.01.2010).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği ve Çevre*, <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/cevre.html>, (23.01.2010).

Aydoğdu, İlke Bezen, Nesrin Çobanoğlu, “Tıbbi Atıkların Yönetimi, Toplanması, Taşınması ve Bertarafında Yerel Yönetimler Tarafından Uyulacak Esaslar”, *I. Ulusal Yerel Yönetimlerde Sağlık Hizmetleri Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul 2006.

Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 5491, Değişiklik Tarihi: 26.04.2006, 13.05.2006 tarih ve 26167 sayılı Resmi Gazete.

Declaration of The United Nations Conference on The Human Environment,

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503&l=en>, (20.05.2007).

DPT VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Denetimi özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, s. 84, e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/icmesuyu/oik524.pdf>.

Duru, Bülent, “Avrupa Birliği Çevre Politikası”, *Avrupa Birliği Politikaları*, (Der.) Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, İmge Yayınevi, Ankara 2007, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/publication.php?cmd=detail&id=1151>, (22.01.2010).

Egeli, Gülün, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996.

Eriñç, Sırrı, *Ortam Ekolojisi ve Degradasyonel Ekosistem Değişiklikleri*, İ.Ü Deniz Bilimleri Enst. Yayını, İstanbul 1984.

Görmez, Kemal, *Çevre Sorunları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.

Hamamcı, Can, “Çevrenin Uluslararası Boyutu” *İnsan Çevre Toplum*, Der: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, s.394-412, Ankara 1997.

http://abofisi.metu.edu.tr/ab_politikalari.htm, (22.01.2010).

<http://www.aeri.org.tr/pdf/bks/5-1.pdf>, (23.11.2009).

<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (28.10.2009).

<http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/html/kanun26.htm>, (02.01.2010).

<http://www.cevreorman.gov.tr/yasa/k/2872.doc>, (28.10.2009).

http://www.did-cevreorman.gov.tr/sayfa_detay.asp?id=40, (01.01.2010).

<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (08.01.2010).

<http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/kanun/belediyekanunu.htm>, (02.01.2010).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/711.html>, 28.10.2009.

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/790.html>, (01.02.2010).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1003.html>, (01.02.2010).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/15158.html>, (02.01.2010).

http://www.migem.gov.tr/links/kanun_yonetmelik/izin_yonet.htm,
(01.02.2010).

http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/avrupa_birligi_kurumlar.html,
(26.01.2010).

<http://www.ttyd.org.tr/tr/page.aspx?id=889>, (01.02.2010).

Keleş, Ruşen, Birol Ertan, *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi, Ankara
2002

Keleş, Ruşen, Can Hamamcı, *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara 2005.

Keleş, Ruşen, Can Hamamcı, *Çevre Bilim*, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

KILIÇ, Selim, “Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/123.pdf>, 30.01.2010.

Mazı, Fikret, “Biyolojik Çeşitliliğin Azalmasını Etkileyen Faktörler ve Sonuçları”, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, (ed.) Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004.

Onuk, Neşve Burcu, *Avrupa Birliği'nde Çevre Hukukunun Gelişimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Özdilek, Hüseyin, “Hava, Su ve Toprak Kirliliği”, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, (ed.) Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004.

Öztunç, Özgür, *Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

Palabıyık, Hamit, Derya Altunbaş, Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler*, (ed.) Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul 2004.

Talu, Nuran, “AB Çevre Uyumu ve Türkiye’de Değişim”, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Çevre Yönetimi*, S. Kırımhan vd. (Der.), Ak-Tel Mühendislik, Ankara 2005.

Töre, Nahit, Onur Ülkü, Sanem Baykal, *Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Çevre Mevzuatı*, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara 2001.

Türkiye’nin Çevre Sorunları, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara 2003.

Yılmaz, Selçuk, *Uluslararası Ticarete Çevre Koruma Uygulamaları ve Türkiye’nin Durumu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Yıkılmaz, Necla, *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2003.